

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: SZAKÁTS LÁSZLÓ: *Szeptember.* ~ GULYÁS PÁL: *A fa.* Vers. ~ ÁS-

GUTHY ERZSÉBET: *A lépcső.* Vers. ~ GRÓF ISTVÁN: *Fejős János megállapodik.* ~ AUGUST SCHNACK: *Kínaiak.* Vers.

~ HALÁSZ GÁBOR: *Kazinczy emlékezete.* ~ FALU TAMÁS:

Hős. Vers. ~ REMÉNYIK SÁNDOR: *Tükörterem.* Vers. ~ LOVASS GÁBOR:

Csodálatos kalács. ~ RÉZ GYULA: *A szívemet kidaloltam.* Vers. ~ BISZTRAY

GYULA: *Majális.* ~ GULYÁS PÁL: *A macska bámul.* Vers. ~ GYOMAI GYÖRGY:

Vasárnap délután. ~ MÉCS LÁSZLÓ: *Egy májusi éjszaka balladája.* Vers.

~ MÁLYUSZ ELEMÉR: *A vörös emigráció.* ~ **Elvek és művek:** *Fekete* 825

kolostor. ~ *Széchenyi és Kossuth vitája.* ~ *Kigyúló csillagok.* ~ *Vér-*

torony. ~ *Lázadás a civilizáció ellen.* ~ *Pihenni megyek Szovátára.* ~

Könyvek Szent Ágostonról. ~ *Műsoron kívül.* ~ *Kölcsey-évkönyv, 1931* ~

Gutenberg Nagy Lexikon. ~ **Szemle:** *«A szökevények útja».* ~ *Bánk-bán*

a kolozsvári pályázaton.

1931. ÉV

SZEPTEMBER 1.

9. SZÁM

IX. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 7 pengő. Tisztrészeknek 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Szakáts László: Szeptember	769	Lovass Gábor: Csodálatos kalács	802
Gulyás Pál: A fa. (Vers)	780	Réz Gyula: A szívemet kidaloltam. (Vers)	805
Ásguthy Erzsébet: A lépcső. (Vers)	781	Bisztray Gyula: Majális	806
Gróf István: Fejős János megállapodik	782	Gulyás Pál: A macska bámul. (Vers)	812
August Schnack: Kínaiak. (Vers)	794	Gyomai György: Vasárnap délután	813
Halász Gábor: Kazinczy emlékezete	795	Mécs László: Egy májusi éjszaka balla- dája. (Vers)	824
Falu Tamás: Hős. (Vers)	800	Mályusz Elemér: A vörös emigráció	825
Reményik Sándor: Tükörterem. (Vers)	801		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Reményik Sándor: Fekete kolostor	838	(M.): H. Böszörményi Margit: Pihenni megyek Szovátára	847
V. M.: Széchenyi és Kossuth vitája	841	Fábián István: Könyvek Szent Ágostonról	847
(—): Kigyúló csillagok	842	m-i: Márai Sándor: Músonon kívül	849
Juhász Géza: Tabéry Géza: Vértorony	843	Mői: Kölcsey-évkönyv, 1931	849
Joó Tibor: Stoddard, Lothrop: Lázadás a civilizáció ellen. Ford.: Horváth Dániel	845	Gaal István: Gutenberg Nagy Lexikon	849

SZEMLE:

«A szökevények útja»	853	Hajnóczy Iván: Bánk-bán a kolozsvári pályázaton	854
-----------------------------	-----	---	-----

T. Olvasóinkhoz!

Tisztelettel kérjük azon t. Előfizetőinket, akik a megújítással hátralékban vannak, szíveskedjenek az esedékes előfizetési díjakat mielőbb kiegyenlíteni, hogy a további lapküldésben fennakadás ne legyen.

A NAPKELET kiadóhivatala.

SZEPTEMBER.

Történelmi miniatűr.

I.

CHAVETTE polgártárs, a derék szabómester egy fülledt és igen csendes vasárnap délután kapkodva és pihegve dolgozott műhelyében. Kapkodott szegény, mert postamunkája volt. A dohányszínű frakkot, melyet immár csupán a fehér és elnagyolt fércszálak csúfítottak, tegnap este kellett volna szállítania M. Maurey-nek, a szekció tagjának, de, fájdalom, elkésett vele. S pihegett, jobban mondva sűrűn sóhajtozott, mert minduntalan két hú barátja járt a képzeletében: a pástétomsütő és a parókakészítő, akikkel ilyentájt, az Úr szent napján híg és hűvös borocskát szokott volt iddogni valamelyik italmérés kertecskéjében, lehetőleg árnyas fák alatt. S arra gondolt — s csaknem kétségbeesett erre a szörnyű gondolatra, — hogy mire elkészül s fia, a haszontalan Baptiste karjára emelint a drága ruhadarabot, már visszavonhatlanul késő lesz s drága cimborái — akik nem kevésbé józan és becsületes polgáremberek, — belefáradván a hosszú és hiábavaló várakozásba, otthagyják a felettébb kellemes borcsarnokot s megtérnek szeretett családjaik körébe. Ezért aztán olyan indulatos és érzékeny lett Chavette mester, mint akinek a foga sajog alattomos bizsergéssel, bár ez a gyötrelem — a fogfájás — már szinte elképzelhetetlenül régmúlt időben kínozta. Van talán húsz esztendeje is, hogy mindössze két darab foggal örölgeti Madame Chavette bosszantóan sovány ebédjeit. A harminckettőből végtére is csupán kettő maradt, de azok aztán rendíthetetlenek. Két kemény, veszedelmes agyar: a szemfogai. Ki se lehetne őket verni.

Nem csoda tehát, ha mindegyre azon volt, hogy valakibe belekössön, valakin enyhítse mérhetetlen fájdalmát és izgatottságát. S mivel felesége, a sovány és golyvás Chavette asszonyság az udvaron csücsült s a vasárnapi vacsorául szolgáló halat pikkelyezte, nem maradt más hátra, mint fia, Baptiste, a haszontalan, a semmirekellő, akire a vasaló szítását bízta s aki holmi levetett apai ruhadarabokban esetlenül lézengett a műhelyben, afféle hórihorgas kamasz.

— Mozogj, mozogj, ne tátsd a szád, ebugatta! — mordult rá Chavette s vörösös, őszbe szennyesedő szakálla remegett. — Ti vizstek engem a sírba mihamar, te és anyád!

Baptiste, aki nemcsak jó nevelést, de mesterségbeli készséget is nyert a szülői házban, kiöltötte nyelvét imádott atyjára s teli pofával fújt a vasaló kerek likacsába, melyekből fehér pernye szállt s a fellobbanó tűz pirosra festette pelyhedző állát s drótkemény, fésületlen hajját.

— Veletek élni annyi, mint a pokolban sülni — dohogott tovább az öreg s bütykös ujjai oly rendkívüli gyorsasággal kapkodták a szürke fércszálakat, mint némely madárőrök az elibéjük szórt szemet.

S még mondott vón' egyebet, ha Madame Chavette fel nem bukkan a küszöbön keszeg és meztelen halaival, melyek valami nehéz és átható tojásfehérje-illatot árasztottak.

— Chavette — szólt az éltes és düllede szemű asszonyság, — lármát hallok az utcán.

A szabó nem felelt. Minden figyelme a munkán volt. A csodás dohányszínű frakk kezdett kialakulni. Most a végén, egy-egy pillanatra, mintha még az alkotás láza is megborzongatta volna a lelkét. Maurey polgártárs, aki — köztünk szólva — közönséges gazember s a királyság idején fullajtárja se lehetett volna egy igazi úrnak, sírni fog örömeiben, ha meglátja.

— A deszkát, kölyök! — förmedt Baptiste-ra — deszkát s vizes ruhát! Hol jár az eszed?

Chavette asszonyság tétován fülelt a küszöbön.

— Olyan furcsa volt, Chavette — ismételte, — egyszerre úgy a szívemnek jött. Mintha fegyvercsörgést hallottam volna s kiáltásokat. Szűzanyám!

— Ne izgass, asszony, ne izgass a hóbortjaiddal! Na, kész az a deszka?

Baptiste az árnyékban ácsorgott, sötéten. Bő rongyaiban torz volt, esetlen. Hiába düllestette a mellét, a terebélyes zubbonyt nem bírta kitölteni elég emberséggel.

— Dumouriez áruló! — horkant fel nekibátorodva.

A szabó ölébe ejtette a ruhát s a fiára meredt ámultan. Sokáig nézte. Micsoda hang ez?

— Szamár! — dörmögte végül lesujtóan. S már ugrott is a frakkal, neki a deszkának. A vasaló alól halk sziszegéssel lobbant a gőz. Sietni kellett. Alkonyodott. Szeptemberben már rövidebbek a napok.

A műhelyben csend volt. Chavette polgártárs úgy szökdösött a frakk és a vasaló körül, mint egy roppant barnahátú szöcske. Baptiste a körmein rágódott. Madame meg a halakat bámulta, furcsa, merev, tört szemeiket s egyszerre felsóhajtott:

— Haj! holnap aztán futhatok megint! Renard-né aszongya, hogy Homard-nál, a vörös szatócsnál vaját is lehet kapni. Megpróbálom...

II.

Végre elkészült a frakk, a vasalás, minden. S Baptiste, karján a kényes és kellemes illatú ruhadarabbal, nekivágott a szeptemberi estének. Alig várta, hogy kibujjon az apai felügyelet alól s ki a gonosz bérkaszárnya udvarából, mely voltaképpen közös pócegödre volt négy emelet egybeereszkedő szennyének s ahol nap mint nap tarka alsó-

neműek himbálództak vánnyadt köteleken: mintha mostanában a hazafiak sokkal többet verejtékeznének, mint annak idején a gyűlölt és megdöntött zsarnokság alatt.

Hogy Maurey polgártárs lakására jusson, jobbra kellett kanyarodnia, az Abbaye felé s mikor az utca torkolatába ért, megtorpantotta a kíváncsiság.

Lenn, a lábainál, sötét és morajló tömeg nyüzsgött.

De olyan volt ez a népség — Baptiste legalább is így látta, — mint holmi éjszakai rovarok falánk és szapora csapata, mely egymás hegyénhátán tódul a megszimatozt koncra: valami izes falat lehet ott elől a homályban, az Abbaye környékén.

— Ejnye! — morfondírozott Baptiste — vajjon mit happolnak ezek?

Most egy kisfiú surrant el mellette, puhán, mezítlábosan. De Baptiste-nak jó szeme volt, megismerte.

— Te patkány, hé! Hova lógsz? — kiáltotta.

A kisfiú visszafordult. Nehézkes járással, csapott vállakkal jött, mint a felnőttek, akik a Sainte Antoine-ban tünnek el reggelenként, különböző gyárakban és műhelyekben.

— Te patkány, mondd csak, miféle tészta ez itt?

A kisfiú, aki alig lehetett tízéves s hihetetlenül rongyos, majdnem meztelen, meglóbálta a nyársát, s az Abbaye irányába bökött vele.

Baptiste nem értette s közelebb lépett. Kíváncsian fürkészte ezt a vénséges gyerekarcot, melyet fura Voltaire-ráncok redőztek. Olyan volt ez az arc, mint a mesebeli törpéké, csak a bajusz meg a szakáll hiányzott. Párizs kövein tenyészett ez a kis sans-culotte a többi szeméttel együtt meg a gyér s korán leperzselt fűszálakkal, melyek Isten tudja mivégre bujtak elő a sivár kőcockák közül.

— Na, makogj hát! — türelmetlenkedett Baptiste.

A patkány nevetett. Rekedten csörgött a nevetése s a hosszú fanyársat feleletül a nagy fiú orra alá dugta.

Baptiste visszahőkölt.

Olyan szaga volt a nyárs hegyének, mint a halaknak vagy a vágóhidakon az állati hulladékoknak. De még sokkal áthatóbb s csípősebb. Ijesztő volt. Baptiste gyomrában felkavarodott a vasárnapi ebéd. Most vette észre, hogy a rúd végig mocskos, sötét, csepegő. Rémülten kapta el a drága kabátot. Még be találja szennyezni ezzel a disznósággal.

— Te — dadogta borzongva —, kiféléket nyakaltok ott? Papokat?

— Papokat is, grófokat is, ki ahogy gyün — magyarázta a patkány s a vállán át az Abbaye felé hajított egy pillantást. — Iszonyú muris. A tatát megfogják odabent s kipenderítik a kapu elé. Mehetsz, aszongyák. Akkor gyövnünk mink. Ki késsel, ki ollóval, ki baltával. Kinek mije van. Na, ellátjuk a baját, gondolhatod.

Kicsit hallgatott. Halvány álla finoman remegett az izgalomtól. S alulról, a maga törpeségéből a nagy fiú arcába kémlelt.

— Nem gyüssz? — kérdezte.

Baptiste lehorgasztotta a fejét. A válla megrándult.

— Sietnem köll — motyogta keserűen, — ezt a vackot köll elcipelnem . . . Nekem még vasárnapom sincs !

— Nekünk talán van, azt gondolod? Úgy dolgozunk, mint a marhák. A karunk leszakad s az a bűdös kalitka nem fogy ki soha.

Búcsút intett fegyverével, a fekete nyárral s elrohant lobogó rongyaival a hörtönhomályba süppedt, valószerűtlenül imbolygó tömege felé.

Baptiste is ballagott lassan tovább az útján.

Egyszerre megdermedt. Talpai letapadtak a földre. S a csontjain fel az agyáig éles és cikázó fájdalom hasított végig.

Egész testét vacogó rémület ejtette meg.

Lentről, a mélyből, az Abbaye felől, egy sikoly iramodott az égnek, egy híg és bomlott asszonyi sikoly, mely lassan valami bugyborékoló, meleg állati hörgésbe fulladt.

Hm ! dünnyögött Baptiste, mikor később egy kicsit magához tért. De az agya üres maradt. S a teste is. Mintha csak kizsigerelték volna.

Aztán eloldalgott. Csend volt megint. A poros falevelek kókadtan csüngtek a fülledt levegőben. A homály, mely hovatovább elborított mindent, semmit sem enyhített a hőségben.

Az egyik kapualjban fiatalasszony ácsorgott, karján csecsemővel. Mellette alacsony padkán kopott öregember pihent görnyedten, pipaszóval.

Baptiste-nak megjött a bátorsága. Fürgébben kapta a lábait s hogy elmaradtak az utcák mögötte, még ahhoz is kedve támadt, hogy dudorásson.

Provanszban született az édes
Trallala, trallala
Bogárszemű és szenvedélyes
Trallala, trallala . . .

III.

Maurey polgártárs, szerény hivatalnok a Közbiztonsági Bizottmányoknak, türelmetlenül méregette kisdud szobáját, mely, mint a köztársaság lángoló és vagyontalan híveihez illik, egyszerű volt és komoly, ha nem is egészen tiszta. Bútorzata tökéletesen megfelelt egy szerzetesi cella követelményeinek, bár Maurey úr korántsem volt aszkéta s életelveiben inkább Dantonhoz igazodott, míg öltözködés tekintetében Robespierre-t követte, a Megvesztegethetlent, aki — mit tagadjuk — bizony piperkőc hírében állott.

E kétféle életelv sajátos keveredése révén került Maurey úr abba a kellemetlen helyzetbe, hogy hosszú almazöld nadrágban — nem culotte-ban — s fehér atlaszmellényben izgatottan nyikorogtassa szobáskája korhadt padlódeszkáit s mentében megossa ábrándos tekin-

tetét a fakó tükör, egy törött palackban hervadozó virágcsokor s ama bizonyos Jean-Jacques arcképe között, mely képen a bölcs inkább egy epés és pletykaszerető öregasszonyhoz, semmint filozófushoz hasonlított.

A frakk, a dohányszínű frakk, Chavette mester remekműve még hiányzott.

S e hiány következtében méltán lehetett nyugtalan a Közbiztonsági Bizottmány különben mértéktartó és csendes hivatalnok. Két nap óta élet-halálra udvarolt Monnier kisasszonynak, a Vaudeville inkább kecses, mint tehetséges művésznőjének s ma este tűzön-vizen keresztül a színházban kellett lennie, hogy az imádott nőnek tapsoljon s előadás után hazakísérhesse.

Ám a frakk nem jött, a frakk késett.

Igaza van Dantonnak, tündött keserűen Maurey úr, a köztársaság nincs valami irigylésreméltó helyzetben. Longwy elbukott, Vendéekben lobog a lázadás, nyakunkon a braunschweigi herceg s belül az ország és a város tele van bitang royalista összeesküvőkkel. Hogy is mondja Danton? Le kell tiporni a haza ellenségeit! De nemcsak azokat, akik határainkat ostromolják, hanem azokat is, akik itthon vannak: a belső ellenségeket!

Le ám, igaz! De hogyan?

Itt van mingyárt ez a Chavette. Tegnapra ígérte a frakkot s ma se küldi. Hát ez a francia polgár! Ez a megbízhatóság, a becsület...

Erre felelj, Marat, te szennyeskörmű nagy népbarát!

Maurey urat a kétségbeesés környékezte. Ha a frakk ma este meg nem érkezik, akkor minden elveszett. Így ingujjban mégsem mehet Monnier kisasszony elé. S ahogy képzeletben maga előtt látta a művész nő csodálatosan árnyékolt szemeit s hamvas arcát (bár ez a hamvaság festéktől is eredhetett), olyan gyengeség lepte meg, hogy le kellett ülnie. A szíve tompán zakatolt a bordáin s egész lényével valami sötét és komor megsemmisülésbe hullott alá.

Ekkor kopogtattak.

Maurey úr felugrott s hápogva, hüledezve bámult az alázatos Baptiste-ra, ki némán, gyengéd mosollyal nyujtotta feléje a tündéri frakkot.

Szitkos, keserű szavak lebegtek az ajkain, de a váratlan öröm elnyomta őket. Magára kapta a dohányszínű ruhakölteményt s részeg pillantást vetett a tükörbe. Ez az! Ezt az összeállítást, ezt az eleganciát látta és csodálta nemrég Fragonard egyik metszetén. Csábító fiatalság!

Most még csak a csokrot és...

Az ajtóban beleütközött Baptiste-ba. A kölyök konok szemtelenséggel nyujtogatta a markát. Maurey polgártárs fanyar mosollyal dugta két ujját a mellényzsebébe. E pillanatban vagyona jelentékeny részét képezte az a két sou, melyet utánozhatatlan bájjal ejtett a fiú mohó tenyerébe.

— Jó, jó — csökönyösködött Baptiste, — de ez még csak a borralvaló. Atyám meghagyta, hogy pénz nélkül haza ne merjek térni . . .

Maurey úr pulykamódra felpüffesztette a mellét s úgy nézett le a suhancra, magasról, gőgösen.

— Ki mondta, hogy hazamenj? S egyáltalán ki tud ma éjjel aludni? Ma éjjel, érted ezt, ember, ma, mikor Longwy elbukott, Vendée-t felgyújtották a ci-devantok s a bitang royalista összeesküvők Párizst fenyegetik . . .

Lerohant a lépcsőn. Baptiste a két sout csörgetve vigyori szájjal kullogott utána.

IV.

Enyhe és boldogítóan édes éjszaka volt. A fák lombjain altató fuvalom ébredt s hűvöskés illata átsurrant a lelkeken. A hold fakó arca bevilágított az ablakok sötét kockáin s tekintete elcirógatta a horkoló polgárokat. Kevés lámpa égett. A lámpákat különben is ma egyéb célokra szerették felhasználni a hazafiak.

A rue Saint-Jacques-on, épp mikor Maurey úr át akart libbenni az utca túloldalára, egy rogyásig tetézett talyiga huppant meg előtte. az úttest esőmosta vájulatában. Még bosszankodott is, hogy effélék akasztják sietős útját, mikor a kocsis nekicserdített a lovaknak. A talyiga nagyot zökkenst s valami lepottyant a földre. Az egyik kísérő azonban mingyárt felkapta s gyorsan — talán oka is volt erre a sietségre — visszagyömöszölte ezt a valamit a szekér rakományába. Így hát tulajdonképpen nem is történt volna semmi nevezetes; ám ez a pillanat mégis elég volt ahhoz, hogy Maurey urat kiverje a hideg izzadság. A torkát enyhe hányinger csiklandozta s valósággal megtántorodott.

Az a valami, amit a szekér kivetett magából, egy tőből levágott fehér vagy — jobban mondva — zöldesen sápadt emberi kar volt. S ha Maurey úr jól látta — már pedig jól látta, — inkább női végtag, karcsú és gyenge, majdnem gyermeki. S a begörcbült ujjakon mintha ékköves gyűrűk csillogtak volna. Ez azonban nem biztos. Ezt már lehet, csak a képzelete toldotta hozzá.

— Állj! — kiáltotta felháborodva — mit hurcoltok itt?

Nekiesett az egyik embernek s megragadta a zubbonyánál.

— A Közbiztonsági Bizottmány hivatalnoka vagyok — ordított tovább eszelősen, — mit hurcoltok itt? Parancsolom, feleljetek!

Az ember — furcsa, keresztbeálló, mintegy részeg szemei voltak s szőrös állkapcsa remegett — arrébb húzódott s fojtottan szólt. De a hangjában elnyomott fenyegetés izzott.

— Ne bomoljon, polgártárs! Azért nem muszáj ordítani! Hát hullákat viszünk a Montrouge-ba. Az Abbaye-börtönből hozzuk őket. A néptörvényszék ítelt felettük. Disznó királypárti összeesküvők.

— Úgy! — felelt Maurey úr megnyugodva. — Az más. Hát csak menjenek, polgártárs, s végezzék hazafias kötelességüket!

A talyiga elrohogott s a Közbiztonsági Bizottmány hivatalnoka megbékülten kelt át a másik oldalra. Közben természetesen vigyázott, hogy az út porába csepegett vér el ne szennyezze fáradságosan megtakarított cipőit.

A színházba későn ugyan, de még éppen jókor érkezett. Monnier kisasszony híres dalát énekelte a lámpák előtt, azt a kis huncut, sikamlós chanson-t a ci-devant királynéről, melyet a közönség annyira szeretett s minden este legalább tucatszor kitapsolták érte a tomboló polgárok. Maurey úr csak ködösen látta a fejekkel bélelt nézőteret a csillár tompa fényében, a zenészek ütemesen rángó vonóit, a karmester vonagló karjait s puffadt parókáját: minden figyelme — e percben egész élete, vágya, akarata — Monnier kisasszony lényéhez tapadt, aki kurta roko-lyában riszálta magát s gazdag, lobogó haján a hetyke frigiai sapkával lázba ejtette a verejtékező publikumot.

Mire a függöny leomlott, Maurey úr már az öltözők tájékán száguldott. Úgy érezte, a szíve szét akar pattanni, a tarkóján és a halántékaiban hallatlan izgalom dobolt. Feltépte Monnier kisasszony szobácskájának ajtaját és...

A küszöbön gyökereket eresztett a lába.

A toalett-asztalka mellett hanyagul s mintegy bágyadtan egy idősebb úr ült búzakék frakkban s fehér, rizsporos parókával csontos s száraz fején. Az álla széles volt s konok, de a szája beesett, öreges, mint a fogatlanoké. S közönyös, feltűnően világosszürke szemeit valahová a semmibe, az ürbe mélyesztette. Maurey polgártárs jelenlétét észre sem látszott venni.

A művész nő sarkonperdült az ajtónyikorgásra s előbb rémülten, majd mosolyogva bámult az új vendégre. Aztán odalibbent hozzá: ó, hogy repült könnyű lábain! S Maurey úrnak úgy rémlett, mintha el akarná takarni s erőnek erejével ki akarná tuszkolni a folyosóra.

— Életem — súgta, mikor mindketten kibuktak az ajtó elé s a fiatalember jól látta szemei nyugtalan pillogását s heves száján a festék égőpiros pettyét, — képzeld, a nagybácsim hirtelen megérkezett Lyonból. Ne haragudj, drágám, csak téged imádlak, de ma, belátod, úgy-e, ma... ma lehetetlen. Na, menj szépen, dacos, gyönyörű szerelmem s ne vágj olyan gonosz, undorító pofát. Így görbüljek meg, ha hazudtam.

Kicsit megcirógatta az arcát s a kezét csókra nyujtotta. Maurey nem szólt semmit. Úgy zuhant rá ez a búzakék-frakkos nagybácsi, olyan váratlanul, hogy szinte belekábult. S amint ajkai érintették a kéz kenőcsös illatú bőrét, egyszerre megremegett. Agyát és gyomrát szédülés kavarta fel s ugyanaz a meleg, fojtogató hányinger kaparászta a garatját, mint előbb.

A kart látta, a zöldes, penészszerű bőrt, a puffadt, karomszerű ujjakat, melyekre a képzelete gyűrűket varázsolt, a kezét látta, a kicsi, finom női kezét, melyet — talán még tegnap vagy tegnapelőtt — csókoltak, becéztek, simogattak s ma este...

Elbotorkált. Maga se tudta, hogyan került el onnan az öltözők tájékáról, ahol faggyú-, olaj-, hering- és parfümillat gomolygott, elkeveredve valami hatalmas testi kipárolgással, nőiséggel s csak akkor eszmélt magára, mikor szinte nyakába zuhant egyik régi cimborájának.

— Lám, lám — harsogott a színész, — szóval te is lecsúztál!

Aztán felnevetett ripacskodó túlzással, ellenségesen.

— Nagybácsi! Micsoda hólyagság! Tudod, ki ez a búzakék papagáj? De la Tours vicomte... — S hogy Maurey felszisszent, sebesen közbevágott: — Na, ne ijedj meg, nem olyan veszélyes! A nagypapája még... — S itt olyan mozdulatot tett, amit Maurey úr nem értett teljesen. — Szóval, afféle XV. Lajos korabeli nemesség. De az unoka, persze, ez a búzakék-frakkos múmia, ez mostanság a legnagyobb polgtárs Párizsban. — Így mondta: polgtárs. — S disznó gazdag. Tudod, szénát szállít a köztársaság dicső lovasságának...

Hát ez az, igen, ez a köztársaság, a forradalom! — füstölgött magában Maurey úr s a színház kiskapujából félrehúzódtott egy árnyékos szögletbe. A vicomte úr — gaz ci-devant! — szénát szállít a lovasságának és... Az a nyomorult bestia is! Ó, Marat, bocsáss meg, hogy gyűlöltelek és megvetettelek eddig! Te vagy az igazi! A vezér!

Tíz perccel később egy batár hasadt le a színházépület fekete tömegéről. Ebben a batárban ketten utaztak. Monnier kisasszony s az élemedett búzakék-frakkos úr. A harmadik utast — mert volt egy harmadik is — ők nem látták. A Közbiztonsági Bizottmány komoly és pontos hivatalnok, nem törődve almazöld nadrágjával s a drága frakkal, a kocsi tengelyén kuporgott, hátul — furcsa kis Cupido, — féltékenységtől és bosszútól gyötörtén. Ebben a pillanatban nem érdekeltte egyéb, mint hogy hol van a búvóhelye ennek a turbékoló párocskának.

S nem látta többé a kart, azt a roppant és áttetsző szellemkezet, mely Párizs temetőjéből, a meszesgödörből nyúlt ki feléjük, a ragadozó ujjakat, melyek mingyárt, mingyárt — talán egy pillanat, talán egy óra, talán egy félesztendő mulva — le fognak zuhogni a sorsukra...

Kíméletlenül és halálosan.

V.

Chavette-ék elfogyasztották sovány vacsorájukat.

— Hal, hal, örökké csak hal! — dűnnyögött a mester pipaszutykos bajusza alá. — Becsületemre, egészen megbűdösödik az ember. Hal-szagom van.

Véres, eres szemét az asszonyra emelte.

— Te is tökéletesen elgirhesedtél, hallod-e! Csak a golyvád nő. Golyvába hízol. Tán megrekken a torkodon a falat?

Chavette-né nem felelt. Sóhajtott. Lassan feltápázkodott, leszedte az asztalt, feldobta az ágyat, hangtalanul. A mosogatóvizet kilötytentyette az udvarra. Nesztelenül járt-kelt, szinte légiesen. Akár egy kísértet.

— Mi a fene esz, aki ördöge van? — mordult rá a szabó. — Nekem itt ne sündörögj! Aludni akarok!

Chavette-né nem bírta tovább. Szipogva, könnyesen fakadt ki belőle a félelem.

— Az a gyerek!... Még mindig nincs itt!... Csak nem esett valami baja! Szűzanyám!...

A férfi feldobta magát az ágyban. Vasárnap délutáni csalódottsága nem hagyta pihenni. Kitört.

— Hát aztán? Mi esne vele? Az orrát csak nem harapják le! Érdekes.

Még egy ideig forgolászott a takaró alatt, nem lelte a helyét. Aztán, szinte átmenet nélkül, hirtelen mély álomba merült.

Az asszony fülelt. Délután ágyúszót hallott. A vést jelentő ágyú tompa röffenéseit. Beszélik, hogy a Champ-de-Mars-on soroznak. Csak nem tévedt oda ez a szerencsétlen gyermek?

Lassan leeregette a ruháit s mint egy vén, kiszolgált macska felkúszott az ágyra s elpihentette sajtó, fáradt lábait.

De nem aludt. Dülledt, remegő szemei belefúródtak a sötétbe, a csendbe, mely távoli templomtornyok óraütéseit kongatta fájdalmasan. Elmult éjjél. Elmult egy óra. Elmult két óra. S Baptiste még mindig nem jelentkezett.

— Máriám, Szűzanyám, légy irgalmas! Add, hogy ezek a rémült, aggódó anyaszemek keresztültörjenek az éjszakán, a falakon és a titkokon, hogy lássák a fiút, a gyermeket! — sóhajtott a Chavette-né összekulcsolt kezekkel s riadtan bámult az urára, aki puffadt, óriási békához hasonlatosan szétvetett tagokkal hevert az átverejtékezett ágyon.

VI.

S a Szűzanya irgalmas volt. Éjt és falakat emelt az anyaszemek elé, hogy ne lássák a titkot. Ne lássanak el a harmadik utcáig se, ahol ragacsos kezekkel egy sápadt suhanc támaszkodik a falaknak s félig főtt nyelvével nedvesíteni szeretné lepedékes ajkait.

— Patkány, én nem bírom tovább. Tiszta dög vagyok. Megyek haza. A kisfiú öregemberes szája gúnyosan pittyent.

— Hát eriggy! Eriggy, te anyámasszony katonája!

Nem lát az anyai szem, nem látja az utcát, ahol fekete tömegből száz és száz dárda, nyárs és szekerce mered az égnek, száz és száz foga egy felbőszült szörnynek. Fogak, amelyek emberi húsrá éhesek, szívet, tüdőt és beleket tépnek ki, torkokba fúródnak és koponyákat hasítanak ketté. Nem látják az ájult és szánandó embertestvéreket, akiket irgalmatlan karok cipelnek és gonosz lábak rugdosnak kifelé a börtön falai közül. Nem az arcokat, melyeken örület lebeg és iszonyat, és belül az agyban gondolatok, ostoba, félszeg gondolatok: ezekbe kapaszkodik a lélek a végső pillanatokban. Talán egy csészét lát, melyet tegnap — ó,

milyen régen! — az asztalon felejtett s a képecskét, melyet a csésze falába égettek: parókás úr és parókás dáma, kert, nyár, édes gyümölcsök és virágok... S a lélegzete elfúl. Nincs már neve. Az anyja arca is elborult. Görcs markolja körül a szívét: soha el nem képzelt, elviselhetetlen félelem és fájdalom. Nézd ezt az arcot, ezt a fáklyát, ezt a darab csillagos eget s ezt a kaput, nézd, nézd, mert soha, soha többé nem lát a szemed, nem szól a szád. Ez az utolsó...

Nem lát többé a szemed, nem szól a szád, mert a következő pillanatban, ott a kapu előtt szekerce éle hasít az agyadba arra a helyre, ahol a sejtek és szövetek műhelyében az élet és a lélek titokzatos álma zúgott.

Mert az a hang, ami még egyszer, utoljára vérrel és habbal kibuggyan a szádon, az a hang nem a te hangod többé...

VII.

S a börtön falai mögé sem lát emberi szem. Nem látja a szerencsétlen abbét két társával, amint a priccs szélén gubbasztanak vagy a cella köveit mérik rohanó s rogyadozó léptekkel. Néha felfigyelnek. Zaj szűrődik át az öles falakon. Jönnek? Nem. Másat keresnek. Ők még mindig nem kerültek sorra. Miért? Miért húzni a percek, az órákat, mikor a vége mégis csak ugyanaz lesz?

Mit gondoljon az ember?

Az abbé tenyerébe ejti törődött homlokát. Erős akar lenni. Teksztust választ, elmélkedni szeretne. De nem megy. Képek, képek, képek tódulnak az agyára. Apokalipszis. Tegnap délután óta vergődik kilátástalanul. Látja huszonkilenc paptársát, akikkel együtt hurcolják az áradó utcán köpködés, szidalom és ezer megalázás között. És látja — és nem bír szabadulni ettől a fertelmes víziótól, — mikor a tömeg megrohanja a kocsikat s huszonkilenc embert, papokat izekre tép. Ő megmenekül. Miért? Uram, miért engeded így kínlódni öreg szolgádat? Ha kedves előtted az ő mártíriuma, miért nem rendelted, hogy a többiekkel együtt haljon meg Érted? Miért, miért bocsátod rá ezt a szörnyű éjtszakát, melyben elvész és megtántorul a lélek?

Nem, nem lázad fel az Akarat ellen. Megnyugszik. De oly nehéz... S emékezz, a te szent Fiad teste is verejtékezett az Olajfák hegyén...

Az egyik fogoly előszedi zsebóráját s a hold fényében, mely mint egy hosszú és hűvös penge hatol a börtön éjjelébe, megnézi a mutatók állását.

— Fél három — jelzi halkan.

Aztán odalép a megtépett és beporozott reverenda elé.

— Főtisztelendő atyám, oldozz fel bennünket! Már a mi pillanatunk se késheik soká...

Az arcok halálos sápadtsága átvilágít a sötétben. A csend zihál.

S ügyetlen, dadogó szavak keserednek a nyelven. Oly nehéz. Minden oly nehéz! . . .

— Engem ki oldoz fel, nekem ki bocsát meg? — sóhajt fel a lelkesztétován.

— Te meg fogsz menekülni, szentatyám — súgja a fogoly, — hármunk közül egy megmenekülhet . . . A sarokban fent padlásajtó nyílik. Én már kifürkésztem. Ha egymás vállára hágnak, harmadikunk elérheti a nyílást. Ne félj, én erős vagyok, elbírlok mindkettőtöket.

Az abbé néz. Hallgat. Szemei kitágulnak, agya feltisztul. Nem látja, inkább sejti csak az arcokat. De a szívét egy kéz, egy illatos, titkos kéz érinti. S a cellát ragyogás önti el. Istenem! hát mégis . . . mégis . . . emberek! . . . hát élnek még emberek, akik a te képmásodat hordják?

Feláll. S erős lesz. Keményebb a falaknál.

— Nem, uraim, én nem menekülök. Isten megadta azt a kegyelmet, hogy szerény életemet vértanusággal koszorúzzam. Boldog vagyok. De ti . . . szülő, testvér, nő és gyermek vár reátok odakint s gondoljátok meg, az élet még lehet szép is . . . Maradok!

Fájdalmas vita, de mind a három ember, mind a három férfi úgy érzi, hogy ezért a pillanatért, a szeretetnek és a jóságnak azért a nagy-szerúségéért, ami most eltölti a lelküket, érdemes volt élni, idejutni és ha kell, meghalni. A pap alul marad a vitában. Eleget tesz kívánságuknak s felkapaszkodik a két férfi hátán és vállán fel a magasba s mikor odakint hármat üt az óra, ujjai megmarkolják a padlásajtó peremét . . .

Ő már, úgylátszik, megmenekült. Megmenekült az Úr rendeléséből, hogy legyen valaki, aki majd később, valamikor el fogja kiáltani a világnak és az eljövendő koroknak, mi történt az Abbaye-börtönben Párizsban Jézus Urunk születése után 1792 esztendővel szeptember havában.

VIII.

Maurey úr szenvedett. Sohase hitte volna, hogy egy nőért — s olyan rongyért, amilyen ez — így kínlódjon az ember. A tekintét le nem vette volna arról a két emeleti ablakról, amely — mint két óriás szem — bevilágított Párizs éjszakájába. Képelete csodálatos élénkséggel működött. Látta a szobát, melyben a ci-devant vicomte Monnier kis-asszonnyal vacsorázik s látott árnyékokat a függönyön, elsuhanó szolgák vagy egy csókolódzó pár halvány sziluettjét. Ó! ezek az emberek! Ezek tudják, s csakis ezek tudják élvezni az életet! Pezsgők, saláták, borban pácolt sülték . . . Az egykori király a Temple falai mögött nyomorog, a honfiak sort állanak az élelmiszerüzletek kapujában sovány halért és falat kenyérért s ezek az emberek, ezek az új emberek borban pácolt sülték között turkálnak a szeretőkkel.

— Nincs már király, nincs már Isten se — mondogatják, — hát a pénz?

A pénz, polgártársaim?

Marat, te szegény, szurtos, szenvedő forradalmár, te megjósoltad ezt . . .

Egyszerre kialudt a fény a két ablakban. Ez volt a legfájdalmasabb. Maurey úr úgy érezte, valami fel akar bugyogni a torkán, valami szörnyű, valami keserű, talán egy üvöltés: alig bírta visszanyomkodni sűrű, apró nyelésekkel. S a szeme elnedvededett. Sírt. Maurey polgártárs, a Közbiztonsági Bizottmány hivatalnoka sírt.

Oly egyedül, oly végzetesen, siralmasan egyedül volt ezen az éjszakán.

Átbotorkált a túloldalra s a botja ólmos gombjával keresztet karcolt a ház falába. Hogy majd később, ha egyszer szükség lesz rá, erről a jelről azonnal ráismerjen.

A kocsis sötét gomolyaggá göngyölődve horkolt a bakon.

Megnézte az óráját. A mutató lassan, lustán elkerülte a hármas számot. A reggel még nagyon messze volt.

IX.

Baptiste még az udvaron leráncigálta a cipőit s mezítláb surrant be a szobába. — Disznó szerencsém van — gondolta, — az öregek húzzák a szíjat, alszanak. Hej! ez aztán a szerencse!

De az anya nem aludt. S mikor minden elcsendesült, lehuppant az ágyról, rossz lábain elkecmergett a fia vackáig, lehajolt és megcsókolta a haját.

Furcsa halszagú volt a haj, nedves és sósízű.

Szakáts László.

A FA.

*A föld alól feljött a fa,
mert ott örök az éjszaka.
Az éjszakából felrohant
és most virágozik boldogan.
Zöld karját a szélnek kitarja
s táncol nyugtalan futamára.
Magával hozta a vizet,
magával hozta a tüzet.
A tűz a lelke, víz a vére!
S ránéz az égbolt fellegére,
nézi a felhőket sokáig
s mint a felhő, repülni vágyik . . .
A föld alól feljött a fa,
mert ott örök az éjszaka.
S most itt zizeg, szemben a fénnel.
Álljátok körül ünnepéllyel!*

(Debrecen.)

Gulyás Pál.

A LÉPCSŐ

beszélt :

Mi vagyok, mondd hát? . . .

Hajlott hátú szolgál,

Elkopott, görnyedt, szürke rab vagyok.

Mozdulatlanul állok hidat másnak, —

Hogy emelkedjen föl —

vagy mélybe szálljon,

S a világról cserébe mit tudok?

— *Hogy van: én akkor érzem*

Csak, ha rám taposnak,

Megrúgnak, leköpnék vagy sárral hánynak

S hogy tavasz, tél vagy nyár hív odakint,

Csak a szennyből tudom, mely rám tapad.

És mindegy az, hogy hó-e vagy csatak,

Virágszirom, vagy hervadó levél,

Mit ócska talpak hordanak reám,

Vagy új cipellők hullajtanak el,

— Nekem de mindegy — jaj, de mindegy az —

Az életemben úgyis egyre megy.

De azért —

Nekem is van néha májusom,

S azt hiszem úgy szokott a rózsza nyílni,

Mint nyílnék én, — a szívemet kitarva —

Mikor két könnyű kis láb rám tapos . . .

Ilyenkor úgy érzem,

hogy rám szakad,

Amit ünnepnek, szépnek képzelek

S szeretnék érte smyrnatesttel bírni,

Vagy messze szállni, mint a fellegek, —

Hogy rajtam át juthasson fel az égbe . . .

S az alázatomban nem ismer határt,

Mikor végigsimítnak lépteim,

Mint halk gördülő könnyű gyöngyszemek,

Miket selyemföldről perget rám a sorsom.

Ásguthy Erzsébet.

FEJŐS JÁNOS MEGÁLLAPODIK.

I.

FESZÜLT csend volt. Mintha nem is licitációra gyűltek volna össze, hanem valami egyéb, szentes dologra, ahol illendő a hallgatás. Még a lélegzetet is suttyomban vették. Semmit sem akartak elmulasztani abból, ami itt most történik. Balog Mártonnak még a pipája is kialudt. Na, ez se esett meg vele, mióta a fiára iratta a földjét.

A kisbíró már másodszor kiáltotta :

— Negyven pöngő, másodszor.

Mindenki Fejős Jánosra nézett. Ugyan ígér-e még. De bolondot csinálna. Mert mit kezd vele, ha a nyakán találna maradni. Még befogója sincs. Igaz, úgy beszélnek, hogy a Varga Márit akarja elvenni. Avval kapna két tehenet, meg ami hozzá kell. De negyven pöngő egy kis hódért. Ki hallott ilyent? Még a szalma is árendára megy. Persze-persze, fáj a szíve az apai földért. Hát hiszen fájhat is. Hanem, ha már így esett, mégis csak jobban tenné, ha más valami után nézne. Valahogy csak megélne. De így?

Fejős János ígért s a kisbíró újra kezdte.

— Negyvenegy pöngő először.

De tovább nem mondhatta, mert az ellenfél megint ígért.

— Negyvenkét pöngő.

A fejek egymás felé fordultak s tompa morgás húzott végig a tömegen. Bolond ez végig. És kiesoda tulajdonképpen? Sohse látták még. Hogy csöppent ide közübük és mit akar a földdel, a Fejős-féle földdel, a János földjével, az ő földjükkel? Mikor olyan drága a föld s mikor maguknak sincs elég. Most is csak illendőségből álltak félre. Mert úgy helyes, hogy az apa földje a fiúra szálljon, ha örökbe nem, legalább árendába. Negyvenkét pöngő. Mit akar ez? — És gyűlölködve mérték végig az idegent.

Fejős János teste megrándult, mint akinek kést vágtak a vékonyába. Összehirapta a fogait.

— Gazember.

Az elmosódott morgásból kikattogott a kisbíró hangja :

— Negyvenkét pöngő először.

— Negyvenkét pöngő másodszor.

— Senki többet ?

Csönd.

— Annyi harmadszor.

És vége volt ezzel mindennek. Az idegen megdörzsölte a kezét, mosolygott és elment. Hogy ki volt, senki se tudta. De mintha láthatatlan üvegburát vettek volna le róluk, úgy felfrissült egyszerre a levegő. Egyszerre tudtak lélegzeni, beszélni, gondolkodni.

A tömeg szakadozni kezdett.

Az egyik csoportban Balog Márton szónokolt nagy pipafüstben. Valaki odaszólt hozzá.

— Márton bácsi, maga mindent tud, ki vót ez a gyütt-ment?

— Ki-e? Hát valami vigéc. Nem láttad a pantallóját? Össze vót kapcsolva. Merthogy biciklin kalézul az istenadta. Ezeké ma a világ.

Valaki megjegyezte :

— Tíz év múlva nem lesz annyi földünk se, ami az ekéről a rozsdát lehordja. A gyerekeink már csak napszámosok lesznek az apjuk földjén.

— Nem köll ezeknek az se. — Vélekedett a másik. — Mer masinával tömik még a ludat is. A boldogult Kerekes tekintetes úr üdejében száz ember aratott. Vót is akkor mindenkinek kenyere télire. Ma még a ganét is traktorral hordatja ki az új bérlő.

Elhallgattak. Mindenki be lenyíllalott az üres hombár, rongyos asszony és a sápadt gyerek. Csak a kiszakadt sóhajak gyökerei recsegték és a fekete szárnyú jövő árnyéka feküdt rá a lelkekre.

Fejős János úgy érezte magát, mint a fa, amelynek gyökereit körülásták, hogy megkeressék és elvágják a földhöz kötő és tápláló gyökereket. Régen csattogtak már a fejszék, a sors fejszéi, de évszázadosak voltak a gyökerek, amelyek a Fejősöket ehhez a földhöz kötötték. Mégis sokszor megingott az erős fa. De valami makacs életerő élt benne és a legválságosabb időkben ezer új gyökérrel kapaszkodott bele az édes anyaföldbe. Nem is dőlt volna el soha, ha a földet ki nem hordják alóla. De jött a háború, János elment s az otthon maradt két öreg, hogy megbénult életüket legyen miből tángálni, lassanként eladogatott mindent. Először csak a lábas jószág ment bitangba. Később, mikor az idők egyre súlyosodtak s a gyerekről se jött hír, sor került a földekre is. Mire János megkerült, valamikor 23-ban, már csak az elhagyott ház, egy kis kertföld, meg két sírhalom várta. Erre nem volt elkészülve. De nem azért volt Fejős ivadék, hogy elcsüggedjen. Azt tudta, hogy ebben a faluban maradása nincs, hacsak nem akar napszámba menni. De ő napszámos, a született gazdalegény, itt ebben a faluban, ahol mindenki ismeri? Nem, inkább éhenhal, még se lesz más kutyája. Beállt tehát katonának.

Mikor elment hazulról, a házat bérbe adta. Az árendát Balog Márton bácsi szokta utána küldeni, egy-egy nehéz írású levél kíséretében, évenként egyszer.

Most, aratás után kapta meg az ötödik levelet. Ebben arról tudósította Márton bácsi, hogy a földek Szentmihály napján kilesznek adva árendába. Ha tehát úgy gondolná, hogy jobb lesz úgy, mint így, írja meg, hogy tudhasson cselekedni, mert a föld igen kapós. A befogó meg

ne okozzon gondot, hanem ha lenne hajlandósága, itt van a Varga Mária, derék, jó dolgos leány, vegye el, avval megkap mindent.

János nem sokat gondolkodott. Leszerelt és ment.

Falun végig, akivel csak találkozott, mindenki mosolyogva köszöntötte. — Aggyonisten, János! Meggyüttél? — Kiabáltak rá innen is, onnan is. — Hálaisten, a te számodra is befejeződött a háború. Mink már el is felejtettük. — Ő mosolygott. Jól esett neki, hogy nem felejtették el. Márton bácsi meg azzal fogadta: ne félj gyerek, nem ígér itt senki. Ha jól gazdálkods, tíz év múlva tied a föld.

Vargáéknál is rendbe hozta a dolgot. Elő volt készítve minden, nem kellett sokat teketóriáznia. Neki van háza, lesz földje. Mária kapja a hozzávalókat. A többi az ő gondjuk, a fiataloké. És ők szépen ki is terveztek mindent. János, hogy hová mit vet, melyik téhen lesz a csálás, melyik a hajzás. Mária a baromfiakról, a konyháról meg a disznókról beszélt.

Milyen jók, milyen megnyugtatók voltak ezek a meghitt beszélgetések. És a kép, amelyet belőle szőttek, milyen csábítóan szép volt. Feleség, gyerek, meleg otthon, csendes, kérődöz állatok az istállóban, mezőn a munka napos, derült ég alatt. Igen ez kell neki. Elég volt a hányódásból.

S most egy csapásra meghiúsult minden. Pedig már a kezében tartotta a boldogságot.

Elszántan nyitott be Vargáék ajtaján. Először itt kell rendbe jönni.

A szobában együtt volt a család. Kellemetlen csend fogadta. Megérezte, hogy róla volt szó. Azt is gondolta, hogy mit beszéltek. Mária sírt. — Iszen jól van. — Mindjárt gondoltam. És nagyot fúj, mikor leült.

Nem mondták, hogy tegye fel a kalapot. Az is jól van, annál könnyebben megy. Úgy se én kellettem nekik, hanem a föld. Szinte jól esett neki, hogy nem sajnálják. Nem szorul rá.

Egy darabig hallgatott. Nagyon forrott a belseje. Az öreg Varga a pipájával volt elfoglalva az asztalnál és nem mutatott hajlandóságot a megszólalásra. Hát akkor majd ő elkezd. Megduzzadt a nyaka.

— Kódis vagyok.

— Tuggyuk. — Ezt már a pipaszár mellől mondta.

— Mindenki tuggya.

Nem válaszoltak rá. Újra kezdte.

— Nincs föld.

— De van a. Csak neked nincs, János.

— Vót nekem is.

— Vót, vót, csak a szádhó kenték. Pedig föld nélkül nem ember az ember.

— De az, ha az. Csak éppen megállapodása nincs. Nekem sincs.

— Baj, baj.

— Majd csak elszüvelem. Nagy a világ.

— Hm, hm.

— Hát csak ezér gyüttem.

Fölkelt, föltette a kalapját, menni akart. Köszönt is már, de az ajtóban megállt. Márinak mégis csak köll valamit mondani. Ő semmiről se tehet.

Egy pillanatra elszorult a melle. De azután megemberelte magát.

— Ne rij, Mári. Nem használ a semmit.

— Mér misz el, mér hagysz itt — zokogott a leány.

— Mer nincs maradásom. Föd nélkül nem ember az ember.

Azzal kifordult a szobából. Nagyon-nagyon fojtogatta valami, még utóbb szégyenbe maradt volna.

Balog Márton bácsi portája felé vágott. Ott lakott az öreg átellenben az ő házának. Az utcán embercsoportok álltak. Beszélgettek. Köszönt nekik, aztán tovább ment. Nem kellett félnie, hogy megállítják és kérdezősködnek. Még a részvétüket se fejezték ki, mert tudják, hogy ami nagyon fáj, arról nem jó beszélni. Pedig senki se tanította őket tapintatosságra.

Márton bácsi a szürüben ült a szekérrúdon. János megállt előtte.

— Márton bátyám, azér gyüttem, mer az útilapu megin a tópamon van — mondta a köszönés után.

— Gonduttam, hogy az Isten verné meg. — Nem mondta, hogy kit, de hát úgyis ugyanazt gondolták. — Felejteni akarsz. Persze, persze. Könnyebben megy ott, ahol senki se ismer. Szegény gyerek, hát csak nem tudsz megállapodni. Persze, persze. A kóró is csak addig áll, míg föld van alatta. Aztán nincs nyugta, hol itt, hol ott. Ahogy a szél fúj.

Összegyülemlett a keserűség az öreg szájában. Jól látta ő, mi megy itt végbe. Hogy keskenyednek a tagok. Olyanok már, mint egy pántlika. Ha akad egy-egy szélesebb közöttük, az se az övéké. Meg azután szerette is a gyereket. A magáét se jobban.

— Ver az Isten, Márton bátyám. Pedig maga tudja, hogy nem volt rossz a családomban. De majd egyszer megunom és eltalálom felejteni, hogy utolsó Fejős vagyok.

— A háború, a háború, az az oka mindennek. Az Úristen az egész fajtánkat végig verte. Csak neked egy kicsit több jutott belüle.

De súlyos volt a szeptemberi levegő. Úgy rájuk nehezedett, hogy még a szót is visszanyomta beléjük.

Egy kis vártatra.

— Aztán meg a házról is szeretnék intézkedni. Úgy gondoltam, eladom. Úgyis köll útiköltség is, meg nem is tudom, mikor jutok helybe. Élni pedig csak köll.

Az öregnek leereszkedett a szemöldöke és árnyékba borította az arcát.

— Hát már te is arra vetemedtél? Eladnád az apád házát? A bőcsőt, amelyikbe gyerek vótál? Kirugni a gyerekeid alól, akik lesznek? Mit mondanak majd rólad? Az apád szegény megtehetette, mer a bánat,

amit te utánad érzett, megnyomorította. Meg aztán azt se tudta, hogy élsz-e, halsz-e. De te, aki erős vagy és fiatal, nem általod az ilyen beszédet? Hát azt hiszed, hogy az a vigéc, aki elkaparintotta előled az apád földjét, az apja keziből vette hozzá a píz. Mennydörgős mennykőt! Fütyült falun végig, rongyot szedett, csontot meg ócska vasat, ha megéhezett kunyerált pár szem hideg sült krumplit. Csúfolták, kinevették, de nem törődött vele, mer tudta mért teszi. Láttad? Ma ő nevetett. Hogy megdörgölgette a kezit. Neki jó geseft vót, amitől te megretiráltál. Persze, persze, te mindjárt búzára gondoltál. Aszontad magadba; ennyi terem egy hódon, ebből ennyi árendára megy, ennyi adóra, ennyi ide, ennyi oda. Mi marad? Semmi. Erre megretiráltál. Hát iszen jól van, én se csináltam volna különben, meg az apád se, meg senki ebben a faluban. Mi már öregek vagyunk, így szoktuk meg, mer a mi üdönkbe így vót jól. Hanem ma más üdöket élünk ám! A csizmád se olyan, mint az enyim, az eszed is legyen másmilyen. Találjatok ki valamit, ti még fiatalok vattok. Meglátod, az a vigéc nem vet búzát. Én nem tudom, mit csinál majd avval a földdel, de istenuccse, nem vet búzát. És meglátod, mire ti észbe kaptok, már tele lesz a zesebe. Vigyázzatok, ne engedjétek!

János teste előre hajlott és kimeredt szemmel nézett az örege. Ő még ilyen borzalmasan egyszerű szavakat sohse hallott ebből az örökké pipáló szájából, de egyebűn se. Minden szó fáklya volt, amely bele világított a lelke örökhomályú sarkaiba és végig borzongott rajta a meglebbentett ismeretlenség.

— Márton bácsi, mér mondta ezeket?

— Nem tudom, fiam, csak úgy a számra jöttek. Mióta nem dolgozok, sokat fő a fejem mások bajában. Aztán te most elmész, a nagy világban forgolódsz majd, látsz egyet-mást, spekulálj ki valamit, amivel segethethnél a bajunkon. Te még fiatal vagy.

— Igaz, az vagyok. — Mondta János és olyan fáradt volt a hangja.

— Na, az Isten áldjon meg. Ne, itt az utiköltséged. Majd eljöhetsz érte a temetésemre.

Félóra mulva kinn fütyörészett a határban, az állomásra vezető úton. Csodálatos, egész könnyűnek érezte magát. Csak akkor komolyodott el, amikor a határt átlépte.

II.

János először Pestre ment szerencsét próbálni. De hiába bolyongott hetekig a nagy, idegen városban, nem kapott állandó munkát. Ő pedig dolgozni akart, sőt többet; látni, tapasztalni, tanulni. Mert Márton bácsi szavai nagyon szíven ütötték. Magányos óráiban sokszor fölrémlett előtte az öreg elváltozott, fanatikus arca, amint a szekérrúdon ül és beszél, beszél, messzenéző, nagy, igaz szemekkel. Mintha a végtelenből horgászná ki azokat a soha nem hallott igéket, amelyek mindegyike hitté, céllá, akarássá terebélyesedett az ő buja televényű lelkében.

Micsoda varázserejük volt ezeknek a lélektől forró szavaknak. Nélkülük sohse jutott volna eddig. Összeroppant volna az első napok reménytelen igájában, amikor száműzöttként kóválygott a Keleti környékén, nem tudva, mihez kezdjen a félelmetes, roppant szörnyeteg ezer utcájú gyomrában. De a szavak hajtották, tüzelték, ezer szemet, ezer fület adtak neki és egyszer csak, még ma se tudja, hogyan, a Garai-téren odaállt egy asszony elé, aki nagy kosár paradicsomot cipelt a cseléddel és azt mondta: naccsága, kérem szépen, majd én segítek, nehéz az, meg aztán rá is érek. És ettől kezdve mást se tett, mint hordta a paradicsomot, káposztát, burgonyát, olyan buzgalommal, olyan becsülettel, mintha csupán ezért született volna a világra. Nem is búsult már, volt munkája elég. Egy hónap se tellett bele, már a Szabady-kertészet kocsisa volt.

János itt megnyugodott, különösen mikor látta, hogy az elfoglaltsága mellett jut idő az itt folyó munka tanulmányozására is. A két év alatt, amelyet a telepen eltöltött, kitanulta a kertészet összes csinjátbinját. Már tudta, hogy mit fog csinálni, ha hazamegy és új reménnyel nézett a jövő szemébe.

Egyik este — éppen Pestről jött haza, ahova a megrendeléseket szállította be — hívatta a gazdája.

— Hozta Isten, János — fogadta barátságosan, mikor az irodába lépett. — Mi ujság a városban?

— Semmi különös. Csak éppen hogy egy levelet hoztam a tekintetes úrnak. A Horváth bótos küldte.

— Horváth boltos? Nem ismerem.

János mosolygott és átadta a levelet.

— Tessék elolvasni.

Kíváncsian bontotta fel a borítékot. Mikor a levél végére ért, letette a szemüveget és kemény, magyaros arcára jóságos atyai mosoly ült ki. Csak a szeretet habkönnyű keze tud ilyen mosolyt pingálni az emberi arcra. Felállt és János erős vállára tette a kezét.

— Jól van, János fiam. Most pedig mondja el, hogyan csinálta ezt a nagyszerű üzletet.

A legény szégyenlősen háritotta el a dicséretet.

— Nem is olyan nagyszerű. Meg aztán könnyen is ment. Láttam, hogy nagyban foglalkozik zöldségfélékkel, hát bementem és mondtam neki, hogy vásároljon mitőlünk. Egyet-mást kérdezett. Megmondtam neki. Erre azt mondta, hogy lehet róla szó, majd meggondolja magát. Ma behítt és odaadta ezt a levelet.

— Ügyesen csinálta. Most pedig én jövök. Mert nekem is van egy kis meglepetésem a maga számára. Ma beszéltem a gazdával és abban állapodtunk meg, hogy mától kezdve maga lesz az utóda. Ő már öreg, van egy kis vagyona, hát úgy gondolja, nyugalomba megy. No, mit szól hozzá?

— Köszönöm szépen, de nem tehetem. Más van a számítá-somban.

— Gondolja meg, biztos kenyér. Hála Isten, minden jól megy. Nem lesz más dolga, csak felügyel a munkásokra.

— Mindegy, nekem haza köll menni. A becsületemért.

— Nem értem.

— Majd megmondom. Ámbátor hosszú sora van annak . . . Még nem régen a Fejősök az első gazdák közé számítottak a faluban. A háborúig. Akkor fölfordult minden. Engem elvittek s csak kilenc év múlva vetődtem haza. A birtokunk pocsékba ment és én olyan egyedül maradtam, mint az ujjom. Azóta hányódom a nagy világban. Nincs megállapodásom. Már egyszer azt gondoltam, vége lesz, de csak nem lett. A kedvesem apja azt mondta : föld nélkül nem ember az ember. Megnehezteltem érte, de most már látom, hogy igaza vót. A Fejős János csakugyan nem az . . . Meg a bőcsót se lehet fölrugni, mert csak visszasajog a szívünk érte.

Egy pillanatra elakadt a hangja. De a szeme annál többet mondott. Abban a csöppnyi kis nedvességben, ami kiszűrődött a pillák szövetén, egy egész világ ragyogott ; fölhasított fekete barázdák, hunyorgó ablakú fehér kis házak, tempós beszédű, lassú mozgású emberek, minden, minden . . . És benne ragyogott két meleg-barna, könnyes leányszem is, csókot, ölelést és édes, boldog jövőt ígérőn.

— És mondja, fiam, mibe akar belekezdeni otthon? — kérdezte Szabady. — Hátha adhatok valami tanácsot, ha már így van . . .

Jánosnak fölillant a szeme.

— Úgy gondoltam, haza megyek, van egy kis földem, kertföld, egy hódnyi, megpróbálkozom vele. Sok mindent tanultam a tekintetes úrnál. Azt a földet pedig az Úristen is kertnek teremtette. Folyó is van rajta, lehet öntözni. A város pedig csak egy órajárás. Megpróbálom . . .

Csend borult a szobára. A két férfi némán állt egymással szemben. A szemük révetegen került az idő partnélküli messzeségébe. Csakhogy éppen ellentétes irányba. Az egyiké fáradtan visszafelé nézett a hátul maradt kemény küzdelmekre s kissé szomorú volt ; a másiké erős és csillogó, amelynek sugarai még merészen szegeződtek neki a jövő ismeretlen, szürke falának és oda keményen kötött ecsetként, az élet szépséges freskóit varázsolta.

Mikor János kilépett az iroda ajtaján, közel állt hozzá, hogy elkurjantsa magát : győztem, győztem, győztem. De csak a kalapját emelte meg. Talán azért, hogy a hús szél megsimogassa forró homlokát. Vagy talán imádkozott? Az is lehet, hiszen a szíve úgy tele volt.

III.

Hosszú, küzdelmes, munkás hónapok következtek.

János még február elején elhagyta a telepet és hazament, [hogy a dolga után lásson. Kerek 3000 pengő állt rendelkezésére. Ennyivel bátran nekivághatott, mert a befektetésen kívül még egy évig arra az

esetre is biztosítva volt, ha vagy a termés, vagy annak elhelyezése nem sikerülne. Minderre azonban a legszebb kilátásai voltak. A telek előkészítése nem sok kiadással járt. A kis patakot, amelyik a falun keresztül folyt és átszelte János kertjét is, már évezredek óta úgy szokták tisztogatni, hogy a fenekére lerakódott iszapot egyszerűen kihányták a partjára és ott hagyták. Ilyenformán már valóságos kis töltésen folyt a víz és a meder magasabban volt, mint a környezet felszíne. János ennek nagy hasznát vette. Nemcsak az öntözést könnyítette meg, de a trágyázást is. Zsilippel feldagasztotta a vizet és a partba vágott keskeny csatornákon kiengedte a földjére. És a sok iszap és szenny, amit falun végigfolyva fölszedett, az ő földjén arannyá változott. Olyan lett a kertje, amelyhez fogható csak a bibliabeli paradicsomkert lehetett. Kora tavasztól késő őszig csak úgy ontotta a különféle veteményeket, amelyeket azután a kocsija a városba hordott.

Egy szóval János győzött.

De míg eljutott eddig a győzelemig, keserves kálváriát kellett megjárnia. Onnan kapta a legfájóbb sebeket, ahonnan nem várta s ezért nagyon fájtak : a falujától, a saját népétől.

Mikor megérkezett és neki látott a terv megvalósításának, az egész falu szeme rajta függött. Valami különöset, valami nagyszerűt vártak tőle. Hogyne, hiszen, amint hallatszott, annyi a pénze, mint a pelyva. — Akár a kamataiból megélhet — erősítették a jólertesültek. — Nem köll annak má dógozni. Még az ispánság se köllött neki, pedig ugyancsak könyörögtek ám neki, hogy fogadja el. — Ilyen szóbeszéd járta kezdetben.

János pedig dolgozott. Nappal kint, este pedig bent a lámpavilág-nál. Ilyenkor számolt és leveleket írt. A szomszédolásra nem jutott ideje. Egyedül Márton bácsi járogatott el hozzá szorgalmasan. Tőle hallott egyet-mást, amit a faluban beszéltek. Eleinte mosolygott a sok mende-mondán. Később azonban valami kellemetlen érzés vett rajta erőt, egy-egy újabb hír hallatára. Kezdték csipkedni. Először csak óvatosan, burkoltan. De János észrevette és rosszulesett neki. Egyszer meg is jegyezte :

— Márton bátyám, úgy-e nem szeretnek már engem a faluban?

Az öreg egy darabig gondolkodott.

— Hát éppenséggel valami nagyon nem. Azt mondják büszke vagy, kerülöd őket. Meg aztán — megvallva őszintén — egy kicsit bolondnak is tartanak, amiért a pizedet egy koszos kertbe ölöd. Melletted a zsidót egész okos embernek tartják. Az legalább szagos meggyfát ültet a földjibe. Majd szagolgathatja őket, míg más a kalácsot tördéli. Az is valami, a jó szag. De te . . . Hát nem tudom, hogyan telessz ki a sok sárgarépán. Az szentegyház, hogy teli fütyülöd a világot.

Nagyot nevetett a tréfán.

János csodálkozva nézett rá. A szeme tele volt néma szemrehányással.

— Na, jól van. Csak nevéssenek. Maga is Márton bátyám. Legyek én bolond, maguk meg az okosak.

Elhallgatott. Torkát valami szorongatta. Nyelt egypárat.

— Eddig azt hittem, hogy maga nem nevet ki. De csalódtam. Na, nem baj. Legalább most már tudom . . .

Kemény léptekkel mérte végig a szobát. Aztán újra leült és a fejét a tenyerébe hajtotta.

Az öreg hunyorgatott, mint a megpirongatott gyerek.

— Jó, jó, azért nem köll mingyár megharagudni. Tréfa vót csak. Ámbátor igaz, így vélekednek. Hanem mégse itt a hiba. A kert mégcsak hagyján vóna. Védelmeztelek is mindannyiszor, ha úgy szó terelődött rád. A hiba ott van, hogy te megvetted a tücsöklegelőt. Pízt adtál érte. Mikor tudod, hogy a kutyának se köll. Mer vékony föld, rossz föld. Homok. Még rozsnak se jó. Csak kutyatáj nő rajta. Nem csoda, ha nevetnek. Most má a kertet is csak efféle bolondságnak tartják. Eriggy, magyarázd meg nekik, mit akarsz. Mer én nem tudom. Próbáld meg. Ne gubózz be. Nem béka a dolog, nem ugrik el.

János összeszorította a fogát és hallgatott. Irtózatosan forrott a belseje. Legjobb szeretett volna ökölrel az asztalra vágni és egy irgalmatlan nagyot káromkodni, hogy elnémuljon az egész világ. De nem tette. Neki most hallgatni kell, mert különben azt találják gondolni, hogy fél. És dolgozni, makacsul dolgozni, hogy megmutassa : azért is.

A tücsöklegelő a községi birtokosságé volt, silány, homokos terület, melyet évtizedek óta nem használt senki, mert legtöbb esetben még a vetőmagot se termette meg. János gondolt egyet és potom pénzen megvette a községtől. Az altalaj jó, hátha megteremné a dinnyét. Na hiszen, lett erre nagy elszőrnyülködés. Míg a kertjével bajlódott, csak a fejüket csóválták. Ha nem tartották is valami hasznothajtó dolognak a zöldségtenyésztést, azért éppenséggel csúfolni sem merték. Hátha . . . De most, hogy megvette ezt a silány földet, egyszerre kész volt az ítélet ; megzavarodott, ilyet csak bolond ember tehet. Még Márton bácsi hite is megingott benne.

Ettől kezdve Jánosnak nem volt nyugta. Ki volt szolgáltatva a falu szájának. Eddig is keveset érintkezett az emberekkel, mert a munkája lefoglalta, ezután meg valósággal elzárkózott és minden keserűségét makacsul a munkába vitte. Tudta, hogy győznie kell, mert különben örökre vége van ebben a faluban.

IV.

Őszi szántás ideje volt. A kert már jóformán üresen állott. A kocsi lassanként mindent elhordogatott a városba. Csak a káposzta egy része volt még kint.

János meglegedetten sétált végig a kertjén. A szívében büszke-öröm bujkált. Megmutatta, hogy nem bolond ember. Most már bátran

nézhet az emberek szemébe, nincs ott csúfolódás. Legföljebb egy kis irigység. Az meg szinte jól esik a sok herce-hurca után.

Még egyszer lehajolt és megtapogatott egy duzzadt fejű, mosolygó káposztát.

— A győhéten behordathatom — állapította meg újra és elindult hazafelé.

De mikor a kaput becsukta és a kulcsot zsebrevágta, megállt és egy pillanatig gondolkodott, hogy merre menjen. Rendesen a kertek aljának szokott közlekedni. Erre közelebb is volt, de ami a fő, alig találkozott valakivel. A faluban, mióta annyira meghurcolták, alig-alig, hogy járt. Akkor is kocsin, hogy könnyebb legyen a kitérés. Aggyonisten-fogaggyisten, aztán megvan. De gyalogosan csak kell valamit szólni, ha mást nem, hát legalább annyit: há megy, vagy hunnan gyün. Ez pedig nehezére esett volna.

Ma gondolkodott. Mért ne menne ma a falun végig? Hát ez nem az ő faluja? Hát nem itt akar ő élni, ezek között az emberek között? Hogy egy kicsit megbántották... Hát az édesanyja nem bántotta? Mégis csak az édesanyja maradt. Meg aztán ki bántotta? Tud-e csak egy nevet is? Abba meg igazuk van, hogy merész dolgot művelt. Mert a földtúró ember sorsa az Isten kezében van. Az ő műve, hogy sikerült, amibe belefogott.

Fejébe nyomta a kalapot és nekivágott a falunak. Gyönyörű szép vasárnap délután volt. A falunépe az utcán ült és beszélgetett. Ugyanúgy, mint régen, három évvel ezelőtt, mikor a kufferjével jött haza a katonaságból. És most is feléje fordultak a szemek. És amint meglátták, hogy mosolyog és a kalapja széléhez nyul, már mondták is: nini, a János, hunnan gyüössz, János? És ő megmondta és csodák-csodája, még csak össze se néztek, mint ahogy eddig elgondolta. Egyszerűen rábólintottak, éppen úgy, mintha csak azt mondtá volna: megnéztem, lehet-e búzát vetni, vagy: krumplit szedni.

A túlsó sorról Horváth Dénes integetett neki.

János átvágott.

— Hallod-e, öcsém, van még abból a szép káposztából?

— Akad, Dénes bátyám.

— Csak azér, mer az asszony szeretne venni. A mienk elsült. Káposzta nélkül pedig igen hosszú a tél.

— Jól van, csak gyűjjenek. Lesz. Akár öt kocsival is.

Dehogy mondtá volna, hogy nincs. Odaadta volna az utolsó fejet is. Legföljebb a hordók maradnak üresen. De mit törődik ő most azzal, mikor a Horváth Dénesnek káposzta kell.

Mosolygós képpel ment tovább. A lelke tele volt napsütéssel, örömmel és a nagy-nagy fényességben új remények bimbói hajladoztak.

Vele szemben lányok jöttek egymásba kapaszkodva. A lépésük ritmusából és vidám, egészséges kacagásukból néma hívogatás áradt, mint a rétek kinyílt virágaiból az illat. János kifényesedett szemmel

nézett rájuk. A szívében édes kis bizsergések ébredtek és pajzánul szaladoztak az idegeiben. És valami ellenállhatatlan erő arra kényszerítette, hogy oda nyuljon az egyik leány derekához.

A leányok sikitva rebbentek széjjel. De a nyomában kirobbanó kacagás elárulta, hogy a tréfát szívesen vették. Az egyik incselkedve kiáltott utána.

— Jobban tenné, ha Varga Mári körül legyeskedne.

Nagyot nevettek rá.

— Abbizony, mer megvénül, akkor aztán a fenének se köll.

Megint nevettek.

János nem szólt egy szót sem. Tovább ment. A lelkéről azonban eltűnt a mosolygás és a helyére ráereszkedett magányos életének minden keserősége. Egyedül volt. Pedig amit tett, nem magáért tette. Valakinek az arca meg-megjelent a lelke előtt, valahányszor a jövő képét szövögette. Hogy örül majd neki, ha egyszer, valamikor rendbe jönnek. Mindjárt jobban ment a munka, ha erre gondolt. És ő, bár maga előtt is titkolta, sokszor gondolt rá.

— Lám csak, ezek a huncut leányok, hogy az elevenére tapintottak. Milyen könnyen kimondták azt, amire ő évekig csak titokban mert gondolni.

Mióta az az eset történt, nem találkozott Máriver, Elkerülték egymást. Az öreggel se. De egyet-mást hallott róla. Mindenki tudta, hogy azóta nem megy mulatságba. A legényekkel meg csak úgy félvállról beszél. Már többet ki is kosarazott. Az apjának nem tetszett a dolog, de nem mert ellene semmit sem csinálni. Félt, hogy elszánja magát. Így azután csak magában emésztődött.

János tudta ezt, fájt is neki, hogy így van, mert sajnálta a leányt tiszta szívéből, de hát nem tehetett róla. Főd nélkül nem ember az ember. Azt mondták. Neki. Igaz, megbocsátotta már, de el nem felejtette. És föltette magában, hogy amíg meg nem követik, nem megy, ha mindjárt beleszakad is. Aki elszakította, kösse össze. A becsülete kívánja így. Az pedig nem kutya.

A Vörös Mihály háza előtt nagyobb csoport ember vitázott. Mikor odaért, köszönt.

— Aggyonisten. Jó beszélgetést.

És megállt egy kicsit félrebb.

— Fogaggyisten. Részed legyen benne — fogadták mindannyian.

Egy pillanatra megakadt a beszélgetés. Várakozón néztek Jánosra, hogy ugyan van-e hajlandósága.

Volt.

— Jó idő van — mondta és körülszemlélődött az ott levőkön. — Lehet vetni.

Megindult a beszélgetés, egy kicsit lassan, vontatottan. Egy darabig megérezte a szavakon az óvatosság. De mikor látták, hogy János csakúgy beszél időről, földről, vetésről, mint ők s miközben beszél ezekről, az

arcára ugyanaz az áhítatos aggodalom ül ki, amelyik ott látható minden földet túró ember arcán, rögtön megérezték, hogy közülük való és megoldódtak a nyelvek.

Alig vették észre, hogy elröpült az idő. Csak mikor a csordáról jövő malacok visítását meghallották, gondoltak a hazamenésre.

— Etetni köll — ocsudtak fel és mozgolódni kezdtek. Ki erre, ki arra.

János többedmagával a felvégnék vette útját. Varga Péter is hozzájuk csatlakozott, mivelhogy szintén arra lakott. Egész délután ott állt ő is a beszélgetők között. De a hangját nem lehetett hallani. Már nem is furcsállották. Kevésbeszédű ember volt teljes életében, egy idő óta meg éppenséggel megvált a szótól. Nem is firtatták, tudták az okát.

Az emberek útközben lassan lemaradoztak. Már csak a Bogár József volt, meg ők ketten. A haragosok. A keresztnél az is elköszönt. Na most . . .

A szembejövők csodálkozva fordultak utánuk.

János hallgatott. Nem rajta van most a sor.

A másik tudta . . . Készülődött.

— Szép dógot cselekedtél, János — adta oda a szót.

— A kódusság parancsolta — válaszolt az csendesén.

— De ember tette.

— Tartoztam vele.

Elhallgattak. De ez a csend már nem olyan volt, mint az előbbi : feszült, ideges, hanem, mint a csirakeltegető, langyos május esték illatos csendje. Jól esett.

Mikor Vargáék háza elé értek, János tovább szándékozott menni.

— Na, öcsém, egy pohár borra — invitálta az öreg és az ajtófelé mutatott.

Egy kicsit szabadkozott, de csakúgy illendőségből.

— Haza köllene nézni ; rendbe van-e minden.

— Ugyan, nem bõgnék a te marháid. Megaztán a szóga ügyis otthon van.

— Az is igaz — hagyta helyben.

És bement.

—

Alighogy becsukódott az utcaajtó, a két szomszédasszony összeszaladt.

— Látta?

— Meghiszem azt.

— Leszünk ám má lakodalomba !

— Alighanem.

Közben egyre Vargáék háza felé pislogtak.

Gróf István,

KINAIÁK.

— August Schnack. —

Ezt a fordítást *Medgyaszay Vilmán*nak ajánlom.

Régi metszetekből léptek a képzeletembe:
Mandarinok ülnek hosszú kék köpenyben,
Bánatos tusba mártják vékony ecsetjüket,
Verseket írnak vele, melyekben zümmög a gong,
A távoli dombok vonala szelíden hullámszik a szavak arabeszkjeiben . . .
Ibolyaszín délután ölelte át a tájat,
A lótusz-tó felett a kócsagok hófehérje szállott,
A magányos császár lassan lovagolt el a kínai fal évszázadjai mellett.

Okkersárga istenarcuk volt, türelmes és nyájas,
Gyaloghintókban lebegtek el a barackfák alatt,
Konjúciusról beszélgettek és az ő bölcseségének nagy nyugalmáról,
Rizst ettek színes porcellántálakból,
Melyek ősrégiiek voltak és vékonyak, mint a virágszirom.
A hegyi ösvény torkolatánál a mutangvirágok aranylándzsái állottak őrt:
Ott pihentek a mandarinok fiai és nézték a holdsarlót.
Egy sír teljesen besüppedt a sok száz pipacs közé,
Az Őszi Dalok költője támadt fel ott a virágok vérvörösében.

Újra és újra eszembe jut a nap, mikor megláttam a riktó plakátot:
«Ma este az Elite-cirkuszban a Csuan-Fang-csoport, kínai akrobaták és kard-
művészek!

Páratlan szenzáció! Világattrakció! Rekordmutatvány!»
És ők a korcsma kertése mellett állottak és avas sajtot ettek,
Aszottak voltak a koplalástól, ruháik foszladozók,
Alázatukat sárral dobálták meg a parasztlugrisok.

Egy másik mint halk házaló lépett be az ajtón,
Színehagyott rukkzakja volt, (Made in Germany),
S benne selejtes porcellánáru, Selbből és Kronachból, Bajorországban, —
«Uraságok venni . . .» dadogta göresös vigyorgással, hajlongva,
«Igazi porcellán, finom, valódi porcellán Pekingből . . .»
Az utcán már várta a rendőr
S kérte az iparendélyt és az igazoló okmányokat,
De bárhogy is kotorászott zsebében — csak üres maradt a zseb . . .
Tanácstalanul vonogatta vállát s mosolygott ravaszul,
Cipőjéből kikandikáltak ujjai mint az akasztófamadarak,
Halkan csöpögött fedellen fejére az eső
S a szél, mely továbbhajtotta a kitaszítottág útján, a hátába fúj.

Fordította: Horvát Henrik.

KAZINCZY EMLÉKEZETE.

Izlés.

(Folytatás és vége.)

NÉMET-GÖRÖG klasszicizmus volt a címke, melyet sokáig Kazinczy izlése fölé függesztettek. Újabban a meghatározás kibővítésére a francia felvilágosodást is odabiggyesztik. Csodálatos illuziója sok irodalomtörténésznek, hogy végeredménynek hiszi a kiindulópontot. Ha sikerült az egyént a korában elhelyeznie, gondolataiban a hatások szövevényét felfedni, lelkére illeszteni a «klasszikus», «romantikus», «barokk», «felvilágosodott» jelzőket, úgy érzi, elvégezte feladatát. Valójában az elemzés akkor kezdendő munkája elől csak kényelmes fogalmak mögé menekült, melyek maguk még tisztázatlanok, bár sokathasznátságukban képzetek és hangulatok seregét idézik. A korszellemmel megjelölés nem megoldás, hanem probléma, nem felelet, hanem kérdés. Természetes, mindenki a korának gyermeke, a kérdés csak az, hogy hogyan? Az uralkodó stílus és világnézet ellenkezőt meg vele haladót egyaránt befolyásol, a lényeges az egyéniség reagálásának, a feléje hangzó sokszínű dallamból a rokon hangokkal együttcsengésnek, a teremtő módosításoknak a vizsgálata. Minden gondolat a nüanszaiban érdekes, minden hatás a változataiban. A lélek egyszerre függő és szabad; a nyert hatást a maga logikájával, külön erőfeszítésével fejleszti tovább, de ugyanakkor akarva-akaratlanul a korszellem logikájának engedelmeskedik. Meg kell szereznie, ami úgyis osztályrészül jut neki — ez a fejlődés titokzatos útja. Örökölt karakter és szerzett szellemiség kölcsönösen visszahat egymásra. A vallott világnézet lassankint magához idomítja az erkölcsi tulajdonságokat, pózokat diktál, életformákat kényszerít elő, viszont maga is alkalmazkodik a meglévő képességekhez, sőt fogyatékoságokhoz. Ha következetes, hibák és erények felolvadnak a szolgálatában, nincs mit hibáztatni, nincs mit dicsérni, mindent szükségszerűnek érzünk. És ez egyszerre igazolása a gondolatnak és az embernek.

Kazinczyban az izlés következetes. Fiatalkori döntő benyomásai vezetnek mindvégig, két akkor megtalált írói ideál: az elegáns erudíciójü és írásü Báróczy és az életstílusával képzeletét még a munkáinál is jobban megkapó Goethe. Goethe felé izlésének épp olyan spontán, ösztönös irányzódásával fordul, mint Báróczy felé. Egyéni felfedezéssel, ítélőképessége bizonyítékául érzi meg és szereti benne a magatartást, harmóniát, tökéletességet, melyeknek megingathatatlan szimbólumává csak az utókor szemében nőtt. A klasszicizáló költőt meglehetősen bizonytalanul nézték kortársai és Dessewffy vitája Kazinczyval az ő és Kotzebue elsőbbsége felett csak mai tudatunkkal érződik lehetetlennek. A két álláspont közül akkor szinte a Kazinczyé a merészebb. Nagyon jellemző mondat különben Kis Jánoshoz írt egyik levelében: «Góthe, a kit én leginkább kedvellek a németek íróji között, ha talán a hidegebb tisztelet mást illet is». Idézhetném Galántai Fekete János egy megjegyzését, ki a «bárki bármit mond is» bátorságával szegezi le véleményét Goethe kétségtelen tehetsége mellett. Persze, a

trónkövetelőből még jókor uralkodó lett, példát adva rajongóinak a hatalom művészetéből is.

Nagynak lenni a kis lélek ideálja, a nagyokhoz hozzánőni a kivételes. Mindenki, aki fölfelé jutott, élt egy elérhetetlennek tartott, de éppen azért ösztönző, a túlhaladás vágyát felkorbácsoló mintakép. A lehetetlen vállalkozás szédülete bontakoztatta ki a meg nem álmodott új lehetőségeket. Kazinczy egész életén át iparkodott goetheivé válni. A költő növekvő súlya új meg új követelmény volt számára; a mérce folyton magasabbra került és ő lelki izmai megfeszítésével kockáztatta az egyre vakmerőbb ugrást. Benne még eleven volt évszázadok hagyománya: a tanítványnak hasonlítania kell a választott mesterhez, nem különböznie tőle. Báróczynak elragadtatással olvasott Marmontel-regéi után maga is fordít belőlük, köztük közös darabokat. Öreg barátja érzékenykedésére egész őszintén válaszolhatja, hogy éppen a csodálat vitte rá a kísérletre. «Classicus nagyságú Iróknak az a sorsok, hogy tisztelőjük egymással vetekedve próbálják rajtok saját erejüket», — írja néki.

Erőpróbának tartja még egy tekintetben az alkotást. A művésznek nemcsak mesteréhez kell felküzdenie magát, hanem tárgyához is. A téma kötelez — ez a klasszikus alapérzés. Az emelkedettség hangban, stílusban a képzelet alkalmazása. Nem enged a féktelen megnyilatkozás vágyának és nem merül el a valóság ezernyi részletének a csábításaiban. Az én és a természet, a romanticizmusnak két, csak látszólag ellentétes pólusa felett lebegve, szenvedélyes tisztánlátással keresi a «dolgok ideáját». (Kazinczy szava.) S ez az idea egyben ideál, újból külső, mint a személyi mintakép, egyszerre megkötő és felszabadító, izlést szabályozó, ihletet adó. «Mely kora az emberiségnek — lelkesedik Kazinczy az antik szobrok láttára — a melyben a mesterség a természettől általlépett az ideálba, sily míveket teremtett. (Desseffyhez.) Az írás, mint minden más alkotás, az ő tudatában még nem egyéni erők titokzatos felszakadása, rejtett képességek kivirulása, hanem kiegészülés, teljesebbé válás, megközelítése valaminek, ami több nálunk.

Az ideál szó kerül lépten-nyomon tollára a nyelvi elmékedéseiben is. Külföldi példák nyomán használja a «nyelv ideálja» fogalmát, de egyéni az értelmezése és egyéni az a következetesség, mellyel az orthologusok, a franciás izlés megejtettjei, a metafizikus nyelvbölcselek ellen megvédelmezi. Mindezek a nyelv génuszát szögezik szembe vele, a szokást, a nyelvtisztaságot, a francia példát. Ő pedig, bár olykor taktikai okokból alkalmazkodni látszik az ellenfelei szóhasználatához, mint az *Orthologus* és *neologus*ban, általában gondosan ügyel a megkülönböztetésre, a nevek mögött a lényegbeli különbséget érezve. Még 1829-ben is, a Muzáronban Szontagh Gusztávnak egy túlságosan absztrakt ízű fejtegetéséhez kapcsolódva a nyelv természete, szelleme, génusza helyett a maga fogalma mellett érvel. Pályája végén ugyanazért a tételért küzd, melyet a nyelvi harc kezdetén polemikus bátorsággal dobott a köztudatba. «A nyelv dolgában nem a szokás a fő törvény, hanem a nyelv ideálja, hogy a nyelv az legyen, a minek lennie illik», — írta Báróczy életrajzában 1814-ben. «Izlés kell mindenekfelett» — vallja most, mint akkor. A nyelv génusza beláthatatlan nyelvi gazdagságot sejtet, határozatlan értékeket, lappangó energiákat, amelyeket a költő varázspálcája egy érintésével eleven szépségekke szabadít fel. A génusz meglévő kincsek lelepleződése, önelégültség, stílusmámor, az ideál a nyelvi hiányok bevállása, javításvágy, stíluserőfeszítés. A génusz immanens, az ideál transcendens, fölfelé mutatja az utat. A génusz az önkény, az ideál a függés s mégis az első ellen nem szabad véteni, az utóbbi nevében a hiba is szentesítve

van, ha célra vezet. Az ideál a «beszéd céljához», a «munka neméhez», műfajhoz, tárgyhoz, alkalomhoz hajlítja, csiszolja a nyelvet; megműveli a különben csak vadon virágzót. Kazinczy a magyar nyelv állapotát mérlegelve, még sokszorozottabban érezte a tökéletesítés szükségét. Ezért a fordításláz, az önemésztő buzgalom az idegen szépségek visszaadásában, a szintaktikai mesterkélt-ség. Nem az újság, hanem az újszerűség a fontos, a szerzett jóságok felhasználása, a szavak gyártása kevésbé, mint az új fordulatok. Jellemző, hogy ő maga keveset él egészen új szavakkal, akkor is inkább a szembenállók bosszantására; a jelentéktelen tanítvány, Helmezy, a termékeny és szerencsés szóteremtő. A korára a reformátoroktól és ellenreformátoroktól átszarmasztott nyelv gazdag volt, de csak kevésbé használható — az ő nyelvújítása, mint más kultúrák mozgalmái, kifejező árnyalatokra cserélte a harsogó színeket.

A nyelvújítás alapján racionalista törekvés s Kazinczy célkitűzésében szintén az ész töri igába a nyelvi tényeket. A helyi és egyéni változat azonban újra megmutatkozik, különösen ha melléje állítjuk azt a körülményt, hogy a francia racionalizmus magyar tanítványai többnyire ellenzik és túlzottnak tartják Kazinczy munkáját. A grammatikai szellem Adelung közvetítésével nálunk is puristákat nevel; «franciásaink» féltékenyen őrködnek a nyelv tisztaságán, erősen magyarosak, sőt magyarkodók. A francia kultúra zártsága, belterjes gazdálkodása, a nyelv és a szellem merevsége idegen befolyásokkal szemben a legközvetlenebb, szinte esztétikai hódolatot kiváltó élmény a lelkekre és egyben minta a hazai párhuzamos törekvésre. Harmónikus, közérthető, tökéletes formákban és intézményekben kikristályosodott lényege a könnyen másolhatóság illúzióját kelti. A német kultúrhatás átvételre és asszimilációra, a francia utánzásra és utánteremtésre veszi rá írónkat, a németektől inkább ösztönzéseket, a franciáktól eredményeket próbálnak ellesni. A késznek az átültetése a merőben különböző talajba persze csak félsikerrel jár; ezért nem tudott a francia kultúra hatása a magyar szellemiségben sem ekkor, sem máskor igazán gyökeret verni. Már Bessenyei magyar megfelelőket teremtenie a kinti értékekhez. A fölünyesen eszes Dessewffy a legképtelenebb helyesírással írja az idegen tulajdonveket, mert a franciák is a maguk ejtéséhez idomítják a nevek alakját. Bacsányi a magyar tudósokhoz szólva Kazinczyval tudatos ellentétben hirdeti, hogy magyarizálni kell az antikot és az idegent, mint ahogy a franciák francizálták. Verseghy, aki *Rikóthy Mátyásával* a querelle des Anciens et des Modernes elkésett hazai harcosa, ugyancsak francia példaadás nyomán az utánköltést tartja helyesnek a pontos fordítás helyett. Így készültek *Költményes Enyelgései* «Ugy bántam akármely idegen gondolattal, mintha sajátom lett volna és képzelésemnek vezető kezét követvén, sokszor azt olly szabadon megváltoztattam, hogy az enyimnek az idegennel való hasonlatosságát talán még a fürkésző Kritikus sem sajdíthatná meg.» (*Mi a poézis?*) Mindnyájuk szokástisztelete Kazinczy nyelvi ideáljával szemben szintén a francia társas szellem ihletéséből fakad. A francia kultúra ígézetében élnek, ám Kazinczyn nem fog a varázs. Nem érzi a felvilágosodásnak formai vonzóerejét, mely minden etikai és elvi ellentét mellett oly nagy hatással volt Bessenyeire vagy Dessewffyre. «Utálok a francia libertint, a francia filozófust» — írja Guzmicsnak. Kevésre értékeli az irodalmukat, még kevesebbre a nyelvet. Egyszínűségét, erőtlén kedvességét, koldus szegénységét hánytorgatja fel leveleiben, az exkluzivitást, amit mások dicsérnek, ő főbenjáró véteknek látja. A német nyelv sorsát szánja a magyarnak, amely bőven kölcsönzött a franciától és a latinét, amelyet teljesen

átformált a görög hatás. Cicero görögül gondolkodott, amíg latinul írt, németül gondolkodni a magyar beszédben sem hiba, hanem érdem, mert a sokszínűséget szolgálja. A legjellegzetesebb ellentét azonban közte és a franciás izlésűek között az akadémia kérdése. Ezek mindnyájan akadémiát kívánnak a nyelv ápolására (A legegyszerűbb indokolást Verseghy *Tiszta Magyarságában* találjuk: «A hol annyiféle az értelem, valahány a fő, ott egygyeséget csak a hatalom szülhet.»), ő hevesen ellenzi a felállítását, sőt egyenesen veszedelmesnek tartja. «Az akadémia rontanak, nem építenek» — állítja Dessewffyhez írt levelében. Még Széchenyi fellépése után is elégedetlenkedik, mert a nyelvmívelés szerinte az írók egyéni feladata és nem egy társaság szervezett munkájáé. A diktátorok nem szívesen engedik át személyes hatalmukat testületeknek.

Dessewffy a könnyenérthetőségért lelkesedett, Kármán meg volt győződve, hogy «szebb a Fülemile természeti Erdei-tsatsogása a Kanáriai-madár költsön vett módos Süvültésénél», Döbrentei hasznosnak tartotta a kritikát, de csak akkor, «ha nem felette feszes», szerette a geniet, «még kicsapongásaiban is», Bacsányi, aki ifjúkorában értekezést írt a fordítás szabályairól, öregségére gr. Haller László regulátlan fordítását védte, Verseghy a józan ész cégére alatt a természetességet reklamálta a költészetben, a debreceniek is a természettel érveltek, — ennyi «modern» hang között a századforduló bukolikus szabadságvágyától meg nem ejtve egyedül Kazinczy ragaszkodik, elvben és gyakorlatban meg nem alkuvón, vezérlő izléshez, szabályokhoz és a klasszikus ideálhoz: a «fentebb stílushoz». Az ő természetessége nem közvetlen adódik, hanem keresés, formálás eredménye, műalkotás, a műveiben ugyanúgy, mint leveleiben, melyeket a legnagyobb esztétikai tudatossággal írt meg, számítva kiadatásukra. Akárhányszor ijedten tiltakozik barátainál, hogy leveleit nyilvánosságra hozzák, mielőtt ő újból átnézné, javítaná, végleges formába öntené azokat. A mesterkéltég által lesz igazán közvetlen. Romantikus érzékünk a tárgynak, stílusnak, szavaknak keresett egyszerűségét túlságosan elvonatkozottnak, személytelennek érzi s hidegséget, vagy őszinteség hiányt keres mögöttük. Mintha a művészi magafékezés nem lehetne őszinte és csak azt szabadna szenvedélynek tekinteni, ami kitör és eget kér! A klasszikus lélektípus hajtóerőnek fogja fel az élményt, nem témának, nem beszámolni akar, hanem tovább jutni, a nyert impulzus önkényes felhasználásával kivívni az egyedül lényeges formai eredményt. Költészetét az egysíkú énlírában eltompult izléssel fogjuk csak fel személytelennek. Nem szubjektív, több annál; familiáris. Két jellemző műfaja: az idill és a költői levél is ezt bizonyítja. Idillt írni XIX. századi költőnek nem sikerül; zsánerképpé, ahol a jellegzetességen és nem a hangulaton van a hangsúly, vagy társadalmi ellentétek szimbolumává élesedik a keze alatt. A tiszta idill önmagáért való játék a képzeletnek kedves tárgyakkal, zárt képszerűségében szemérmes vallomás a lélek vágyairól. Ezért kedves Kazinczy szívének, akárcsak az epistola, melyet antik minták nyomán a legszemélyesebb vonatkozásokkal, baráti nevekkal és jellemzésekkel, közös emlékekre célzásokkal szövegezte. Személyes indíték, hála, tisztelet, csodálat sugallja a korabeli líra legrepresentatívabb formáját, az ódát is, melybe a későbbi «közvetlen» költőknél soha sem látott bőségben és nyíltsággal olvadnak az élő emberekre és friss eseményekre való utalások.

Az elvonatkozás kétségtelenül meg van, de tudatos művészi áldozat. A klasszikus izlés maga szab korlátot magának s tisztában van vele, mit hagy a korlátokon kívül. Nem érzéketlen, csak nem hagyja helyben a kívülmaradottat. Ebben különbözik elvben mindent méltányoló, de valójában sokszorosan szín-

vak mai izlésüinktől. Állásfoglalása kiválogatás, tetszése szoktatás eredménye. Az ösztönös gyönyörködés a fegyelmezés, ránevelés, izléskényszer útján emelkedik újból magasabbrendűen ösztönössé, második természeté. Az izlés feladata azonban nemcsak a kifejlesztés, hanem az elnyomás is; nem minden tetszés helyes. Amíg az erkölcsi dolgokban már régen természetesnek tartjuk, hogy ösztöneinknek felborzolódásai nem mind erősödnek akarattá és elfogadjuk a különféle fékező erők valóságát, az esztétikában a párhuzamos jelenséget abszurdnak érezzük. A klasszikus tudat számára azonban a tetszés is ellenőrzés alatt áll, akár az akarat. Ereje tudatában értékelőn mer szembenézni a lényétől idegen irányokkal, míg mi gyengeségünk érzésében «beleélni» próbáljuk magunkat a legellentéesebb stílusokba. Kazinczyban is az izlés elfogult, de nem vak. Közéletű felfogás, hogy nem volt érzéke Csokonai népies eredetisége iránt. Ezzel szemben recenziójában Csokonai legjobb verseiként a következőket idézi: *Bordal, Parasztdal, Kulacsomhoz, Ivó-dal, A szegény Zsuzsi, Farsangfarkán*, ezek között is kiemelve, mint különösen tetszőt a *Parasztdalt* és a csikóbőrös kulacshoz írt dévaj nótát — szóval egytől-egyig népies és eredeti darabokat. A verseket a címekhez hasonlóan némi változtatásokkal adja, ami a vers-csiszolás e korszakában általános szokás volt. A szorosan vett ritmusjavítások mellett több helyen maga árnyalja parasztibbra a hangot. Így lesz nála «Jancsim»-ból «Jankóm», «kellett»-ből «kelle», a «kuckóban» helyett «kucikban». Legfeljebb a *Parasztdal* «gatyában hagyj» kitételét enyhíti «egy ingben hagyj»-ra; ez már izlésbe vágott. Felismeri a sajátos értéket, de elutasítja, amidőn véleménye szerint jogtalan területre csap át. «Csokonay valóban Tenniers. Mint ragyogna ő, ha csak Tenniers akart volna inkább maradni, mint hogy ódaköltő is leve.» A «sustorogó» ódákat már nem tudja neki megbocsátani; a műfajok stílushierarchiáját nem szabad megbolygatni. A fentebb stílus különben az ő szemében — láttuk — nem az egyöntetű, uniformizált, absztrahálódott nyelv, amilyennek a franciát érzi, hanem sokszínű, művészi ötvény minden nem, minden író más-más hangjából. A latin írók közül sem Vergiliust, hanem Sallustius szereti legjobban, kinek a stílusát magáracélnon így méltatja: «Benne együtt a Cátói rusticitása és a Gabiniusok asszonyi kendőzködése; a férfias és a puhult, a hazai és a' idegen, a későbbi kor vidám színe és a hajdani fanyar, a nemes és a nemtelen s a két ellenkező nem ritkán szoros szomszédságban, de mindég varázs erővel, varázs kellemmel, mindég méltóságban». (*Magyarzatok Sallustiusnak fordításához.*)

Csokonai igazi nagysága azért rejtve volt előtte, a «trillás, Lillás» dalok izére nem jött rá, a *Reményhez* précieux szépségeit hitvány réznek ítélte Szemere szonettjének tiszta aránya mellett. (Különben Szemere *Reménye* igen szép vers és megfordítva sem találna a hasonlat.) Berzsenyiért, kinek költészete lényegben a legrokonabb az ő elveivel, minden csodálata mellett sem tudott úgy lelkesedni, mint a szorgalmas superintendens Kis Jánosért, akit ő és Kölcey a magyar nemzet nagy filozófus poétájának tartott, holott csak idegen gondolatok erőltetett ismétlője, idegen versek bágyadt utánérzője volt. Csokonai és Berzsenyi, bár a befolyása alatt, alapjában mégis tőle függetlenül nőttek a kor legnagyobb költőivé (Berzsenyi lélekrokonsága nem közvetlen hatás), a tanítványok seregében nem akadt kivételes tehetség, az új generáció költői oly utakra tértek, melyeket a szent öreg szentségtelennek érzett. Tévedett, nem bírt genieket elővarázsolni, nem ismerte fel a csirázó új értékeket — szóval meg voltak benne a kritikusok eredendő hibái. De ha a nagy tehetséget nem is, a nagy verset biztos kézzel tapintja ki. Dayka *Titkos búját, Esdeklését, Szemere*

egy-két költeményét az ő entuziazmusa szentesítette remekművekké, a Himfy-dalokból antológiáink még mindig azokat a darabokat idézik, amelyeket ő emelt ki a pergő sokaságból. Melléfogás és rátalálás egybeível az izlésében, mint az egyéni hibák és erények, a versengő féltékenység és a kétségtelen vezetésre hivatottság a vezéri szerepében. A negatívum is alkotó erő.

Vajjon a kritikusnak csakugyan bűne a tévedés és feladata a felismerés? A legnagyobb kritikusok példája mutatja, hogy nem. A teremtő kritika mindenkor abban látta hivatását, hogy irodalmi ideálokat tűzzön ki, az izlést tudatosítsa, az alkotóerőket ösztönözve, a közönséget nevelve kedvező intellektuális légkört teremtsen. És természetesen értékeljen, de a maga bevallott és vallott elvi álláspontjáról. Mérték csak mértékkel lehet, az elvi elfogultság szükségszerű; csak akkor figyelünk fel reá, ha magunk is elfogultak vagyunk — más irányban. A kortársi helyeslés és kárhoztatás többnyire egész más indokolással tér vissza meg fordul visszájára az utókor ítéletében; nem igazolás vagy cáfolatról van szó, hanem újramérésről. Látszólag ez relativitást jelent, az ítéletnek a kor uralkodó világnézetéhez vagy uralkodó egyéniségeihez kötöttségét. Valójában csak az igazság sorsa relatív, nem maga az igazság. A magasabbrendű eszme, az idők hullámvászában bármilyen mélyre süllyedjen más, szerencsésebb gondolatok mellett, megőrzi szellemi rangját. Vannak örök ideálok, melyeket szem elől veszteni lehet, végkép megtagadni nem. Vannak örök tanítók, akik bármilyen mellőzöttek, élő erőknél maradnak meg. A klasszikus izlés és történeti képviselői ilyenek. Közéjük tartozott Kazinczy is, egyénisége, vezérszerepe, izlése az ő tipikus vonásaikat viselte. Hatása szétsugárzott, ha nagyon különbözően tört is meg az utódok lelkében. Egy század óta akarva-akaratlanul minden magyar író az adósa. Mai ziláltlelkű korunkban pedig egyszerre nagyon közel érezzük magunkhoz és tanulságot áhító bizalommal fordulunk hozzá, az izlés mesteréhez.

Halász Gábor.

HŐS.

Összeszortított ajkkal,
 Ökölbe fogott kézzel
 Indultam el utamra,
 Megvívni száz veszéllyel.
 Fejemen vassisak volt,
 Ércpáncél védte mellem
 És mentem kivont karddal
 A harcok élet ellen.

De találkoztam veled,
 S mosolyra nyílt az ajkam,
 Ujjam lágyan kisimult,
 Mert kezedet akartam.
 Kardomat leoldottam
 És eldobtam a páncélt,
 S az erdőbe siettem
 Egy csokor vad virágért.

Falu Tamás.

TŰKÖRTEREM.

*Egy kis pihenést . . . enyhülést . . . irgalmazz Istenem,
Amerre nézek, mindenütt : tükrök . . . tükör-terem.*

*Az én rossz arcomtól futok, rettegve, hogy ne lássam
S az én rossz arcom nem hagy el, jó mindenütt utánam.*

*Tükörré válnak mindenütt az emberek s a tárgyak,
Egy tükör-arca van csupán a végtelen világnak.*

*Ugy epedek csillapodni valami drága máson, —
S csak én vagyok, csak én vagyok, — más nincs is a világon.*

*Nézek biztató csillagokba, szelíd asszonyszemekbe,
Szempillantás : s már csak magam állok magammal szembe.*

*Gyermek-jürtökre rálehnék, férji-testvért ölelnék,
Ha a tükör-átok mögött a drága másra lelnék.*

*Egy kis nyugalmat, enyhülést gyötört tekintetembe —
Hadd merüljek fájó, édes, idegen tengerekbe.*

*Eszméljek a más-örömrre, a más nyomoruságra,
Beteg tükör-varázs mögött bármire : valóságra.*

*Istenem, ha nem vagy Te is káprázat, tükör-átok :
Törd össze e tükör-termet, ezt a tükör-világot !*

Kolozsvár, 1931 július 28.

Reményik Sándor

CSODÁLATOS KALÁCS.

ÜNNEP hetében vagyunk, pénteken. Estétájt elkószálok, ügetek a poros utcákon. Szerke meszelik a házakat; itt is, ott is csajhos, nekigyürkőzött asszonyok kaparják a kiszáradt, málló meszet a falakról, hogy frissel pahárolják be azután.

Kedvetlenül lépegetek. Anyám még mindig beteg s nincs pénzünk, sem betevő falatunk, hogy éhségünket elverhetnénk. Ebédre megvultunk, a kis fiú hozott egy lángost; tengerit segített elvinni Julcsa néninek a darálóba, egy teljes lángost kapott érte.

S most ódöngök és nem tudom, mitévő legyek.

Ahogy befordulok a görbekútnál, egy elhagyott bugyellárison akad meg a szemem. Ott fekszik a járda szélén. Csodálkozva nézek rá s verni kezd a szívem. Aztán lehajlok érte s körülnézek, látja-e valaki. Nem hiszem, hogy észrevették volna. Gyorsan a zsebembe csúsztatom s már lohajtok is el, utcáról-utcára, hogy észre ne vegyeneek. Hazaérek. Loppal hátrakerülök a ház végéhez, előveszem a bugyellárist s kifordítom a tartalmát.

Fejembe tódul a vér. Hat pengő van benne. Ki hitte volna? Egy vastag ötpengős és egy bohó egypengős és idillikusan összedörgölőznek az ujjaim közt.

... Hátha szegény emberé s most sír utána és jajveszékelve csapkodja össze a tenyerét!

Eh. Beteg az anyám és nekünk semmink sincsen.

S már rohanok is a pékhez, lisztért, kenyérért s egy tojást veszek jöttömben és zsírt a hentesnél s egy kis sót a boltból. Elköltök egy pengőt.

Anyám elbámul, mikor beállítok.

— Nahát. Hogy kijártad. Mégis csak jó, ha kimozdul az ember. Hogy magyarázzam ki magamat?

S hamarjában hebegni kezdek.

— Tudja, anyám, izé... Kis Andris bátyám megfogott az utcán. Azt mondja, írjak neki egy kérvényt adóhalasztásra. Jó mondom. — Mibe kerül? — kérdi. — Semmibe, bátyám. — Mégis? — Jó, szó. — Na azír, nesze egy kis cigarettára való... S egy pengővel megemberelt.

— Oh, oh.

A gyerekek körülállanak. És néznek rám, csillogó, repeső szemmel, mint pogányok a bálványra, mert hős vagyok most nekik, erős, nagyakarású hős és végtelenül jószívű, aki mindent megtesz értük.

— Már most meg kell gyúrni a lisztet — ajánlkozik anyám. —
Főztök valamit. Ha már így kisikeredett.

Zsiga közbesejpit. Neki kalács kell, — mondja.

— Kalács?

A gyerekek rajta vannak.

— Kalács, kalács — lelkendeznek akaratosan.

Anyám legyint. Egy liter lisztből? De a gyerekek nem engednek.
Úgyse ettek már nagyidő óta. Az ünnepre se lesz. Más meg mindenki
süt. Ebből is lesz egy. Ünnepelünk legalább.

Hadd teljék kedvük.

S anyám felkel az ágyból, begyúrja a tésztát. Egy kis zsírt tesz
bele s az egy tojást. Azalatt felhasogatom a szétbontott asztal mara-
dékát, tüzet rakok s a kalácsot betesszük a sparhert sütőjébe. Anyám
visszafekszik azután, a gyerekek játszani mennek az udvarra, magam
maradok a tűznél. A kicsapódó láng végigkarmolássza fakó arcom.
Elborulva hajtom le fejemet a tenyerembe és kushadok, szomorko-
dom a balog életem, amely kísértésből kísértésbe hurcolja az embert.

Be másképp is kellene lenni.

Itt vagyunk öten, elhagyatva, árván, mint a templom egere és
beteg és nem történik velünk semmi, ami kiemelne ebből a bizony-
talanságból. Mi is történhetnék? És zokogunk, tépelődünk s össze-
összetesszük kezeinket, az éghez menekülve könyörületért és várjuk,
várjuk a jószerencsét, várjuk végtelen nagy szomorúsággal, hogy tör-
ténjen velünk valami, hogy könnyebbülten fellélegezhethetnénk s nap
napot követ és mi csak kókkadunk tovább, elhagyatva, árván...

S ez a pénz is...

Milyen fonák öröm...

És kínzó, ha az ég küldte is, kínzó. Másé...

— Eh — zúdulok föl.

Dacosan felvetem a fejemet s ökölbe szorul a kezem, mintha
hadakozni akarnék.

Kinek mi beleszólása?

Anyámék nem tudják, ők ártatlanok. Ki vádolna minket?

És toppantok a lábammal, hogy gyáván húzódik el az üres pit-
var csöndkísértete.

A tűzhelyben is feléled a tűz s kihullámzó sütése engesztelve
símogatja meg felhevült arcomat. Érzem, valami megbékéltető szel-
lem oszon mellém.

S csöndesen megnyugszom.

Aztán óvatosan előhúzom a bugyellárist, kiveszem belőle az ötpen-
göst. Ahogy megcsillan az ujjaim közt, egy édes bódulat lehel meg a
fejemet s úgy érzem, szállok, símán, egyenletesen, valami színes, illa-
tos park fölött s távolról mintha barátságosan csobogna felém egy
önfeledt fecske. Szememet is behúnyom s egy megejtő kis romantika
ejt meg, egy gyerekes, bohó gondolat s az ötpengőst vigyázva begyö-

möszölöm a kalács puha tésztájába és eltüntetem a helyén a likat, ellapogatom, hogy mi se lássék rajta. Aztán rakom a tüzet, nekiverejtékezve, duhajon, mint részeg fűtő a kohóját s a tűzhelyen kipirul a muzsikáló, izzó parázstól.

Kint az udvaron önfeledten kacagnak a maszatos gyerekek, szőszke hajuk aranyosan csillog a szüremelő napsugárban.

Mire elég a fa, ropogásra sül a kalács. Beviszem anyámhoz és odaborítom az ágytakaróra.

Nem akarom látni, mikor megszegik.

— Megyek, hozok egy bádóg vizet, szegjék meg addig — mondom.

Mikor visszatérek, csodálkozva néznek rám.

— No? — kérdem.

S egyszerre szólalnak meg anyám és a gyerekek. A dolgot beszél az ötpengősről. Hogy került bele a kalácsba? Be furcsa. Hogy is csináltam? Szabadkozom és védekezem ártatlan arccal. Nem akarják hinni, hogy semmit sem tudok az ötpengősről.

— Hogyne. Menj már.

Az ötpengős pedig, az érthetetlen csodajóság, ott csillog anyám tenyerében, melegen, kövéren s a furcsaság örömléhevel ragyog körül bennünket.

— Dehát hogy került ide? Csak nem a lisztben volt tán? De nem lehet, nem lehet, akkor ráakadtam volna a gyúrásnál... Mégis csak neked kellett beletenni...

— Nekem? De ha én nem tudok róla.

Már benne vagyok és nem akarom megtörni a szelíd romantikát, tagadok ártatlan arccal és velük csodálkozom...

— Érthetetlen.

Aztán dadogni kezdek, meséről és valóságról, ahol csodák esnek, furcsaságok, miket soha nem ért meg az ember. Igen, úgy lehet. Isten mindent megtehet, teremthet semmiből. S hátha most is... Biztosan csodát tett velünk...

Anyám a fejét csóválja.

— Istenem, Istenem, hát ilyen nagy jóságra érdemesek lennének...

És fölnéz a plafonra, de érzem tekintetéből, hogy túllát a hideg, merev padláson, túl a ködön is, a kék egen, amely fölének terül, túl, messze, oda egészen, ahol Isten trónol, a könyörülő Mindenható, aki meghallgatta az ő imáját és csodát tett érte...

— Imádkozunk gyermekeim — mondja azután csöndesen és összekulcsolja a kezeit.

A gyerekek nem tudják mire vélni s hogy én se szólok, belenyugosznak szótlanul. Az áhítat melege egyszerre megragad s mintegy ünnepélyesen körülálljuk anyámat és nem tudunk betelni a csodával, ami velünk történt.

Aztán szétvágjuk a csodálatos kalácsot s lassan majszolni kezdjük a párolgó tésztát.

Lovass Gábor.

A SZIVEMET KIDALOLTAM.

Oh, már nem kétlem :
vezéreim e versek
a tévelygésből észrevétlen
a fény felé tereltek.

A fény felé — — —
De görbe, gödrös volt az út,
iránya is sokszor hazug.
Nagynéha szálltam napsugárban,
sötétben, sárban többet jártam.
Ha útvesztőben megrekedtem,
nem sirdogáltam szárnyszegetten
s nem mértem föl, mi van megettem.
Topogva helyben, körbe járva
elém az élet volt kitérve.

Uj útra törni se akartam,
a szépet is szerettem én a dalban.
A gyors iram se nógatott,
az ácsorgás nótát adott.
Ha nem volt sorsom vad, goromba,
vers sok került a tarsolyomba.
Ha olykor, mint egy pontos porkoldb,
keményen rám szólt : ne tovább !
s ígent parancsolt, nem helyett :
a dalban lett a lelkem menhelyet.
Ha véle mégis perbe szálltam,
nem ráztam öklöm forró lábzan,
az ördöggel sem paroláztam,
csak magyaráztam, magyaráztam.

Ha hát csak pislá, gyenge mécs is
volt lelkem lángja, derenge mégis.
Egy-két sugárt itt-ott velett,
sok árnyat láttam, gyér eget.
A földön jártam, nem a holdban — —
— De színben, szóban, fényben, foltban
magamat adtam ! — Boldog voltam :
a szívemet kidaloltam.

Réz Gyula.

MAJÁLIS.

I.

Egy szép napos délután az ezüsthajú, aranszívű történet-tanár fölkerekedett hallgatóival, megmutatta nekik az egyik múzeum száz- és ezeréves emlékeit, majd pedig meginvitálta őket a közeli zöldvendéglőbe, úgy ahogy azt diákkorában valamelyik németországi egyetemen kedvenc tanárától tanulta. Hosszú tanársága alatt évről-évre ápolta ezt a szokást, mint diákkora feledhetetlen emlékét...

A lányok kávé és málnaszörpöt rendeltek. A fiúk között természetesen szó se lehetett efféle izlésbeli eltévelyedésről, ők egyhangúlag egy korsó világos mellett szavaztak. Körülöttük tavaszi köntösüket csinositgatták a fák és a bokrok, lepkék keringtek, madarak énekeltek, tavaszi, tiszta, örömteljes mámor ringatta a diákok lelkét... A pincérek szaporán sűrögtek-forogtak s a társaság előtt szinte észrevétlenül változott mesebeli terüljastalkámmá a hosszú, kopott, megvasalt lécekből összetákolt asztal. Inyüket, orrukat egyként csiklandozta a frissen habzó sör. Karok egyszerre lendültek, szemek egyszerre rebbentek össze boldog találkozásban, poharak egyszerre koccantak az asztalhoz:

— Prozit!

A kis púpos Gedeon Péter egyszerre olyan jókedvbe szédült, hogy fölkapva poharát, hangosan kiáltotta:

— Fiúk! Szervusztok!

Mindenki melegen szorított a másikkal kezét.

Benn, az egyetemen, órák előtt, órák alatt és órák után egy-egy udvarias szót váltottak csak, professzorok, kollégák és kollégiumok megkollokviumok felől érdeklődtek csupán, jegyzeteket kölcsönöztek vagy vitákat rendeztek: mindez «tudományos» alapon történt. A tudomány kizár minden pajtáskodást s bizony nem is volna ildomos levetni ott a komoly, ünnepélyes megszólítást: Kolléga úr! De itt, a Liget virágos, árnyas fái alatt, május zöld szőnyegén nem Fejér György magyar-történet szakos tanárjelölt, nem Balogh Lőrinc magyar-német szakos filozopter, nem Gedeon Péter klasszika-filologus, nem Ladányi-Ludwig Antal német-angol szakos diák-külügyér rendezett nadrág-fényesítő szaktanfolyamot: itt húsz-huszonkétéves, csillogó szemű és kigyúlt arcokon a győzhetetlen boldog ifjúság tükrözte örökké változó és mégis örökkön egy boldog emberi szépségét. Mások voltak ezek a fiatalok, mint az apáik korabeli, régi «aranyifjúság». Arcuk

néhány árnyalattal halványabb talán, homlokuk borongók, szemüknek fénye fátylasabb, szájuk szélén egy-egy keserű vonás, de szívük a változott, kegyetlen új idők robaján, az Itéletes Évek fergetegén túl is az emberi szépségek örök egy ritmusát veri és vágyaik és álmaik gyárkéményeken, távirdaoszlopokon, repülőgépeken és rádióhullámon túlszárnyalnak, — most is egekre törnek!

Csoda-e hát, ha veszett mennykő gyanánt sujtott Gedeon Péterbe a szó, amikor Ladányi-Ludwig felé nyujtva korsaját, az — mint egy ötpengős illemkódex — fölényes gúnyal jelentette ki:

— Sör mellett nem szokás pertut inni, kolléga úr!

Gedeon Péternek egy percre elállt a lélekezete. A sértés oly durva volt és oly váratlanul érte, hogy pillanat alatt föl se tudta fogni. A következő percben keze már ökölbe rándult, már tudta, hogy goromba sértést csak hasonló gorombasággal lehet méltóképen megtorolni. Egy következő tisztább pillanat, egy tekintet a vígan nagyokat kortyoló társaságra, a kedélyes öreg professzorra, aki egészen feloldódott a vidám hangulatban s éppen most jelentette ki, hogy soha még majális ilyen kedvesen nem sikerült, a lányokra, akiknek filozoptrina-álcája mögül csakhamar kibomlott a kisvárosi szüretnek és disznótorok meleg családi hangulata, a fiúkra, kik középiskolai élményeik emlékéhez tértek vissza, az első «igazi», «komoly» berúgást idézték, melynek legkésőbb az érettségi banketten föltétlenül meg kell történni, — s a lelke érzékeny gyökeréig sértett kis filozopter ütésre emelt ökle fáradtan lecsuklott:

— Nem, itt nem szabad ünneprontónak lennem!

Tekintete ekkor Máriát kereste. Máriát, akit maguk között Mac-kónak szólítottak. Ijedten, halálos szégyentől égve gondolta:

— Jaj, ha Mackó hallotta, látta a jelenetet!

De Mackó — úgy látszik — semmit se vett észre. Fejér György-gyel beszélgetett, «egyetemük arszlánjával». És a többiek is valamenyien mással voltak elfoglalva. Ittak, vitatkoztak és nagyokat kacagtak. Velük senki se törődött.

Ez pillanatra megnyugtatta.

A sértés nem múlt el, a tövis tovább sajgott, de a helyzet pillanatnyilag meg volt mentve. Ladányi-Ludwig «kolléga úr» gorombaságát — szó sincs róla! — nem fogja zsebre vágni. Még nem tudta, hogy mit fog tenni, de alig várta, hogy az összejövetel véget érjen.

Szédülten, mintha taglóval sujtották volna föbe, húzódott vissza a helyére. Mint akinek szavát vették, meg se mukkant többet. Némán, a dühtől sápadtan meredt maga elé. Szomszédja döbbenben fordult hozzá:

— Mi bajod?

— Semmi.

Agyában, hol eddig csak a koliokviumok anyaga, a történeti korszakok, utak, irányok és izmusok raktározódtak fel, most sötét

bosszútervek forrtak. Már határozott is. Követni fogja Ladányi-Ludwigot és a legelső utcasarkon felelősségre vonja. Egyszerűen felpofozza. Ladányi-Ludwig nagyobb is, erősebb is nála, de ő azzal nem törődik. Fel fogja pofozni!

Végre oszlani kezdett a társaság.

Gedeon Péter Ladányi-Ludwigot leste. Ladányi-Ludwig nekivágott az Andrassy-útnak. Péter izgatottan indult utána, amikor Mackó meleg, bársonyos hangján utána szólt:

— Nem kísér haza, Péter?

Gedeon Péter zavartan tekintett a hanyag eleganciával tovassirozó Ladányi-Ludwig után s a fojtott bosszúság és kibuggyanó öröm vegyes érzésével viszonzta:

— Ó igen, hogyné, a legnagyobb örömmel...

A Bulyovszky-utcán vágta át a Fásor irányába. Már erősen alkonyodott, a magányos, csöndes villasor udvarairól nehéz jázminillat áradt. Az egyik rácskerítésről apró pünkösdi rózsza ága hajlott ki a járdára. Péter értenyült, leszakította. Közben felszisszent, mert megszurta az ujját. A kis rózszaágot Mackónak nyujtotta. Mackó észrevette a fiú ujjahegyén pirosuló vércseppet s meleg, barna szemében felfénylő nagy jóssággal kérdezte:

— Fáj?

— Nem... ez nem fáj... Ügyetlen voltam... Mint mindig, gondolta utána, de már nem fűzhette tovább gondolatát, mert Mackó illatos, csipkés zsebkendő teleráztotta elő ridiküljéből s azzal gondosan, óvatosan bepólyálta a «sebesült» ujját. Majd meg egy másik villa előtt egy szál jázmin tétett le s lovagja kabátjára tűzte.

Gedeon Péter bátortalanul megfogta a nagy barnaszemű lány meleg, gömbölyű kezét, hosszasan megszorította, végigsimogatta egész a csuklójáig s kimondhatatlan boldogan súgta:

— Mackó! Mackóka! Édes!

Szerette volna megcsókolni, de nem merte. Még soha életében nem csókolta meg senkit. Örökös tanulás között nőtt fel, örökös küzdelem, gondban, mások szolgájaként családjának és önmagának, — ó, hogyan is gondolhatott volna erre?

Mackó arról kezdett mesélni, hogy az egyik dunántúli városkában a nagybátyja gimnáziumi igazgató és amint ő végez, három év múlva, ott biztos állás várja. Ha Péter akarja, ő majd szívesen szól az érdekében és akkor mindketten ugyanegy helyen taníthatnak... A fiú nagyon hálás volt a lánynak és előre is megköszönte szíves jóindulatát. Így érkeztek meg a Fásorba, a Mackóék lakásához.

Mikor már elbúcsúztak s Gedeon Péter a Király-utca rendetlenül kavargó tarka áradatában iparkodott a Körút felé, vette csak észre, hogy a Mackó zsebkendője nála maradt. Gyorsan lecsavarta megkarcolt ujjáról s rohant vele vissza, de mire a lépcsőházba ért, Mackó már régen otthon volt. Nem tehetett egyebet, lihegve, fáradtan visszafordult.

— Ismét be ügyetlen voltam! — bosszankodott s nagyon szégyelte magát. Minek is fogadtam el a zsebkendőt, hiszen a karcolás jelentéktelen . . . De minek is kellett felkarcolnia az ujját? Egy hatbalkezes nyomorék diák minek akar mindenáron regényes rózsalovag lenni? Nevetséges!

Az esti szél a gomblyukában csillogó jázmin édes, fűszeres illatát arcához legyezte, — s ügyetlenségét, félszégességét egyszerűben elfelejtette . . .

Hanem az a másik tövis, az egyre jobban sajgott. Szégyene és haragja kiújult, vadabbnál-vadabb képek és elhatározások rohanták meg, nyiszlett, gyöngye teste egész lázba jött, nem volt nyugta, megállása, izgatottan, idegesen, kétségbeesetten futkosott utcáról-utára . . .

A Dunapartra ért. A hűvös esti szél nem csillapította lázát. A Gellért-rakparton nekitámasztotta fejét a korlátnak, a hideg vas varázslatos erővel hűsítette homlokát, haragja elmúlt, de végtelen keserűség fogta el.

Mit tegyen?

Holnap most már hogy álljon Ladányi-Ludwig «kolléga úr» elé, hogy felképelje? Miért nem vágta pofon rögtön, vagy legalább is este, az összejövetel után? Miért nem talált valami kifogást a Mackó számára, kísérte volna inkább Ladányi-Ludwigot s az első mellékutcában vágta volna nyakon, úgy amint elhatározta. Most már az egyetemen nem csinálhat botrányt, nem, az még annál is rosszabb volna, mint ha ott, a vendéglő terraszán inzultálta volna . . . Nem, csak botrányt ne! Lelke épúgy irtózott a feltűnéstől, mint egész egyénisége. Mindig szürke ruhában járt, szürke ruhában járatta a lelkét is. Csak semmi feltűnés!

Órákig állt így a Dunapart korlátjának támaszkodva. Éjfél elmúlt, mikor kész elhatározással haza vetődött. Ki fogja hívni, megverekszik, megtanítja egy kis tisztességre ezt az arrogáns majmot!

Lefekvés előtt a kabátjára tűzött jázmin fölé hajolt, hosszan szívta az illatát s mivel pár sárga porzó orra hegyére tapadt, álmában, egész éjjel jázminerdőben járt . . . Csak reggel felé álmolta magát Don Kihotónak, aki hatalmas, öles karddal veszettül csapdos, hadonászik maga körül . . .

II.

Gedeon Péter mégsem verekedett meg Ladányi-Ludwig Antallal.

Azon az éjjelen meghült, egész nyáron betegeskedett s mire az egyetemen megkezdődtek az előadások, már szanatóriumban feküdt. Barátai gyakran meglátogatták, hetenként egyszer Mackó is fölkereste. Néhány szál virág állt mindig a beteg éjjeliszekrényén egyik héttől a másikig . . . A fiúk újabbnál-újabb egyetemi hírekkel állítottak be Péterhez s a betegnek ezek a látogatások szereztek a legboldogabb órákat.

A szanatórium tiszta fehér szobájában, a nagy rézágóban alig tizenégy-tizenötévesnek tűnt fel a harmadéves kis filozopter. Elaszott

törpe teste úgy elveszett a felkukujált párnák s a szélesen takaró paplan puhaságai között, mint valami hancurozó gyermek egy hóval befutott gödörben . . . Ereje egyre fogyott, színe veszett, fakult, a bőr kiálló csontjaira száradt, csak az arca két rózsája égett egyre lázasabban, csak a szeme tüzelt egyre mélyebben.

Mackó sűrűbben kezdte meglátogatni, a fiúk is sokszor egész késő estig ott ültek ágya körül, meséltek neki az egyetemről, ismerősökről, új könyvekről, a nagyvilágról, iparkodtak szóval tartani, hogy ne fáraszták a beteget a beszéddel. Így is alig tudták kimélni, minduntalan átvette tőlük a szót, lázasan magyarázott, vitatkozott, mohón, sietve, mintha valaki szüntelenül üzte, kergette volna, mintha minden percben attól tartott volna, hogy a láthatatlan ellenség nyomába ér, megragadja és beléje fojtja a szót, pedig neki még annyi nosélnivalója van! Még nem is beszélt a céljairól, a vágyairól! Sok-sok befejezetlen terve, dolgozata van még és rengeteg összegyűjtött adata cédulákon . . .

Lázás szavait újabb köhögésroham szakította meg, erősebb, hatalmasabb minden eddiginél. Az ápolónő magasra felgyűrte a párnát a háta mögött s hagyta, hogy a beteg jól kiköhögje magát. Edényt emelt a szájához s Péter szájából vékony vörös csík futott alá . . .

III.

Ahogy romlott a beteg állapota, úgy vált egyre sűrűbbé barátainak látogatása.

Gedeon Péter lázas, csillogó szemekkel kérdezősködött az egyetemről, honnan ő már második féléve lemaradt, a tanulmányokról, melyeknek folytatásáért akart leginkább ismét egészséges lenni . . . Mindig az első padban ült, összetettkezű jó diák volt, figyelemmel kísért végig minden előadást s pontos jegyzetei (ő, hányszor kérték kölcsön kollégái ezeket a jegyzeteket egy-két napra a vizsgák előtt!) egy lelkiismeretes mintadiák naplójaként tükrözték vissza egyetemi öt szemeszterét . . . Indexe ha megtelik, csupa jelessel és kitünővel telik meg és Péter, ha megszerzi tanári oklevelét, olyan lélekszerint való tanárbácsi lesz, hogy szárnyat bont és lelkesedést kelt minden tanítványban . . .

De most láncnál szorosabban köti az ágy s minden reményét, vágyát, akaratát ez a feltétel szabja meg:

— Majd, ha felgyógyulok . . .

Olykor emberfeletti erővel tört ki belőle az életakarát, máskor kétségtelen bizonyossággal támadt fel benne a közeli vég sejtelve. Március utolsó vasárnapján víziószerűen idézte halottjait:

— Ilyenkor, sugaras tavaszi délelőttökön, mikor az élet új kötösbe öltözik, gyakran gondolok halottaimra, akiktől örökre elszakított a halál gyilkos lehellete . . .

— Látom az édesapámat, fenn Uzsoknál, fakadó piros virágok között, szíve fölött szétfolyó, nagy piros virág . . .

— Látom kicsi testvéremet az elsötétült házban, magas ravatalon. Körötte gyertyák égnek s a gyöngye fény remegve imbolyog a gyötrelmes szenvedés után megenyhült szomorú arcán . . .

— Látom édesanyám korán lehervadt hugát, fáradt mosolyú anyját egy kacagó rügynek, aki most ijedten kérdegeti : — Hol van az édesanyám?

— És még másokat is látok, arcokat, mozdulatokat, egy-egy fehér kéz fáradt, búcsúzó mozdulatát . . . Embereket, akiknek ajkán halálusra vált a tavaszi mosoly . . .

Majd ismét felülkerekedett benne az élniakarás legyőzhetetlen vágya s nem sokkal később, amikor egyszer Mackó hatalmas jázmin-csokorral lepte meg, boldogan mesélte környezetének : édesanyjának, barátainak, az orvosnak :

— Abban a dunántúli kisvárosban, amelyben tanítani fogok, csupa jázminbokorral ültetem tele házunk előtt a kerítést . . . A jázmin a kedvenc virágom . . . Egy év óta . . . Igen, ép most májusban lesz egy éve . . .

Mackó egy sarokba fordult, ahová Péter nem látott el. Megtörülte a szemét s mosolyogva ült vissza a beteg ágya mellé :

— Jó, jó, Péter, csak most ne fárassza magát a sok beszéddel . . .

A fiúk is ott ültek a beteg ágya körül. Szomjas kutatói a betűnek, kezdő tudósiórák, akik készültek új életek, új nemzedékek nevelői, istápolói lenni, tehetetlenül nézték testvérük vergődését.

A beteg Mackó figyelmeztetésére elhallgatott, de tovább szötte a tavalyi május emlékét. Pillanat alatt eszébe ötlött elintézetlen afférja Ladányi-Ludwig Antallal . . . Azóta, immár hónapok óta viaskodik a Ladányi-Ludwig Antalnál nagyobb ellenféllel . . .

A fiúk búcsúzni kezdtek. A betegnek szinte zörögtek a csontjai, amikor köhécselve föltámaszkodott a párnákra. Mintha érezte volna, hogy utolsó búcsúzkodása lesz, sorra üdvözölte a közös ismerősöket s végül — mint mikor végrendelete utolsó pontjához ér a haldokló — a megbocsátás szelid jóságával üzenté :

— Mondjátok meg Ladányi-Ludwig Antalnak . . .

Nem folytathatta. Újabb köhögésroham rázta meg, hosszú, percekig tartó, kínosan fojtogató, szörnyű köhögés, hogy amikor végre lecsillapodott, kimerülten hanyatlott párnáira, egy szót se tudott többet szólni s már csak némán nyújtotta barátainak erőtlén, ernyedten gyermekkezét . . .

Édesanyja szeliden hajolt föléje. Az örök aggódó édesanya, akinek se nappala, se éjtszakája, mióta fia hónapok óta viaskodik a halállal . . . Ápolónő nem kell. Vigasztaló szavánál enyhébbek anyja szavai, vigyázó lépteinél halkabbak anyja léptei s az orvosság se olyan keserű, ha az az áldott simogató kéz nyújtja a kanalat :

— Vedd be, fiam, meglátod, jót fog tenni . . .

IV.

Ladányi-Ludwig Antalnak a fiúk nem tudtak mit mondani. Lőrinc volt a tavalyi jelenetnek egyetlen titkos tanuja, ő pedig hallgatott. Csupán annyit mondtak tehát, hogy Gedeon Péter halálán van s utolsó látogatásukkor üdvözetét küldte . . .

V.

Gedeon Péter temetésén Ladányi-Ludwig Antal «kolléga úr» is megjelent.

Bisztray Gyula.

A MACSKA BÁMUL.

*A macska bámul: puhaság,
nyújtózó karcsú bujaság,
csöpp sűrű tigris: foltosan
a földre ül komótosan,
most pupillája szűkre zár
s egy kismadarat fotografál.*

*A kismadár fent énekel,
zöld ágra röppen, légre kel
— a levegő boldog futára! —
s reszket a gyöngye gally utána.
De ül a macska, mint a kő,
két szeme két vont puskacsó . . .
Ó kismadár, repülj, repülj,
szemünk elé sohase kerülj!
Örülj a Napnak és az égnek,
örülj az égbolt tengerének!
S ha int erdő, mező utánad:
fentről örvendezz illatának!
Keress egy szálló felleget
s építsd meg rajta fészket!*

*A macska bámul: puhaság,
nyújtózó karcsú bujaság.
Bámul a macska, mint a kő:
két szeme két vont puskacsó.*

(Debrecen.)

Gulyás Pál.

VASÁRNAP DÉLUTÁN.

A CUKRÁSZDÜLŐN kényelmes kocogással halad két ló egy sárga kocsival a határ felé. Elöl ül a béres. Ő a parádés kocsis. Legalább is arra mutat az a rendkívüli eset, hogy képe szörnyű módon tisztára van mosva. És a keze sem fekete a retektől.

Hátul a bőrülésen ül Polla néni. Egyedül, mint valami kegyetlen nagyúr. Csunya szelek nyargalásznak még így tavasszal a tanyák sík földjén, azért Polla néniből nem sok látszik. Egy nagy kendő meg egy csomó szoknya, meg egy gömbölyű, piros arc. Hanem ez az arc valami különös és rendkívüli. Gógösen néz le az út mellett néha-néha elballagó emberekre. Tele fontoskodással és titokzatossággal. Mintha csak azt mondaná, hogyhát ugyan álmodjátok-e, ti szerencsétlen valakik, hogy micsoda ünnepélyes és kiváló dologban járok én most itten? Álmodjátok-e, hogy hová megyek? És hogy miért megyek!

A komoly magyarok egy pillantásra se méltatják a mellettük elcsörömpölő kocsit. Látják, hogy öregasszony ül rajta, hát még a fejüket is elfordítják.

A közeli tanyák asszonynépei meg leányzói már nagyobb gondba esnek a tovarobogó kocsi láttára.

— Hova mehet Polla néni? — kérdezik gyanakodva önmaguktól és kiállanak a ház megire. Onnan szemmel lehet tartani egész kényelmesen, hogyhát kinek a tanyájába fordul be a gyanus kocsi és akkor már a többi nem titok. Természetesen, az már előre megállapításba vétetik, hogy Polla néni valami ravasz dologban törekedik. Ahol ő megjelenik, ottan mindig történik valami, ami hetekig anyagot ad a különböző szóbeszédre.

Még titokzatosabbá teszi az esetet az, hogy a kocsi egyszer csak a Rébik Panna tanyájának irányában megáll az úton és Rébik Panna ünneplőbe öltözve kilibeg és felül Polla néni mellé a bőrülésre.

A leselkedőknek ráncba szalad a homloka, amikor ezt látják. Mert tudomására van már az összes népségeknél, hogy az egész határban ez a két asszony a legrojtosabb szájú pletykáló. Két félelmetes hatalom. Ismernek mindenkit. Tudnak mindent. Leginkább persze a rosszat. Apróra ismerik minden lány udvarlásának a körülményeit. A szeretők számítását. Az elhagyások okait. Szórul-szóra tudják, hogy mit mesélt a multkor a legény a leánynak. Ismerik a családokban előforduló csinosabb eseményeket. Az összerúgásokat, a veszekedéseket. Fejből tudják a lányok születési évének számát. Szóval: tudnak mindent, amit csak

egy tanyai asszonyféle tudhat. Mindezekhez ráadásul van akkora szájuk, hogy egész bátran kiállításra mehetnének vele. Napokig képesek egyfolytában társalogni olyan ordítással és sikítással, hogy majd kihasad tőle az ember dobhártyája. Most is, a kocsin, egyszerre beszélnek mind a ketten. Közben hadonásznak. Karatyolnak. Titokzatosan összehajolnak. Egymás fülibe súgnak, de ordítva. Olykor rejtelmesen visszafordulnak és nézik, hogy lesik-e ugyan őket. Mikor észreveszik a fehér falak mellől elővillanó piros meg kék kendőket, boldog meglegegedettséggel vetik hátukat a bőrülés hátuljának és a gyönyörtől csordultig telt szívvel élvezik titokzatos utazásuk izgalmait.

— De sokan lesznek — mondja kacagva Polla néni és nehogy egy-egy elröppenő szó esetleg árulójuk lehessen, inkább elhallgatnak.

Polla néni behunyja a szemeit. Elmereng. Egy süldő, egy jó gömbölyű süldő képe jelenik meg előtte, amiből a téli hízó lesz és amit ezért az utazásért ígért az a bizonyos ember. Mármint Csutkás Pista.

— Csutkás Pista, Csutkás Pista — hajtogatja ütemesen. S arra gondol, hogy ugyan lesz-e abból a süldőből valami?

— Lesz hát — feleli magának. — Az enyém lesz a süldő. Akárhogy fordul is a sor, de az enyém lesz. Nem engedem.

Egy pillanatra elkomorul.

— Mi lesz, ha nem sikerül a dolog?

— Sikerülni kell neki — teszi utána határozottan. S a kocsi zörge és Rébik Panna hangos magyarázásai közben elgondolkozik. Hogyis kezdődött csak ez az egész. A kenyérsütéssel kezdődött. Úgy, hogy Csutkás Pista nem tudott kenyeret sütni. Gyúrta szegény a tésztát emberlétére meg aztán fütötte a kemencét szörnyen, mégis olyan lett a kenyere, mint az avas csiriz. Akkor küldte át a bérest a szíves üzenettel, hogyhát, ha nem áttallja magát Polla néni, menjen már át, osztán süsön egy kemence kenyeret. Hogy ehessenek a kis családok. No meg a nagyok is.

Persze Polla néni rögvést átment és meglett minden: a sütés is, a mosás is, a rendes kitakarítás is, a gyerekek fürdetése is. Meg a kiokosítás is. Hogyhát nem létezhet ez így sokáig. Mármint ez az özvegyesség. Szép dolog a gyászolás, de ide új asszony kell a tanyába, mert máskülönben lerongyosodik minden. Szükséges a meleg főtt étel is. Meg a gondozás is, amit csak asszonyi kezek tudnak csinálni. Nem lehet örökké özvegy-sorban élni.

Csutkás Pista nem szólt ellen, amikor ezeket a beszédeket hallotta. Csak azt kérdezte hosszas hallgatás után nagy komolysággal:

— Leginkább kire céloz, Polla néném?

— Senkire. Nem akarok én rád erőszakolni senkit. Inkább mondd meg, kire van leginkább óhajod. Azt oszt én majd megszerzem neked, ne félj.

Csutkás Pista dadogott, hümmögött, vakaródzott egy darabig. A pipáját tömkölte. De aztán mégis kinyögte nagy orcápirulással,

hogyhát látott ő a piacon egy lányt. Az öreg Tompa Palkó lánya volt az illető. Mármint a Boris. Igaz, hogy csak úgy oldalvást látszott, de úgyis igen megfelelőnek mutatkozott. Hátha ki lehetne vele valahogy egyezni, hát akkor lehetne akár lagzíról is szavalni. Mentől előbb.

Polla néninek még egy ránc se mozdult meg az arcán erre a vallo-másra.

— Mit adsz, ha megkérem? — kérdezte olyan hangon, mintha azt kérdezte volna, hogy mit kapok, ha bemegyek a boltba és megkérdzem, hogy egy liter petroleum.

— Egy jó süldőt — ajánlotta gondolkozás nélkül Csutkás Pista és a nagyobb hatékonyság kedvéért odavezette az asszonyt az ólhoz. — Választhat közülk, amelyiket akarja, ha megteszi a kérését, oszt hozzám is gyün az az illető bizonyos — mondta a malacokra mutatva.

Polla néninek kerekre hízott a szeme a gyönyörűségtől, amikor a kívánatos süldőket vizsgálta.

— Hát gyerek, én mondom, hogy akár már a csizmádat is szabathatod, ha rám bízod magad — mondta önérzetesen. — Nem te vagy az első, akinek én asszonyt szerzek. Három hét múlva kimondom az igazságot, ne félj.

— Hamarább nem lehetne? — sürgette az özvegyember.

— Nem ám, gyerek, nem megy az olyan gyorsan, ahogy te gondold. Először sok mindenféle intézetet kell ám csinálni, ha biztosra akar menni az ember — mondta kitanító hangon Polla néni s már ment is haza, hogy minél előbb hozzákezdhessen Tompa Boris irányában az intézetekhez.

Ezek közül a legfontosabb a helyzet kitudakolása volt. Hohyhát a sok Tompa közül melyik a Palkó. Hol is létezik a tanyája. Melyik határban? Ismerős-e a felesége? Hogy áll a háztája, mármint a lányokra értetődőleg. No, meg a vagyona.

Alapos tapogatódzások után kiderült, hogy a tanya kint van az Ugarban. A Cukrászdülön. A gazda jó magabíró ember. A Boris pedig fiatal és jelenleg egyedüli, maglány, merthogy a testvére már két éve férjhezment. Amúgy elég idős. Tizenkilencéves. Szemre megjárja. Nem is a legszebb, nem is a legcsunyább. Az anyja úgy messziről ismerős. A nagyanyjéről meg egészen ismerős. Nagy, szájas asszony. Gangos járású. A lányára szörnyen büszke. Azt tartja, hogy az összes világon az a legelső. Szóval szépen kitudódott róluk minden. Mint a parancsolat.

Ezekután indult meg a komoly intézet. Persze nem nyiltan, hanem csak úgy melleleg. Egy megvesztegetett asszony képében.

Ez a bizonyos asszony már másnap délfelé szépen, lassan ment kifelé Tompáékhoz s beállított a lányos házhoz, mintha kacsatojást venne. Elbeszélgetett mindenféléről. Sokáig. S egyszer, mintha nem is érdekelné, nagy ájtatosan megkérdezte az asszonynak valót.

— Hány éves vagy már, Boriskám szívem?

— Tizenkilenc.

- Oszt még mindig lány vagy, lelkem galambom?
 — Az — felelte elpirulva Boris.
 — Mért nem mégy már férjhez, csillagom. Nagyon kikoptatja már a pántlika a hátadat, vagy nem kellesz senkinek se?
 — Ne fájtja az a maga fejit — mondta mérgesen a lány.
 — Nem is fájtja, egyem meg a szíved, csak anyádat sajnálom, hogy a nyakára vénülsz. Ilyen idős korunkban mi már régen asszonyok voltunk — karátyálta sebesen az öregasszony s fontoskodó képpel magyarázni kezdett.
 — Tudok ám egy neked való csendes, jó embert.
 — Kit? — kottyantotta közbe erélyesen Tompáné.
 — Egy illetőt. Egy nagyon jóállású fiatal. Mindössze tán ha van harmincnyolc éves. De nagyon jól bírja magát. Özvegy szegény. Csudajó felesége volt. Három családja van. Már aki árva. De van ám oszt tíz hold földje meg tanyája. Kint a Kocsoroson. Nagyon jól járnál vele — magyarázta fontoskodva.

Tompáné mérges lett a szólásra.

- Kódushoz nem adom a lányom, sem olyan vén kappanhoz — kiabálta gőgösen. — Kerül még az én lányomnak fiatalabb ember is. Legény is!
 — Látszik — sipította gúnyosan az öregasszony. S mint aki jól végezte dolgát, tisztességtudóan elköszönt és hazafelé indult. Útközben persze minden teremtettt léleknek elsírta, akivel csak találkozott, hogy milyen szerencsétlen is némelyik anya. Mint ez a Tompáné is. Nem kell a lánya még a kutyának sem. Pártában marad. Akárcsak ragályos lenne, úgy kerül a legények. Szegény szerencsétlent.

Polla néni meglegegedetten dörzsölte a kezét, amikor a hírnök mindezekről beszámolt. Tudta, hogy azok a kifejtett szólások néhány nap alatt az egész határt összejárják. És közelebb hozzák az óljához azt a szép, gömbölyű süldöt, amelyiket már a multkor kiszemelt.

— Ügyesen csináltad — mondta barátnőjének, jóízűen kacagott és hozzáfogott a komolyabb intézethez.

A csütörtöki hetipiacon kibocsátotta a következő rakétát, mely szájrul-szájra járt a tejet áruló asszonyok és lányok hosszú során.

— Tompa Boris megházasodott.

— Ki vette el? — kérdezték egyszerre öten is.

— Valami öreg özvegyember.

A hír szájrul-szájra járt az asszonyok állásán. És egyre dagadt. Mire visszaért oda, ahonnan kiindult, akkor már azt ujságolta, hogyhát egy hatvanéves emberhez megy Tompa Boris. A hír persze kegyetlenül tetszett a pletykára éhes népségnek.

Egy fertályóra mulva az ismerősök egyenkint, mosolyogva szállingóztak a sor közepe táján túrót áruló Tompánéhoz És vallatták.

— Igaz, hogy lagziskodtok?

— Igaz — hazudta Tompáné s bár azt sem tudta, miről van szó, boldogan mosolygott.

— Oszt van lelked olyan vén emberhez erőltetni azt a gyenge lányt? — kiabálta át a tulsó sorról a Boris keresztanyja, ki most hallotta meg a fontos ujságot.

— Nem öreg az, fiatal az, azután nem is egész bizonyos még azért a dolog — magyarázta nekimelegedve Tompáné s arra gondolt, hogyha már olyan élhetetlen a lánya, hogy még egyetlen legényt se bírt magának fogni, akivel legalább a világ szemét betömné, hát majd szerez neki mármost ő egyet. De sürgősen. Hanem ahhoz aztán hozzá is kell ám neki menni, mert különben letöri a derekát, ha ellenkezni merészel.

Az ismerősök sorában fölvonultak a sógorasszonyok, a komasszonyok, az ángyikák, az unokatestvérek. Mind a lagzi irányában tapogatóztak persze. Annyira, hogy Tompáné megunt az egészet — a hazugságokból is kifogyott — nagy méreggel felkapta a kosarait meg a horogját és ment a kocsijához.

— Mindig azzal a бүdös lánnyal kunéroznak, esne beléjük a rossz nyavalya — morogta дühösen és mikor fellépett a kocsira és nagy méltatlankodva elhelyezkedett az ülésen, akkorát vágott a ló farára, hogy szegény állat azt sem tudta, mekkorát ugorjon kinyájában.

Polla néni, a láthatatlan rendező, elégedetten рöhögött a kendője alatt a piac másik szélén.

— Megvan a süldő — hajtogatta. S tovább már nem is csinált intézetet. Tudta, hogy a többi úgy megy magától, mint a karikacsapás. Úgyis történt minden.

Vasárnap a bálban Tompánét az asszonyok nyaggatták. Borist meg a barátnők, a lányfélék faggatták a lagzi meg a vőlegény kiléte irányában. Tompáné az örökös kérdésektől és bosszantásoktól már olyan mérges volt, hogy majd kipukkadt. Azt már nem merte mondani senki-nek sem, hogy az egész hír mese, egy árva szó sem igaz belőle, mert azzal csak a saját portáját becsmérelte volna le. Felelgetett, ahogy tudott. Egyre jobban belegabalyodott a füllentésekbe. Nagy, piros képen ijesztőre száladtak össze a ráncok és olyan melegség fogta elő, mint még soha életében. Állandóan magán érezte az ismerősök gúnyoros tekintét. S ettől az érzéstől nem bírt szabadulni.

Lassan a legényeknek is fülébe jutott Boris menyasszonyságának a híre, s egyik sem kérte fel még egy fordulóra sem. Minek? Ha már megházasodott, táncoltassa a vőlegénye, mármint a szeretője. Annak van leginkább jussa hozzá! Így árván maradt az anyja mellett a szegény, ártatlan lány és sírástól remegő szájjal, irigyen nézte a hangos kedvvel táncoló fiatalokat.

Tompáné дühöngött. Szidta először azt az aggatni való vén disznót, aki ilyen hírbe hozta a lányát. Aztán szidta a lányokat. Akikből az irigység pletykáltat minden rosszat, mivel sokkal csunyábbak Borisnál. Végezetül szidta a legényeket apjukkal anyjukkal egyetemben, amiért nem kérik fel táncolni a lányát. Ráadásul aztán átkozta a saját lányát a gyámoltalanságáért, hogy még egy szeretőt se bír magának

szerezni. Még szegényt se. S mikor már nem bírta tovább az izgalmakat és lángoló arccal hazaszökött lányostól a kacagó pillantások elől, kitört belőle minden keserűség. Fujt, tajtékzott, mint a vadkan. Elkapta Borist a hajánál fogva. Jól eldöngette. És nagy mérgében kikiabálta, hogy ő ennek a helyzetnek véget vet. Megmutatja, csak azért is, ha az egész világ megpukkad is, hogy lesz férje ennek az élheteretlen teremtesnek is. Lesz lagzi, csak azért is. Fiatal vőlegénnyel. Nem öreggel. Csak hozzon a fene egyetlen egy emberformát ide a portára. Egyetlen keserves kérés. Már akkor lesz lagzi. Ha sánta is, ha vak is, nem baj. Csak nadrág legyen rajta. Majd ő megmutatja, mit tud. Majd kiszedi ő belőle a kérelmet.

Az öreg Tompa a fal felé fordulva pipázgatott a nyoszolyán. A derűs társalgás hallatára jóízűen röhögött. S hogy a lányáról valamiképpen elvonja a vihart — csakúgy fekvé — nagy ájtatosan megszólalt.

— De jó kedvetek van. Tán jól mulattatok a bálban?

Hüj! Erre a beszédre tört ki még csak az asszonyból az ordítás. Leszidta az urát mindenféle tátottszájú élheteretlenek. Naplopó zsvány-nak. Akasztófára való betyárnak. De bánta is az öreg Tompa. Egy szót se válaszolt. Csak pipázott tovább és olyan szörnyen jól mulatott, hogy néha az egész melle megrázkódott a visszafojtott röhögéstől. Az a fontos, hogy lányát sikerült a szorultságából kisegíteni.

A dolgok ilyen szép fejlődése után Polla néni elég puhának és érettnek találta a helyzetet arra, hogy elő lehessen állani a valóságos öregágyúval. Mármint a Csutkás Pista kérelmével.

Megkezdődtek az előkészületek. Megállapításba vétetett a kérés időpontja. Bizalmas tárgyalások kezdődtek a vőlegényjelölttel a pontos vagyoni állapotot illetőleg. Megbízható forrásokból kitudódott, hogy leginkább mikor nem jár Tompáékhoz senki. Mikor lenne legalkalmasabb a menés. S végezetül, mivel az ősi szokások szerint az ilyen özvegyi kérelmek előadásához két asszony szükségeltetik, tárgyalások folytak a legbizalmasabb barátnővel, mármint Rébik Pánnával, ki éppen Tompáék felé lakik, hogyhát a kritikus napon legyen kísérő és kisegítő.

A kocsi nagyot zökkent. Polla néni felriadt álmodozásából. A szép kövér süldő elugrott a szemei elől.

— Messze vagyunk-e még? — kérdezte.

— Mingyárt ott leszünk már. Itt van a tanya nem messze.

Néhány perc múlva a kocsi bekanyarodott a Tompáék bejáróján. A béres végigvágott a lovakon, hogy kissé élénkebbnek mutatkozzanak az idegen helyen. A kérelmezők ünnepélyes képet vágtak és ájtatosan hallgattak. A tanyák fehér falai mellől türelmesen leselkedő asszonyok meg lányok felkapták a fejüket. Jól megnézték, hogy valóságosan Tompáékhoz fordult-e be a kocsi. S mikor megállapították, hogy csakugyan az a tanya a Polla néni utazásának célja, izgatottan szaladtak övéikhez és lelkesedve újságotlák a nagy hírt.

— Özvegyember kéreti Tompa Borcsát. Most mentek náluk a ködmönös asszonyok!

* * *

Tompáné hamar leterítette az asztalt egy szép piros abrosszal, amikor meglátta a jövevényeket. Az ablakból virágot is tett az asztal közepére. Hogy lássák, akik jönnek, hogy nem amolyan mindenféle házban vannak, hanem rendes, kitanult házban, ahol tudják, mi a tisztesség. Amint így gyorsan kapkodott, el is pirult egy kicsinyt. A büszkeség is eltöltötte anyai szívét. Hát mégis csak kell az ő lánya is valakinek. Máskülönbén nem jönnének párjával az asszonyok. De azért jönnek, mert kell a lány valakinek. És már ez magában véve is valami.

A kopogtatásra hangosan válaszolt.

— Tessék!

Ugyanekkor a szeme sarkával már intett az urának is. Menjen kifelé innen kend, ne tátsa a száját, hanem kotródjon, mondta a szeme villanása a parancsolatot. S az öreg Tompa egy árva szó nélkül engedelmesen kiballagott az udvarra. Gyanította már, hogy mi készülődik odabent és tapasztalatból tudta, hogy az ilyen asszonyi politikába nem jó beleavatkozni. Leült hát az istálló mellé egy gyalogszékre. Rágyujtott a pipájára s a kiröppenő szólásokból találgatta, hogy ugyan, hogyis áll már odabent a szavalás. Azonfelül meg vigyázott, hogy be ne menjen senki a házba. Ne zavarja hivatlan személy a fontos tárgyalást.

Tompáné leültette a vendégeit szíves szóval:

— Üljetek le nálunk, he!

Beszélgést is kezdett velük, amint illik.

— Hogy vagytok, he?

— Jól. Hát te?

— Én is megvolnék valahogy. Lassan.

— Hát bizony ebbe a rothadt világba ippeg csak, hogy létezik valahogy az ember — kezdett neki nagy nekifohászkodással Polla néni és eresztette kifelé a keserves panaszlatot nagy sápitva, melyből aztán a végén az sült ki, hogy csunya világot él máma az emberi népség. Nincs ára semminek. Nincs pénz. Rettentő nagy a nyomorúság. Maholnap már betevő falat is alig lesz. Csak a dolog marad meg, a redves dolog, de az asztán annyira megmarad, hogy alig győzi az ember. Annak jó csak, aki a maga kis birodalmában él. Akinek van valamije. Földje, tanyája, pénze.

— Bizony annak — helyeselték élénken az asszonyok.

Ezen tárgyalások befejezése után rátértek a kacsákra meg a libákra, meg a tyúkokra. Hogyhát mennyit tojnak és mikor költenek. Körülbelül hány kis állatra lehet számítani. Majd az időjárás, a várható termés, a nagy adó, az alacsony piaci árak, a különféle ujságok megbeszélése következett sorra. Olyan alaposan, mintha a világon az lenne a legfontosabb. Ezekben az eszmecserékben már Rébik Panna vitte a vezér-

szerepet. Polla néni pihent és gyűjtötte az erőt a nagy mérkőzésre, melyhez nemsokára hozzá is kezdett.

Nagyot lélegzett. S belevágott a beszédbe, amikor valahogy a lányokra fordult a sor, mint ahogy a jó zenész bevág a kellő pillanatban. A kendője csomóját kioldta, hogy a gégejét ne szorítsa semmi. És elkezdte fejtegetni, hogyhát mióta a háborúban elsinkelték azt a sok jóra való fiatalt, azóta anyyi a lány, hogy a Tiszát is el lehetne velük rekeszteni, ha mind belehánynának őket egy rakásra.

Erre a megállapításra Rébik Panna igenlőleg bólintgatott. Tompáné meredten hallgatott.

A következő mondásokból az derült ki, hogy máma a házasulandó fiatalokat igen-igen meg kell becsülni. Még ha szegények is. Minden lány térdenállva adhat hálát a fölöttünk lakozónak, ha valahogy el bír kacsmarítani egy embert. A válogatás megszűnt. Nem úgy van, mint valamikor régen. Máma már az a helyzet, hogyhát a fiatalok az urak. Csak annyit kell kiejteni a szájukon, hogyhát házasodnának, máris bandástól szaladnak utánuk a lányok. Gazdagabbnál gazdabbakat. Szebbnél szebbeket.

— Igaz az — erősítette Rébik Panna.

Tompáné akart valamit mondani, valami ellenkezést, de mire a száját kinyitotta, már el is hallgathatott, mert akkor már újfent a Polla néni szólása hangzott a házban.

— Annyi az öreg leány, mint meleg nyárba a trücsök. Vagy még annál is több. Minden második házba lehet egyet találni.

— No, nem egészen úgy van az azért, — szólt közbe a háziasszony.

— De úgy van az. Ezelőtt vénasszony nem volt annyi, mint most öreg leány — harsogta tovább Polla néni ellentmondást nem tűrő hangon.

— Bizony igaz az — segített Rébik Panna is.

Mikor ez a puhítás is megvolt s a beszédben egy kis hézag támadt, Polla néni megrúgta a háziasszony lábát a cipője hegyével és előadta a kívánalmát.

— He, tudod-e, mért gyüttünk? — kérdezte.

Tompáné megfogta a kötője szélét.

— Nem tudom én. De majd megmondjátok, ha akarjátok.

— Hát nézzed, mink azért gyüttünk, hogyhát volna egy illető. Egy bizonyos. Mármint mondjuk rá, egy özvegyember.

A Tompáné arcán sötét árny jelent meg. Hirtelen az a hatvanéves özvegy vágódott az eszébe, akit a piacon rákiabáltak.

— Micsoda? Egy özvegyember? — kérdezte szikrázó szemekkel.

— Az bizony, egy özvegyember, — folytatta tovább a kérő. — Van neki három fias tehene. Négy disznója. Rengeteg baromfija. Pulyka, liba, minden. Tíz darab féléves süldője. Ötven mázsa búzája. Egy góré kukoricája. Két teli bödöny zsírja, négy ódal szalonnája, tanyája, egy-szóval mindene. Oszt, hogy az egenyes úton maradjunk, azt is rögvest kimondom, hogy van két kis családja is. Egy gyerek meg egy leány.

Tompáné mérgesen csóválta a fejét. A báli este jutott az eszébe. Polla néni továbbhadart.

— Osztán az volna az óhaja, hogyhát, mert mondjuk rá, nagy érzelem nőtt ki benne a lányodhoz, mármint Boriskához, hogy leginkább adná hozzá, ha úgy gondolod.

Tompáné vörös volt, mint a láng. Két kezét a csipőjére tette, jelezve, hogy harcra készül.

— Hány éves az az illető? — kérdezte emelt hangon és ahogy felállt, már látszott az arcán, hogy most valami rettenetes dolog fog következni.

— Hány éves is? — mosolygott gúnyosan Polla néni. — Összel mult huszonhét.

— Huszonhét? — hajolt közelebb Tompáné, mintha nem jól értette volna.

— Annyi az, annyi, huszonhét — erősítették a kérők. — Tán öregebbre számítottál, lelkem?

Néhány pillanatnyi csend támadt a szobában. Tompáné úgy lehült, mint a hideg vízbe dobott tüzes vas.

— Dehogy számítottam, dehogy — nyöszörögte alázatosan és már azt is megbánta, hogy gondolatban a pletykázkodás vádjával merte illetni ezt a két tisztességes asszonyszemélyt. Majd, hogy mégis valamit kérdezzon, megszólalt.

— Földje mennyi van a fiatalnak?

Ezt természetesen nem azért kérdezte, mintha ez lenne a legfontosabb, mert el volt rá szánva, hogyha két-három holdja van csak, még akkor is hozzáadja a leányát ehhez a derék fiatalemberhez, aki huszonhétéves. Nem hatvan. Sem nem harmincnyolc. Huszonhét. Egész gyerek. Az orra alá lehet dörgölni a csúfolódóknak, hogy fiatal vő van. Kellett a leány fiatalnak is. Nem volt rászorulva semmiféle öreg kappanra. Az a két gyerek semmit se számít. Még tán jó is, ha van. Hátha nekik nem lesz. Ki tudja előre a sorsot.

Polla néni elgondolkozva válaszolt.

— Hogy mennyi földje van? Ha jól tudom, negyven hold, aki a sajátja, akit az apjától örökölt. Huszat úgy haszonbérel hozzá.

Tompáné alig birt ülve maradni. Ki akart rohanni az udvarra az uráért, hogy gyere be, te vén betyár, te vén marha, hallgass ide és ess hanyatt. Huszonhétéves ember kéreti a leányod. Olyan, akinek negyven hold földje van. Érted? Negyven hold földje. Meg mindene. És mindegyike huszonhétéves.

— Annyi van annak — hangzott a Rébik Panna szólása.

— Leginkább ki lenne az az illető? — lihegte a háziasszony kíváncsian.

— Csutkás Pista, ha ismered.

— Nem ismerem.

— Kint van a tanyája a Malomszögnél.

— Nem ismerem.

— Nem baj. Majd megismerheted még, ha a vőd lesz. Nagyon rendes fiatal. Nem iszik, nem dorbézol, nem parázna, hanem gavallér egy fiatal. Azért hát mondd ki, hogy hozzá adod-e a leányod vagy nem — szavalta idegesen Polla néni.

— Adom, adom, hogyan adnám — szaladt ki a Tompáné száján a felelet. Majd megrestelte magát és lassabban folytatta. — Igaz ugyan, hogy a leány nem ismeri, de mondjátok meg neki, hogy kedveltesse magát egy kicsit, oszt én nem bánom, ha már esküdnek is. Csinálom a lagzit.

— Ez a beszéd — rikkantotta Rébik Panna.

— Megvan a süldő. Estére viszem haza — gondolta Polla néni.

— Fiatal, gazdag vöm lesz. Megpukkasztom vele az összes tejespiacot, meg az összes bált — gondolta Tompáné és ugrálni szeretett volna örömeiben.

Polla néniék búcsúztak.

Háromszor is kezet fogtak a háziasszonnyal. Még össze is csókolóztak. Nagy, cuppanós csókokat ragacsoltak egymás arcára és öleltek, mint a szerelmes párok. Dagadozó szívvel ültek fel a kocsira. A bérest mindketten biztatták.

— Ne sajnáld a lovakat. Siessünk.

Repülni szerettek volna a jó hírrrel Csutkás Pistához. Hogyhát megvan a történelem. Nem volt akadály az özvegység. Se a két neveletlen gyerek. Gyenge leány lesz a második asszony is. Szép, fiatal. Akár lehet is hozzá menni. Lehet a süldőt is választani leginkább.

A kocsi még jóformán ki sem fordult a dülőútra, amikor már Tompáné a szomszéd tanyában magyarázta lihegve, hogyhát most kérték meg a Borist. Csutkás Pista kérette meg. Az, akinek hetven hold saját földje van. Az a fiatal. Aki mindössze huszonöt éves. S amikor ezt elmondta, már szaladt a másik szomszédhoz.

Vacsora után Tompáné odaállt a lánya elé. Szeliden megcirógatta az arcát.

— Nemsokára lagziskodunk, kislányom, drága gyümölcsöm — kezdte mézédesen.

— Hogy-hogy?

— Megkértek. Téged. Most délután. Amíg odavoltál.

A Boris nagy, kék szemei még nagyobbak lettek.

— Engem? — csodálkozott.

— Téged ám. Nem is engem. Nagyon jóra való, fiatal, szép, gavallér urad lesz, kedves szép gyermekem.

— Kicsoda? — hangzott halkán.

— Egy Csutkás Pista nevezetű. Nem ismered?

— Nem. Ki az?

— Egy nagyon jó gazda. Huszonöt éves. Oszt nyolcvan hold földje van. Érted? Nyolcvan hold föld. Gazdag asszony lesz belőled.

Első asszony. Még most tavaszön megtartjuk a lagzit is. Jó lesz, úgy-e, gyönyörű kis leányom?

— Jó, idesanyám, — felelte alig hallhatóan Boris és olyan sárga lett az arca, akár a citrom héja. A szeme sarkában meg valami fényesség gyült hirtelen össze. Valami csillogós.

Az öreg Tompa észrevette a lánya hirtelen elváltozását. Látta az arcára kirajzolódó nagy ijedtséget is. Meg a szép, piros ajkak rángatózását is. És letette a kezéből a pipát. A fejét csóválta.

— Még a lányod is vaktába akarod egy idegenyr eerőltetni. Nem szégyenled magad — mondta mérgesen a feleségének.

— Nem ért ked, ahhoz — vágott vissza sebesen az asszony. — Örüljön, ha ilyen szerencséje akadt ennek a málészájúnak, legalább nem vénül a nyakunkra.

— Nem vénül. Ne félj. Nem multa még idejit.

— De mennyire, hogy multa már. Ujjal mutogat rá mindenki. Meg rám is.

— Terád? Mért mutogatnak terád, te?

— Azért, hogy a fene se kérte eddig ezt a lányt! — harsogta az asszony.

Az öreg Tompa az asztalra vágott az öklével.

— Ha sohse megy férjhez, akkor is jut az én asztalomnál neki mindig egy darab kenyér! Akkor se áll ki az én házamból a saját gyerekemnek a szekere rúdja! Oszt nem is engedem, hogy csak úgy akárkire ráerőszakold!

— Ki akarja erőszakolni? Vén betyár! Mit avatkozik bele az asszonyok dolgába! Nem ért kend ehhez. Siket kend, ehhez! — vágta vissza a szólásokat az asszony.

— Siket az öregapád!

— Meg a kend vén bolond feje! Vegye tudomásul, hogyha még kipukkad is kend, akkor is megmutatom, hogy Csutkás Pistához adom a leányomat. Csak azért is, mert látom, hogy kendnek nem tetszik!

— Nohát én meg azért is megmutatom, hogy én vagyok a gazda, oszt nem adom a gyerekem mindenforma csavargóhoz! — ordította az öreg Tompa s odaállt a lánya elé. — Ne félj kis leányom. Azért se mész hozzá! Értetted?

— Értettem, idesapám — szepegte Boris és úgy összehuzódott, mint valami beteg kis madárka.

Tompáné is odaugrott a lányhoz. Megmarkolta a haját. Megrázta, ahogy csak bírta.

— Mit mondtál! — sikította. — Megfojtalak, ha nem mész bozzá!

— Hozzámegyek, idesanyám — sírta Boris és felkapta a kötője szélét, hogy letörülhesse az arcán végigcsorgó könnyeket.

Tompa megkapta a feleségét. Úgy ellódította onnan, hogy az asszony a sublótba vágódott. S újra a lányához fordult.

— Nem mész hozzá, leányom. Én vagyok az apád, ne félj, nem hagylak!

— De hozzámész, mert kicsavarom a nyakad! — rikoltozta neki-
vadulva az asszony. És újra ütni akarta a lányt.

Tompa lefogta a feleségét.

Boris jajgatva kiszaladt a szobából.

A rigmus pedig folytatódott odabent. Zörgés, csattogás, ordítás,
puhogás hallatszott ki, még az istállóba is. A béresek a fejüket csóválták
és gondságba esve magyarázták egymásnak nagy titokzatosan.

— Megkérték Borist! Lagzi lesz.

Gyomai György.

EGY MÁJUSI ÉJSZAKA BALLADÁJA.

A holdsarló: halálos élű penge.

A szív gyarló, gyakorta gyatra, gyenge.

A bagoly mint a rontás réme repdes.

A mátká, alszik. Kertje szüzi, rendes.

A szerelem-patak zeng zöktetőjén.

A vőlegény álmok toronytetőjén

holdkórosként megy szédítő magasba:

a csillag-méhrajt gyűjti gyémánt kasba

*és mézet csal ki minden földi gondból
s rajong s a mérföldeken túlra gondol.*

*A messzeségbe csókokat dobálgat
s a lány kertjében liliommá válnak.*

Ó liliom!! lehetet-lenge porzó!

— Erdőben lappang a gyönyör-vadorzó,

a holdsarló kezében vérre vágják.

A szív gyarló egész a síri ágyig.

A gyönyör aljas: észl, szemérmet, orzó!

Az erdőből fut a gyönyör-vadorzó,

*nyelvét lógatja vérekként a vágya
s belesarlóz a liliomos ágyba.*

A liliomok láthatatlan vére

hull, hull a szerelem-patak vizére,

*mely sorsokat sodor. A szív ma gyarló
kis bűn-motor. A hold sátáni sarló.*

Mécs László.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

VII. Forradalmár és emigráns lelkiület.

AMAGYAR emigrációban szerfelett különböző társadalmi állású emberek kerültek össze. Soraiban munkások mellett nagyszámban vannak kispolgári intellektuelek, ügyvédek, orvosok s a «pártbürokratákon» kívül a nagybirtokos mágnásoknak éppen úgy akad képviselőjük, mint a pénzarisztokratáknak gróf Károlyi és báró Hatvany személyében. Az emigrációnak ez a sokszínűsége is mutatja, hogy nem egyetlen társadalmi osztály törekvéseinek a megszemélyesítője volt; bizonyítja, hogy nem azért vetette ki őt magából a magyar társadalom, mintha az egyeduralomra törő munkásság vakmerő kísérletéért, rajta, az emigráción akarna bosszút állani.

Az emigránsok természetesen másképp magyarázzák azt a sajátságos és méltán szembetűnő körülményt, hogy oly elütő társadalmi rétegekből sodródtak össze; úgy tüntetik fel, mintha éppen ez igazolná, hogy ők az egész magyar nép képviselői. Nem akarjuk cáfolni ezt a tendenciózus vagy önámító vélekedést. Ha ezt meg akarják tenni, részletesen kellene foglalkoznunk otthoni szereplésükkel; ez pedig messze eltérítene tárgyunktól. Azért — kitűzött programunkhoz, az emigráció szereplésének ismertetéséhez ragaszkodva — igyekszünk feltüntetni, hogy milyen sajátságos lelkitulajdonságok ismerhetők fel az emigránsokban, amelyek magyarázzák tevékenységüket és végelemzésükkel tetteiknek indító okaiul tekinthetők. Egyrészt fel akarjuk tárni az emigráció működésének megértésére a lelki hátteret, másrészt rá akarunk mutatni az emigránsok lelkiületének közös, tipikusnak mondható vonásaira, hogy így feleletet nyerhessünk arra a kérdésre is: hogyan verődhettek össze egy hadsereggé a legkülönbözőbb társadalmi osztályok tagjai?

1. A Stirner-tanítványok egoizmusa.

Maguk az emigránsok írták meg kölcsönösen egymásról, főleg a legvérengzőbb kommunistákról, hogy a világháborút követő nagy összeomlás nélkül valamennyien megmaradtak volna a hivatalokban és szerkesztőségekben munkaasztaluk, a gyárakban pedig gépeik mellett. Ha talán nem is mint jámbor polgárok, kik habozás nélkül követik a törvények parancsait s talán csak fogcsikorgatva hajlottak volna is meg az állam akarata előtt, — forradalmárok azonban semmi esetre sem lettek

volna. Ez a megállapítás, amelyet szerzőik a civódás zajában a legnagyobb sértés gyanánt vágtak egymás fejéhez, minden fenntartás nélkül elfogadható.

A forradalmárok és emigránsok valóban nem típusai a gonosz-tevőknek a Lombroso-elmélet értelmében, nem születésük pillanatától fogva eljegyzettjei a Bűnnek és Rossznak. Bizonyos, hogy ha nem tör ki a szörnyű vihar, amely összerázta az emberiség nagy óceánját, bennük sem kerülnek felszínre és fejlődnek ki oly nagy mértékben a társadalomra káros tulajdonságaik.

Bár így, mindenképpen megértésre törekedvén, őket is oly embereknek tekintjük, kik az erkölcsi jó és rossz felé éppen úgy hajlíthatók, mint bármely földi halandó, azt ismét természetesnek kell találnunk, hogy volt lelküknek egy redője, amely megkülönböztette őket azoktól az embertársaiktól, akiket a vihar nem kapott fel és nem sodort a forradalom, proletárdiktatura és emigráció felé. Ezt az elütő alapvonást nem nehéz felismernünk, annyira kiütközött az minden tettükben és mi is kiemeltük azt az emigráció valamennyi akciójának ismertetésénél. *A korlátokat nem ismerő önzés ez.*

Az első pillanatban talán különös gondolatnak tetszik ebből az alap-tulajdonságból kiindulva kísérteni meg a forradalmár-lelkület zárainak felnyitását. Ha azonban a XX. század szellemi világából pár évtizedre visszamegyünk és szemlét tartunk az előző század szellemi életének hegyei és völgyei felet, mindjárt nem látszik oly merésznek kísérletünk. Azt találjuk ugyanis, hogy az anarchizmus filozófiai megalapozója is az egoizmust tette meg tanításainak központi magjává. Ha *Max Stirner* — mert őróla van szó — valósággal Archimedesi-pontnak tudta kiérezni ezt az őszallati tulajdonságot, oly sziklaszilárd alapnak, amelyről játszva rombadöntheti és megsemmisítheti Istent éppen úgy, mint az egész régi világot, az államot, a társadalmat törvényeivel, szokásaival, vallásával együtt, akkor minden olvasónk megnyugodva egyetérthet velünk az önzésnek, mint a forradalmárok lelki alaptulajdonságának kijelölésében.

De tovább is mehetünk. Amint joggal tekinthetjük az emigránsoknak az előző fejezetekben előadott tetteit lelkiéletük megrajzolásánál oly induktív bizonyítékoknak, amelyek az egocentrikus maghoz vezetnek, úgy viszont a Stirner-tanok megismerése deduktíve fokról-fokra feltárja előttünk a forradalmárlélek további redőit és általánosságban megérteti velünk, hogyan, milyen okozati összefüggések kapcsán fejlődött ki a tipikus forradalmár-psziche. A magyar forradalmárokugyanis tulajdonképpen Stirner szellemi gyermekei; az ő elveit valósítják meg az életben. Amit mesterük előírt, azt igyekeztek valóra váltani; iparkodtak úgy élni, amint azt ő kívánta.

Korántsem állítjuk, hogy a magyar forradalmárok egytől-egyig ismerték Stirnert, olvasták könyveit s hogy így az ő hatása alatt formálódott ki lelkiéletük. Erről már azért sem lehet szó, mert a magyar emigránsok nagy zömének tanultsága oly ijesztően mély szakadékokat

tár fel, hogy alig is képzelhető, hogy a propaganda fércmunkákon kívül egyetlen komoly könyv is volt valaha kezükben. Nem a közvetlen hatást kutatjuk tehát, ez meddő munka volna. Stirnert mi egy világnézeti irány megszólaltatójának, lappangó vágyak kifejezőjének tekintjük és így szerintünk kifejező lehet olyan emberekre is, akik nem forgatták könyveit, talán nevét sem hallották.

Az anarchizmus e magvetőjének könyvével kezünkben tehát, mint említettük, a magyarázatot keressük, hogy miként fejlődik, épül ki az imént jelzett lelki alaprétegből a forradalmár-psziche többi sajátsága és hogyan kapcsolódnak, fonódnak azok egymásba.

Keressétek magatokat, legyetek egoisták, legyen mindegyitek egy mindenható Én, mert az egyén a maga Istene, — íme, ez a kiindulópont. Az ember ugyanis, Stirner szerint, a legtökéletesebb lény, mely minden pillanatban az, ami lenni akar; egyszóval: mindenható. Nem ő függ a környezettől, a társadalomtól, hanem, ellenkezőleg, ő határozza meg tetteivel, gondolkozásával, bensejének megnyilatkoztatásával az érzékelhető és a szellemi világot egyaránt. Ezt a világot tehát a saját tulajdonának kell tekintenie s mindent, ami csak történik, önmagára vonatkoztatva kell vizsgálnia. Vagyis senkivel sem kell törődnie, sem isteni, sem emberi parancsokkal, csak önmagával. Ezt annál inkább megteheti, mert nincs sem hivatása, sem életfeladata, amint az állatnak vagy a virágnak sincs. A növény nem hivatását teljesíti, amikor virágba borul, mégis összeszedi minden erejét, hogy a világot annyira élvezze és kihasználja, amennyire csak tudja. Szó sincs túlvilágról, az ember helye itt van a földön és egyetlen cél lehet csak előtte: az élet élvezése.

Ha így az ember önmagát helyezi a világmindenség központjába és nem «alázta le magát» azzal, hogy fantasztikus ideálok után futkos, akkor életcélja eléréséhez, az élvezés biztosításához szabaddá kell magát tennie: határtalan szabadságot kell szereznie, hogy a földi javakat valóban hatalmába keríthesse s hogy ugyanakkor minden kelemetlen dolgot távol tarthasson magától.

Nem szabad a felebaráti szeretettől vezettetnie magát, nem szabad azt hinnie, hogy más embernek is vannak jogai. Az ember ugyanis nem tartozik számat adni sem önmagának, sem másoknak, hogy mit tesz énjével vagy más emberekkel. Nem pedig azon egyszerű oknál fogva, mert senkinek sem felelős. Ha mégis megkedveli, sőt szereti vagy védelmébe veszi egy-egy embertársát, ezt csak azért cselekszi, mert ezzel önmagát teszi boldoggá. Mivel nem esik jól neki, ha kedvesének homlokán ráncot lát, csókjaival igyekszik a gondot elűzni, tehát önmagáért teszi azt. Az egoista ezt mondja: «A szeretet nem kötelességem; mint minden érzésem, ez is az én korlátlan tulajdonom. Szerezzétek vagy vásároljátok meg tőlem és akkor nektek adom. Egyházat, fajt, hazát, családot, mint-hogy ezek nem tudják rokonszenvenet megnyerni, nem fogok szeretni, aminthogy szeretetem árát is egészen tetszésem szerint szabom meg. Ha pedig valamelyik ember arra hivatkozik, hogy neki is van joga és igénye

a földi javakhoz, azzal én mit sem törődöm ! Ha ezt a jogát csak embe-
rektől és nem tőlem kapta, akkor ez az én szememben nem jelent jogot.
Még az életét is csak annyira becsülöm, amennyit az nekem ér. Nem
törődöm sem ú. n. tulajdonjogával, sem «elkiéletének szentségével».
Ha pedig valaki úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, védekezzék ; ez
már az ő dolga».

Az egoista tehát nem ismer kötelességeket. Minthogy csak az életet
akarja élvezni, a világot valóban tulajdonává is kell tennie ; hogy pedig
ezt elérhesse, meg kell azt hódítania. Világos, hogy hatalmának ez az
érvényre juttatása nem egyeztethető össze a felebaráti szeretettel.
Korántsem akarja tehát az emberek szabadságát és egyenlőségét bizto-
sítani ; ellenkezőleg, a hatalmat igyekszik felettük megszerezni, hogy
őket korlátlan tulajdonává tehesse. «Életvágyam az alapja — mondja
Stirner — az emberekhez való viszonyomnak s nincs a földön vallási
vagy politikai principium, amely rá tudna venni, hogy mondjak le élet
és halál fölötti hatalmamról.»

Az individuumnak mindehhez jogot a saját ereje ad. Ellenmondást
nem tűrően hangoztatja Stirner, hogy mindazt tulajdonává teheti,
amihez ereje van és önmagát is csak annyira értékeli, amennyit szerezni
képes, amiből tüstént levonja a további következtetést is, hogy az ember
ne kérjen és ne fogadjon el semmit, hanem vegyen el mindent másoktól.
Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint hogy az embernek joga van mind-
ahhoz, amit meg tud tenni. Joga önmagából, hatalmának teljéből szár-
mazik ; magán kívül nem ismer el más jogforrást, Istent éppen olyan
kevésbé, mint az örök emberi jogokat, vagy az isteni és emberi törvé-
nyeket. Amit jogosnak talál és vél, azt ismeri csak el respektálhatónak,
vagyis önmagát teszi meg a legfőbb bírónak. Ami kellemes neki, arra
joga van, még ha mások érdekeit sérti is ez.

Ha az egoista így megszerezte a korlátlan hatalmat és azt az önzés
jogosságának palástjába öltöztette, ha így az egész világot a tulajdoná-
ban lévő anyaggá tette, akkor csak egy lépés van még hátra : az érzékel-
hető világ után a szellemet is anyaggá kell lesüllyesztenie, hogy az anyag
példájára hatalmába vehesse és ne kelljen többé előtte szent félelmet
éreznie. Ezen a fokon az ember már nem retten vissza többé egy gon-
dolattól sem, bármily vakmerőnek is tűnjék az fel ; arra gondol ugyanis,
hogy úgylis hatalmában áll véget vetnie, ha kellemetlen és nyugtalanító
kezd az lenni.

De nem riad vissza a tettől sem, csak azért, mert azt az emberek
az istentelenség, erkölcstelenség és jogtalanság jelzőjével illetik. Mind-
ezzel nem törődik az egoista, mivel az ő szemében nincs szent gondolat,
nincs szent érzés, sem baráti, sem anyai szeretet és éppen így szent hit
sincsen. Ezek a gondolatok és érzések mind csak elidegeníthető tulaj-
donai, amelyeket tetszése szerint bármikor éppen úgy megsemmisíthet,
mint ahogyan meg is teremthet.

Nem zavartatja magát az igazságtól sem, mert el sem ismeri, hogy

ilyen volna a világon. Ez éppen úgy üres szó, mint a jog, a szabadság vagy az emberiség. Az emberek által igazságnak nevezett fogalommal szemben éppen úgy közömbösen áll, mint bármely más felfogással szemben. Nem engedi, hogy ez leigázza őt, sem hogy magával ragadja; felülemelkedik rajta.

Miután az egyén bensejében leszámolt a világgal, hátra van, hogy győzedelmeskedjék azokon a külső akadályokon is, amelyek ereje kifejtésének és élvezetvágyának útjában állanak. Különösen két nagy akadály tornyosodik eléje; a vallás és az állam, amelyeknek rabszolgája a «nemegoista» ember. Az ilyen embernek ugyanis nincs és nem is lehet önálló elhatározása, mert függ azoktól a fixa-ideáktól, amelyeknek sorozata az egész erkölcsi világ s amelyek lelkét a fanatizmus felé sodorva nyugtalanítják és zavarják. Az egoistának szabad elhatározása birtokában el kell szakítania ezeket a kötelekeket, hogy korlátlan mozgásában semmi se gátolhassa. Bizonyos, hogy nem könnyű ez a munka.

A család, az erkölcsi felfogás, az állam alól bárki könnyen ki tudja vonni magát, de azért még rabja marad a család, az erkölcs, az állam fogalmának. Tovább kell tehát menni és nemcsak egy állammal és egyházzal szemben kell forradalmárnak lenni, hanem meg kell szabadulni az elvont fogalmaktól is. Ha az egoista bensejében megöli és megsemmisíti Zeust, Jehovát, vagy Istent — és ezt meg is tudja tenni, mert «Isten csak az emberi fantázia teremtménye» —, a vallás többé már nem komoly ellenfél. Az egyház csak lelki fegyverekkel küzd, ártani nem árthat, a féktelen egyéni akarat ellenében külső ellenállást nem tanúsíthat.

Annál komolyabb és erősebb ellenfél az állam. Hiába semmisült meg ugyanis az abszolutisztikus monarchia, ennél még kérlelhetlenebb a «souverain-nemzet» fogalma, amelyet a polgárság a ledöntött trónok helyére állított. A liberalizmus is feláldozza az egyént az állam oltárán, a különbség csak az, hogy az «egyházi» fogalom helyébe az «emberit» tette. A polgár továbbra is mindenképpen az állam rabszolgája marad. A «politikai szabadság» örve alatt fogva tartják őt a törvények, noha a szabadságnak az a fogalma, amelyen a polgári állam felépült, képtelen minden egyes ember jogos igényeit kielégíteni.

Az egoistának így legnagyobb ellensége ma az állam, amely lépten-nyomon akadályozza az elszánt embert, hogy túltegye magát a törvényeken és azzal az elvvel, hogy «egy maréknyi hatalom többet ér, mint egy zsák jog», maga alá gyűrje embertársait. Nincs más hátra, mint ezt a legnagyobb fizikai szervezetet szétrobbantani, teljesen megsemmisíteni. Az első lépés ehhez az, hogy az ember megtagadja az engedelmességet, miután a törvényeket úgysem ismeri el érvényeseknek és kötelezőknek. Ez azonban még nem elég. Kívülről is szét kell porlasztani az államot. Ezt végzi el a forradalom, a teljes felfordulás.

Ha Stirner ma és nem évtizedekkel ezelőtt írta volna ezeket a fejtegetéseit, azt hihetnők, hogy a magyar bolsevikiek tetteinek megfigye-

léséből vonta le kategorikus megállapításait. Annyira ráillenek azok az októberi és a bolsevik forradalom szereplőire.

Ezek is az élet mohó élvezésére szomjazó vagy a gyönyörök hajszo-
lásában már eltikkadt, sok esetben degenerált emberek. Féktelen
ambíciótól fűtve, de az önérettel fordított arányban álló szellemi tehet-
séggel. Parancsolás, uralkodás után sóvárogva, anélkül, hogy előbb meg-
tanultak volna engedelmeskedni. Egoisták, akik az egész világot csak
a saját önző érdekeik szűk látókörébe helyezik, de éppen ezért elvakul-
tan acsarkodnak minden szellemi, a materián felül álló érzelmi jelenségre.

Legelőször a vallást rúgják el maguktól és kérkednek felekezeti-
nélküliségükkel, azzal, hogy egy egyháznak sem tagjai. Ezt még a
háború előtt megteszik, mert vallásellenes színvallásuk nem jár káros
következményekkel. A háború végén nyíltan arculverik és megköpdösik
a hazát, mivel ez áldozatokat, harctéren való küzdést, szenvedést, nél-
külözést, éhezést mert tőlük követelni. Ekkor következik be a Habsburg-
monarchia harctéri összeomlása. Az ezt követő felfordulás megadja a
lehetőséget, hogy az állam romjain áthágják annak törvényeit és végre
mindent hatalmukba vegyenek.

Most végre uralkodhatnak. Hatalom van a kezükben, amelyet
önző céljaikra nem is haboznak kihasználni. Polgár és proletár egyaránt
rabszolga lesz uralmuk alatt ; nem az egyház, nem az állam alattvalója,
hanem egy maroknyi egoistának a rabszolgája. A forradalmároké, akik
szemléltető tanítást adnak a világnak, hogy mit jelent Stirner tanítása :
minden a miénk ! Oktatásuk alapos. Nem tudjuk, hogy éltek uralomra
jutásuk előtt, hogyan valósították akkor meg szűk kis környezetükben
az egoizmus parancsait, hiszen annyira jelentéktelen emberek voltak,
messze távol minden figyelő szem érdeklődésétől, hogy még a leggon-
dosabb utánjárással is nehéz, sőt lehetetlen volna megbízható értesülést
szerezni előéletükről. Uralmuk alatt azonban széles keretek között, nagy
arányokban tobzódott önzésük. Habzsolták az életet és ártottak ember-
társaiknak.

Ezekben az emberekben a normálisnál nagyobb adag önzés volt
tehát, amelyet a társadalmi szokások ereje, az iskola nevelő hatása, a
környezet morális kényszere és az államnak a társadalom érdekeit védő
hatalma a maga törvényeivel korlátozott és lekötve tartott. Amint
meggyengült ez a korlátozó hatalom, felébredt bennük a lelkük mélyén
szunnyadó állati vadság és egyre hevesebben követelte a maga jogait.
Azokat a «jogokat», amelyeket a kultúra generációkon keresztül átörök-
lött hatásával elvett tőle.

A változás gyorsaságát megmagyarázza az a körülmény, hogy a
forradalmárok zöme nem volt bensőleg összeforrvá a magyar kultúrával.
A forradalmi vezérkar kilenctized része ugyanis a keletről nagy tömegben
bevándorolt zsidóságból került ki, abból a társadalmi rétegből, amely
egy-két generációban élt még csak magyar földön s amely legfeljebb a
kultúra mázát tudta megszerezni, de a nyugati életfelfogásba és kultúra-

tiszteletbe beleszokni sem ideje, sem alkalmá nem volt. Csekély tehát az az ellenálló erő, amelyet az egoizmusnak le kellett győznie. Amikor pedig az első ébresztő megrázkódtatás bekövetkezik, attól fogva a fejlődés egyre rohamosabb ütemű. Minél inkább lazulnak a régi béklyók, annál nagyobb erőre kap az őszállat, hogy gyengülő kötelekeit fokozódó erővel rángassa, tépje, amíg azok el nem szakadnak és az egoizmus féktelen tobzódását lehetővé nem teszik.

A forradalmárok túlnyomó nagy részének ilyen a lelkialkata, mindazoké, akik a proletárdiktatúrában szerepet játszottak. Nemcsak Kun Béláé és a többi kommunista agitátoré, hanem azoké is, akik korábban szociáldemokraták voltak, a munkáspárt és a szakszervezetek vezetői vagy alkalmazottjai, de akik, csak hogy ne kelljen a nagy hatalomról lemondani és abból a polgárságot megillető részt visszaadni, inkább megtagadták multjukat és az egyenlőség hirdetőiből kommunisták lettek. Ezekben, élükön Kunfi Zsigmonddal, nagyobb volt az egoizmus, mint a józan, fontoló értelem. Az emigrálás pillanata abban a lelkiállapotban találja őket, amelyben Kun Béla társai kezdettől fogva voltak.

A bolsevik forradalmárok mellett volt egy, számra igen csekély csoport, amely bár csak az októberi forradalomban vett aktív részt és a proletárdiktatúra alatt visszahúzódott minden tevékenységtől, mégis emigrált. Jászi és környezete, báró Hatvany, Lovászy s még néhányan, az ú. n. polgári emigránsok számíthatók ide.

Az előző nagy csoporttól megkülönbözteti őket, hogy nem igyekeztek vagyont összeharcsolni és hogy hatalomvágyuknak nem kizárólag egoizmusuk az alapoka. Akad közöttük olyan, aki egy új világrend eljövételében az összeomláskor őszintén hitt. A bolsevizmusnak földi javakkal törődő proletárvezérei mellett ők a légi eszmék lovagjai. Nem közönséges szellemi képességekkel rendelkeznek, néhányan közülök kiválóan tehetséges emberek. Minden nemes és humánus eszme szószólói, szimpatizálnak az elnyomottakkal, a néppel, amelyet azonban nem is ismernek, mert sem származásuk, sem műveltségük nem kapcsolja őket ahhoz.

Azok az emberek ők — társtalan, külön utakon járó intellektuelek —, akikre oly találóan illenek Romain Rollandnak Clerambaurról mondott szavai. Istenítik a tömeget és legnagyobb gyönyörűségük feloldódni az összesség lelkében. A tömeget hiszik üdvösségüknek és messziről jónak, igaznak, szépnek képzelik, noha közelebb jutva ahhoz, sok csalódás éri őket. Büszkéek arra, hogy ők a tömeglélek megszólaltatói, noha ellenkezőleg, a tömeg kerítette őket hatalmába és vonta le magához. Ők, akiket tehetségük arra predesztinált volna, hogy a kultúra élén járjanak, kapituláltak a tömeg előtt. De hogy magukat is megcsalják, önkéntes odaadásról szavaltak és filozófiai meg esztétikai elméleteket gyártottak, amelyeknek törvények gyanánt kellett volna igazolniok, hogy az embernek át kell adnia magát az életnek, ahelyett, hogy azt irányítsa vagy hogy szerényen a saját útját járja. Dicsekedtek, hogy

egyetlen életcéljuk kis cseppnek lenni a szervezet vérkeringésében. A XX-ik század elejének modoros szokása volt ez, az önmagában tet-szelgő széplélek így igyekezett belesimulni az univerzális életbe és a hangyaboly ideált megközelíteni.

Szereplésük játék milliányi ember sorsával, nem pedig komoly, átgondolt tevékenység, nem a felelősséget érző politikus és államférfi töprengő, önmagát emésztő viaskodása. A politikát ugyanis, mint a lehetőségek művészetét nem ismerik. Ez eleinte hasznukra van, mert a tömegek szemében éppen ez a társadalmon kívüli helyzetük, a valóságtól utópisztikus távolban élő gondolkozásuk, anarchisztikus lelki alapvonásuk és a praktikus politika napi harcaitól való távolmaradásuk alkalmas vezetők-ké teszi őket. Helyesebben: olyan vezetők-ké, akik alkalmasaknak látszanak. A valóság azonban mást bizonyít. Nem tudnak vezetni s a tömeg, elfordulva tőlük, a forradalom sikerét követő pillanatban ellöki már őket.

A forradalmárok e csoportján minden más forradalomban az első hetekben a kiábrándulás vesz erőt. Észreveszik, hogy az egoisták nagy tömege, a demagógok hada csak kihasználta és kirakatba helyezte őket, hogy hátuk mögött annál zavartalanabban űzhessék machinációjukat. Kiábrándulva és kijózanodva, hogy megmentse a kultúrát a félvad tömegek vandál pusztító dühétől, a forradalom ellen fordulnak és emberfeletti erővel megkísérlik feltartóztatni az összeomlást.

Igy tették ezt máshol, de nem így a magyar intellektuel-forradalmárok. Ezek a széplélek visszavonultak, hogy fejüket új teóriákon törjék. Nem bántak meg semmit, mert amit pusztulás fenyegetett, a magyar műveltséget, azzal ők nem voltak lélekben összeforva. Nem érezték a pusztulás iszonyatát, mert ha érezték volna, a kommunizmus bukása után nem újították volna meg a fegyverbarátságot az egoisták tömegével és nem kezdtek volna velük új, közös akciókat Magyarország ellen, mint Jászi vagy Hatvany és nem hagyták volna magukat továbbra is félrevezettetni és kihasználtatni, mint Lovászy.

A magyar forradalmárok valamennyien besorozhatók ebbe a két kategóriába. Hasztalan keressük az emigrációban annak a harmadik csoportnak a képviselőit, amely a multban minden forradalomban felismerhető. A kitagadottakra, az örökségüktől megfosztottakra gondolunk. Azokra, akik születésüknél fogva arra volnának hivatva, hogy a kultúréletben eredményes tevékenységet, sőt vezetőszerpet játszanak, de akiket a társadalmi rend mostohasága és egyes emberek vagy rétegek jogtalansága megfosztott örökölt előjogaiktól, alacsonyabb társadalmi színvonalra süllyesztve le őket. Azokra, akik elveszítve a lelküknek, öröklött képességeiknek megfelelő társadalmi környezetet, lesüllyedt állapotukból vissza akarnak kerülni előbbi helyzetükbe és ha ez békés úton nem mehet, elkeseredettségükben még a társadalmi rend teljes felforgatása árán is bosszút akarnak állani.

Nem találunk ilyen emigránst, mert az októberi és a bolsevik

forradalomban sem tűntek fel ők, annak jeléül, hogy ezek a forradalmak nem irányultak társadalmi igazságtalanságok jóvátevésére és nem voltak egész társadalmi rétegek jogos törekvéseinek kifejezői.

Ennek a csoportnak a hiánya szerfelett megkönnyíti munkánkat ; az ő lelki habitusukat volna ugyanis a legnehezebb összefoglalóan jellemezni. Hiszen ők, akik egyénileg is bizonyára a legméltóbbak az elfogulatlan ember érdeklődésére, nem hozhatók egykönnyen közös nevezőre. Legtöbbnyire kiváló szellemi adományokkal rendelkeznek és ezért a régi rendszer legveszedelmesebb ellenfelei is. Ezenkívül alakjukat tragikai árny burkolja : szívvel-lélekkel vonzódnak ők, a kitagadottak, a magasabb kultúrához s mégis kénytelenek az ellen támadólag lépni fel.

De hiába keressük őket a magyar forradalmakban s ez a jelenség szolgáljon magyarázatul, miért oly lélektikkasztóan sivár az emigráció élete, miért hiányzik belőle az igazi lendület, amely megkapó még akkor is, ha Mefisztó sugalmazza azt.

2. A forradalom mint élethivatás.

A bolsevik és polgári forradalmárok azt a lelkialkatukat, amelyet fentebb jellemeztünk, megőrizték akkor is, amikor emigránsokká lettek. Alaptulajdonságaikat nem veszítették el, sőt túltettek valamennyiük mesterén, Stirneren is. Megezik ugyanis nem egyszer az életben, hogy a tanítvány többre viszi, mint mestere. Az emigránsokkal is ez történt. Addig fejlődött, bontakozott bennük az egoizmus, míg végre sikerült azt Stirnertől nem is számított tökéletességre vinni.

Nem lehet elvitatni, hogy az anarchisták tetteiben, elszánt életkockáztatásában van valami meglepő. A bátorság és vakmerőség, amelylyel az anarchisták merényleteiket az államok fejei ellen elkövették, legyenek azok cárok vagy köztársasági elnökök, elsősorban rájuk jelentett veszélyt. A halál jegyesei voltak azok, akik fanatizmusuktól elvakulva, törrel, revolverrel és bombával leselkedtek az utcasarkokon. Tudniok kellett, hogy minden esetben, akár sikerül vállalkozásuk, akár nem, el vannak veszve. A saját életüknek ez a semmibevevése az, ami imponál.

A magyar emigránsok óvatosabbak és — önzőbbek voltak. Ők nem keresték a veszélyt. Sem uralmuk idején, sem azután. Gyávák voltak, mint a dögzsagra gyűlő hiénák. A népbiztosok, amikor a magyar tanácsköztársaság háborút folytatott Csehországgal és Romániával, a harcra küldték a gyárak munkásságát, maguk azonban meglapultak a fővárosban, vagy messze a tűzvonaltól a «főhadiszálláson»; egyetlenny sem halt meg közülök a harcra, még véletlenül sem. Vezetőjük, a diktatura értelmi szerzője, Kun Béla pedig, noha folyton a végső leszámolásról, a barrikádokon vivandó utolsó harcról szónokolt, sírógörcsökben fetrengett, mihelyt csak a legtávolabbról is veszély fenyegette életét. A diktatura bukásakor bekövetkező menekülésük pedig még jobban

elárulta, hogy önmagukon kívül semmi másra sem gondoltak. Faképnél hagyták a félrevezetett munkásságot és rohantak különvonaton, autón Bécs felé, összeszedve minden kezük ügyébe eső értéktárgyat, pénzt és dohányt. Ehhez a magatartásukhoz maradtak hívek az emigrációban is.

Itt is visszahúzódtak a sötétbe, ha feltűnt a veszély árnyéka s fülsiketítő zajjal handabandáztak, ha idegen segítséget éreztek hátuk mögött. A kommunista népbiztosok, amikor, közvetlenül menekülésük után, Karlsteinben voltak «internálva», folyton védelemért könyörögtek az osztrák kormánynál, ha egy idegen vetődött a kastély környékére. Mindenkiben orgyilkost vagy vérbosszúra szomjazó magyart láttak. De minél inkább remegtek saját életükért, annál cinikusabb könnyelműséggel kockáztatták másokét. Pénzzel, rábeszéléssel, ámitással, ígéretesekkel szervezték az összeesküvéseket és küldték be az országba a félrevezetett, szerencsétlen munkásokat. Ők biztonságban szőtték terveiket, a veszélyes pontokra pedig odaállították a tapasztalatlan embereket.

Az emigráció történetének ismertetésénél lapról-lapra számtalan példáját láttuk a vezérek e gyáva könnyelműségének. A sok közül csak egy-kettőt óhajtunk az olvasó emlékezetébe visszaidézni. A kommunisták sorában nem utolsó hely illeti meg Hamburger Jenő népbiztost, aki Bécsben, az osztrák szocialisták védelme alatt kényelmesen élt, haza, Magyarországra pedig kiskorú munkástanoncokat küldött, hogy ezek révén teremtsen meg a közvetlen kapcsolatot a Budapesten lévő kommunista szervezetekkel és kísérelje meg több fogoly kiszabadítását. Alig hetekkel a proletárdiktatura bukása után szemrebbenés nélkül vetette oda ezeknek a szerencsétlen gyermekeknek életét a még ideges, kilengésekre hajlamos népszenvédélynek. A szocialista Göndör és újságíró társai szintén Bécsben maradtak, de maguk helyett százával küldték a proletárokat Pécsre, azzal az utasítással, hogy fegyverrel védjék a baranyai köztársaságot a bevonuló magyar hadsereggel szemben. A fegyvert tehát mások kezébe nyomták, maguk csak a veszélytelen szerkesztőségekben írták kénköves harci riadóikat. S ezt a bűnösen könnyelmű játékukat az utolsó pillanatig üzték. Még akkor is szép szóval, ígéretéssel, fenyegetéssel kényszerítettek sok névtelen emigránst a barrikádok ellen, amikor nekik a belgrádi kormány félre nem érthetően tudtukra adta, hogy csapatait visszavonja a magyar területről.

De ugyanez a sötétben bujkáló gyávaság jellemzi az emigráció polgári szárnyát is, amint ezt egyik reprezentánsának, báró Hatvany Lajosnak tevékenysége mutatja. Ő, az emigráció mecénása, bőkezűen fizeti a Magyarországot gyalázó cikkek szerzőit, maga azonban óvatosan a háttérben húzódik meg s csak akkor lép elő, amikor biztosra veszi, hogy az emigráció diadalkocsiján vonulhat be Budapestre. Kétszer szakította meg önkéntes számkivetését: Magyarország mindkét alkalommal legnehezebb óráit élte. Először 1921 őszén, amidőn a nyugatmagyarországi zavarok és Károly király hazatérése miatt úgy látszott, hogy a

kiszentente seregei megindulnak Magyarország ellen, másodszor pedig a frankhamisítási botrány idején, amikor az emigráció hitten-hitte, hogy Franciaország Budapesten követelni fogja egy szélső baloldali kormány megalakulását. A példák felsorolását a végtelenségig folytathatnók.

A gyávaság és cinikus könnyelműség vádját különben maguk az emigránsok is hangoztatták egymás ellen, ezzel is elismerve annak jogosultságát. A leghevesebben a kommunisták, mégpedig — sajátságos módon — vezérük ellen. Felháborodásuk 1921 elején azonban érthető volt. Kun Béla ugyanis azt követelte tőlük, hogy menjenek haza mindannyian, akiket csak 90 százalék valószínűséggel fenyeget otthon a felakasztás veszélye. Határtalan volt felháborodásuk, mert most egyszerre abba a kellemetlen helyzetbe kerültek, amelybe ők eddig oly sok ártatlan embert juttattak: egy náluk is hatalmasabb egoista zsákmányaivá lettek. Kun felülmúlta őket. Megtalálta a módját, hogy belekényszerítse őket akarata alárendelésére, ugyanakkor pedig annak kijelentésével, hogy az őt fenyegető veszély 100 százalékos, a saját énjét biztonságba helyezze. A kommunista vezérek tehát zsákutcába kerültek. Addig fenyegetődöztek forradalommal s hivatkoztak a Komintern moszkvai parancsaira az engedelmessé válnak vonakodó proletárokkal szemben, míg végre most őket fogta szavukon Kun Béla. Nem maradt más hátra, mint — elárulva «elveiket» — kifelé iparkodni az egérfogóból. Megtámadják és a sárga földig lerántják azt, aki eddig vezérük volt; leleplezik szélhámos és kalandor multját, csakhogy megtagadhassák az engedelmessé válnak s gyávának, cinikusan könnyelműnek nevezik el. S ebben igazuk is volt.

Az emigránsokat gyávaságuk tehát visszatartja, hogy egyéni akciókkal kockáztassák életüket. De mert éheznek a hatalomra, nem pihenhetnek visszavonultan, tétlenül. Sőt, minél magasabbra törnek terveik, annál kevésbé várhatják, hogy az eredmények maguktól fognak ölükbe hullani. Szükségük van így emberekre, akik helyettük elvégzik a veszélyes munkát. Nem munkatársakra, hanem vakon engedelmes eszközökre. Ezeket a tömegben lelik fel.

Jól tudják, hogy külön-külön nehezebb az embereket megnyerni, mint együttesen. Míg ugyanis az egyes ember tartózkodó, bizalmatlan, megfontolt, addig a tömegben eltompul minden ilyen óvatosság-érzék. A tömegnek éppen az kell, ami az egyes emberre hatástalan: a jelszó — és nem gondol sem a *ha*, sem a *de* felvetésére, noha ezek az egyes emberben azonnal felmerülnének. Ez a jelenség, hogy t. i. bizonyos lelki rezdülések kiváltásával a tömeg könnyebben vezethető, mint az egyes ember, megmagyarázza a bolsevikieknek csaknem vallásos, már az örültséggel határos hitét a tömegek erejében.

Az a tömeg, amelyet a forradalmárok maguk helyett a csatasorba és a barrikádokra küldenek, a proletariátusból kerül ki. Ez az az óriási medence, amely összegyűjti az emberi társadalom minden, születésétől kezdve elégedetlen tagját, akiket az amerikai Stoddard rend-

kívül találó elnevezéssel — a nietschei Übermenschel ellentétben — Untermenschnek nevez. A kultúra ugyanis — mondja Stoddard — amint előrehalad, sok embert hagy maga mögött, akiknek nincs erejük lépést tartani vele. Ilyenek a vadak vagy félvadak, akik semmiféle kultúrában sem tudnak beleilleszkedni, azután az örültek, szellemi rokkantak, ideggyengék, végül pedig nagyszámban olyanok, akik áthaladnak ugyan a kultúra kezdeti fejlődésfokain, de nem rendelkeznek sem elegendő szellemi, sem morális képességgel és hajlammal, hogy meg tudnának felelni a fejlett kultúra komolyabb követelményeinek. Ezek az alsóbbrendű emberek kevés hasznot látnak a kultúrából; nyereségei nem az övék s csak hátrányait érzik. Igaz, hogy a magasabbrendű emberre a terhekből aránytalanul több nehezedik, mint az alsóbbrendűre, ez azonban veleszületett gyengesége miatt terhét sokkal nehezebben tudja elviselni. A kultúrával szemben, amely csak nyomorúságos létét biztosítja és a társadalmi renddel szemben, amely akadályozza és kínozza minden lépésénél, elégedetlenséget és ellenkezést, majd gyűlöletet érez. Az alsóbbrendű emberek lelkében állandóan lapangó és kitörésre kész hajlam van tehát a társadalmi rend elpusztítására.

Az emigránsok a tömeg szenvedélyeinek kirobbantásához, a lavina megindításához a forradalmi jelszavakat használják fel. A forradalom szerepel ugyanis terveikben a tömeg mellett a második eszköz gyanánt önző hatalmi céljaik eléréséhez. A forradalom szemükben az állami és társadalmi rend felbomlását, a tömeg állati szenvedélyeit lekötve tartó béklyók szétrobbanását és e szenvedélyek tobzódását jelenti, azaz annak a kaotikus állapotnak az előidézését, amely a legkedvezőbb egoizmusuk érvényesüléséhez. Lényegesen más ez a forradalom, mint ami a polgári társadalom tudatában a mult példái alapján kialakult.

A forradalom az emigránsok előtt nem új, a réginnél tökéletesebb világrend bekövetkezésével egyenlő, sem egy életerős, vezetésre alkalmas társadalmi osztálynak az elaggott régi helyébe lépésével. Amikor, emigrálásuk előtt, otthon a cselekvés terére léptek, akkor sem lebegtek előttük ilyen célok; akkor is csak önző érdekeiket látták maguk előtt. Érthető így, hogy a forradalom az emigrációs években sem több előttük.

Az emigránsok a forradalom nagyraértékelésének gondolatát még régi, polgári életükből hozták magukkal. Az a társadalmi réteg ugyanis, amelynek halálát jelenthette minden proletárlázadás, csodálatosképpen naivan kacérkodott a társadalmi felfordulással. Görögtűzzel világította meg a régi forradalmak emlékezetét, hősök és félistenek gyanánt tisztelte a felfordulások előidézőit, rajongó tisztelettel ünnepelte a «nagy napok» évfordulóit és maga is fenyegetődzött hasonló frázisokkal, természetesen anélkül, hogy szavait mérlegelte és a következményeket átgondolta volna. Valóságos forradalmi mitosz fejlődött így ki, amely elhomályosította az emberek látását.

Jellemző példa erre Zichy Mihály, az orosz cárok udvari festője,

aki évtizedeken keresztül festette a moszkvai és szentpétervári legelőkelőbb körök ízlésének tetsző képeket. Ő maga egyik legrégebb magyar nemes család tagja, egész élete szalónokban, főúri pompában telik el, a népet csak messziről látja s mégis nem egy képén allegorizálja, amint a jogait, a szabadságot és egyenlőséget követelő nép megrázza és porba dönti az uralkodói meg a pápai trónt, a XIX. század társadalmi rendjének e két legerősebb pillérét.

A magyar társadalom szemét a forradalmak tanuságai szerencsére felnyitották. Kijózanodott a mámorból, az elszenvedett csapások alatt megerősödött polgári önérzete, a rombolással szemben pedig ellenszenve.

A forradalmárookra éppen ellenkező a hatás. A sikerek megerősítik meggyőződésüket és hitüket, hogy újabb vállalkozásaikat biztos eredmény fogja kísélni. Többé nem utópisztikus távolban lebegő ábrándnak érzik uralomrajutásukat, hanem kézzelfogható valóságnak, amelynek beteljesüléséhez ezernyi érdekszál fűzi őket. Az emigrációban tehát arra a magaslatra törnek, amely egyszer már hatalmukban volt, hová őket az elvesztett paradicsom minden gyönyöre visszavonzza. Lelkük szomjasan vágyódik az élvezeteket jelentő hatalom után s ez a kínzó szomjúságuk magyarázza meg, miért oly elkeseredett küzdelmük, miért nem lankasztja többé őket sikertelenség, kudarc.

Az emigránsokat így valósággal egoizmusukban gyökeredző lelki kényszer ösztökéli a Magyarország ellen egyre megújuló támadásaikra. Ez a kényszer oly hatalmas, lenyűgöző erejű, hogy mellette nem is képes többé más hajlamuk kibontakozni. Ha akarnának, sem tudnak más állandó elfoglaltságot találni maguknak, sem életmódjukon változtatni. Szerencsájuk, életük hozzá van láncolva a forradalom kerekéhez. Ezért támaszkodnak neki a küllőknek és fordítják előre inaszakadtáig a kereket; megállás és pihenés nélkül, az utolsó lélegzetvételig.

Az ilyen elszánt, megváltoztathatatlan emberek mindenkor veszedelmesek. Őket azonban még ártalmasabbakká teszi az az Európa keletén megszilárdult állandó forradalmi központ, mely egységes, átgondolt tervei kiviteléhez kész felhasználni minden rendelkezésére álló erőt, így a magyar forradalmárokat is. Az emigráció tehát szilárd bázist nyer Moszkvában, amelyhez a legszorosabb érdekközösség fűzi őt. Hamarosan szétbomlana és szerte hullana, a siker legcsekélyebb reménye nélkül, mint oly sok emigráció az európai történelem folyamán, Moszkva támogatása azonban megóvja őt a pusztulástól.

(Folyt. köv.)

Mályusz Elemér.

E L V E K É S M Ű V E K

Fekete kolostor.

Gondolatforgácsok Kuncz Aladár művéről.

«Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom . . .» Halálának árnyéka után rám esett művének óriási árnyéka. Olyan parányként állok ez ikerárnyak alatt, hogy alig merem szemem rájuk emelni. Hogyan nyuljak csak kevéssé méltó kézzel is a szenvedések szimfóniájához, mely életéből is, művéből is átzeng már az örökkévalóságba? Hol fogjam meg a majdnem megfoghatatlant? Motivumok kavarnak bennem. Egymásután és egyidejűleg is szembekerülök a jóbaráttal, a kritikussal, a művésszel, a harcossal, a szenvedővel, a halottal. Az emberrel, aki megfoghatatlanul nincs immár és a művel, mely megfoghatatlanul van és lesz. Olyan csoda mind a kettő: az ember elmulása és a mű születése, mondhatni: egy időpontban.

2.

Visszanézek a Fekete Kolostor roppant épületére. Néha élesen rajzolódik a szemhatárra, máskor ködösen, elmosódva. Keskeny földsáv köti össze a szigetbörtönt az étellel, az is csak apály idején járható. Körül a végtelen víz, a rabtartó óceán, sok-sok Napoleon Szent Ilonája ez. Hiszen mindenki lehetne a maga életének fejedelme.

3.

A vízió megvillan és eltűnik. Nehéz nekem ennek a műnek az «ismertetéséhez» fogni. Úgy érzem magam, mint egy nagy, fárasztó alpesi túra után. Valaki vezetett. Rettenetes örvények szélén, halálos hágókon fel, meredélyeken le borzasztó szépségű kilátókig. Láttam a vadon minden részletét. Kimondhatatlanul sokat, leverőt és felemelőt. Beszélni kellene róla. Hol kezdjem? Perspektívában látom már csak néha az egész hegyvidéket messzi, biztonságos pontról. A gondolataim elfoszlanak, mint havason a felhők. Lebegve szállanak. tévovázva leereszkednek megint, megülnek itt-ott. Így keresik Őt, így keresik művének örök értelmét. Az ő nagy, bús viharfellegei így tépődnek apró darabkákra kezemben. Szikláit elporlanak s mint késett göröngyök tompa nessel koppannak koporsója fedelén.

4.

Mi ez a mű? «Wahrheit und Dichtung?» Azt hiszem, maga a meztelen istennő, az irgalmatlan és kendőzetlen «Wahrheit» mindabban, ami a történet, az alakokat, a miljót, a francia internáltság egész rémmeséjét illeti. Kezdve attól a pillanattól, amikor a kis breton fürdőtelepen üdülő gondtalan fiatal tanár a világégés számumszelének első izzó lehelletét megérzi egészen addig, amíg megtört testtel és lélekkel megérkezik öt év kínjai után a csonka és vörös Magyarország fővárosába: csupa szigorú tények sorakoznak egymás mellé. Az objektivitás acélsodronya ez. De ahogyan az író ennek a láncnak részecskéit egymásba illeszti, ahogy finom, szinte személytelen lírával kíséri, ahogy észrevétlenül szimbolummá szinesíti, ahogy a lánc vasszemeiből kivirágoztatja

lassan és szemérmesen önnön vére gyászharमतos rózsaszirmait : ez a «Dichtung». Fölényes és drága, diadalmas művészet.

5.

Klasszikusnak merem mondani Kuncz Aladár művét. A világ legvadabb és legörültebb romantikájából, leggonoszabb és legszemérmetlenebb realizmusából kristályokat metszett ki. A fegyelmesség, emberi és művészi mérséklet, türelem, jóság, megalázottságban is férfias önérzet ragyogó mintáit. Egy sikertelen szökési kísérlet hátborzongató Monte Christo-i témáját úgy írja meg, hogy a várpincék és földalatti rejtett folyosók dohos penészszága orrunkat facsarja, a nyers valóságíz folyton eszméltet, hogy a foglyoknak ez a képtelenül elszánt vállalkozása nem képtelenség.

6.

A lírikus bennem néha tusakodott vele. A primitív szubjektivitás a fölényes objektivitással. Úgy éreztem : kiaknázatlanul hagy helyzeteket, képeket, alakokat. Rajzol, fest, nyugodt mozdulattal, mikor égni, lobogni, áradni, jajgatni, fenyegetőzni, egészen, mindenestől kiömleni kellene. Később beláttam : mennyivel nagyobb dolog el nem pazarolni a meleget; visszafojtani, mederbe, keretbe szorítani a lávát, a jajt, a vért. Csak ritkán húzni fel a legszemélyesebb zsilipeket. Mikor először ír levelet a fogságból Apjának, mikor a félelmes távolbaérzéssel Apja halálát éli át, mikor a templom kis Mária-szobrának alakját az örök női ideálnak minden földöntúli vonásával ruházza fel. Mikor az első temetésen rögtönözve beszél árva fogolytársa felett. Mikor szabadon engedti a rabmadarat, melyet magának akart nevelni. Mikor nyomorúságok és borzalmak állati sors és lelki keresztrefeszítettség közt kivirul az ártatlan, légies szép idill az amerikai leánykával, semmi és mégis minden. És ő, mintha élete titkát vallaná meg percre ezzel kapcsolatban : «Soha még így szemtől-szembe, soha még ilyen tündöklősugarasan nem láttam felém jönni a boldogságot és soha még oly világosan nem éreztem, mint ebben a pillanatban, hogy én a boldogságot nem tudom elérni, megfogni soha» . . .

7.

A nő . . . Noirmoutier és Ile d'Yeu látóhatárán szigetbörtönök mellett néha lengő, párás távolságban, ritkán forróbb közelségben kísért egy-egy nőalak. Néha szegény rabok elgyötört, kiéheztetett érzékeit rohanja meg, máskor az elzártak, eltompultak, kényszerasztékák szelíd álma csak. Sohasem teljesülés, mindig elérhetetlen vágy marad. Ezeket a kísértéseket — durvaságra, nyers erotikumra csábító jeleneteket — Kuncz Aladár annyi finomsággal, izléssel, megértéssel, de tartózkodó mértékkel festi, mint a nyomorult férfiak egymás közötti szerelmét. A homoszexuális élet különös borzalmi patkányok és baglyok sötét üzekedését juttatják eszébe, de menekül előlük magasabb szférákba. A könyv egyik legszörnyűbb fejezetét így fejezi be : «Néma és halott volt az udvar. Holdfényes felületén csak a bagolycsoportok nyugtalan árnyékai rajzolódtak le. A fekete madarak ördögi mámora felett pedig ragyogó tisztasággal, az örök törvények szent nyugalmában mosolygott a csillagos égbolt».

8.

Hihetetlen, hogy mennyi figurája van ennek a műnek, csupa valódi nevén nevezett élő alak. Igazán a nyomor légiója. Az én emlékezetem és képzeletem

belefáradt valamennyit nyomon kísérni, amíg olvastam a könyvet. Pedig szinte valamennyi elég érdekes ahhoz, hogy az olvasó változatlan figyelemmel kísérje. Kuncz Aladár nem fáradt el őket folytonosan szemmel tartani. Tíz év után olyan frissen és elevenen hozta elő valamennyi internált társát a nyomorúság mélységeiből, hogy ezen nem lehet eléggé bámulni, bármily hosszú ideig volt velük együtt. Egy-egy ecsetvonással, jellemző színfolttal varázsolta elő őket, élőket és halottakat. Arckifejezés, testtartás, mozdulat, furcsa szokás, ahogy ki-ki beleilleszkedett a közös sorsba, lázadt ellene, aztán ismét beleroskadt, ócska ruhadarabok és kopásnak indult lelkek: semmi sem kerülte el az író figyelmét. Született regényíró, mert született megfigyelő és emberábrázoló. Nem maradt elég ideje lirai töprengésekre, annyira másokkal és másokon keresztül élte fogsági életét.

9.

Ebből a többiekkel együttélésekből, szenvedésből nőtt ki aztán a könyv leg-hatalmasabb víziója, összefoglaló erejű nagy szimboluma: *A fekete barát*. Azok, akiket a fogság kényszere egymásra utalt, a szörnyű szenvedések és megaláztatások összekovácsoltak, egyszer arra ébrednek, hogy ők voltaképpen egyetlen lényt és pedig felsőbbrendű lényt alkotnak. Mindig, amikor együtt valami jót, szépet, nagyot tesznek, látnak, akarnak, éreznek, megjelenik a misztikus lény, A fekete barát. Minden fogoly része neki, de ő mindenkinél több és nagyobb. «Ha egyesek közülünk betegek, ő mindig egészséges. Ha egyesek gonoszok, ő mindig jó. Ha egyesek meghalnak, ő mindig él...» Kuncz Aladár könyve mintha ezzel a vízióval belevágna az egész modern társadalom gyötrő és izgató problémájába. Ő is megrajzolja az utat, mely az egyéntől a kollektivitásig vezet. Minden igazi nagy élet és nagy művészet útja ez: beletorkolás valami egyetemesbe, valamibe, ami több a mi kis életünkénél. Vannak, akik ebből a felismerésből politikai, társadalmi fegyvert akarnak kovácsolni s azt az egyén és minden személyi szépség és igazság ellen fordítani. Kuncz Aladár távol áll minden politikai elgondolástól. Az ő fekete barátja a szenvedésből fakadt szeretetnek, jóságának, irgalomnak a szimboluma. Ha kommunista szimbolum, úgy ez a katakombák kommunizmusa, keresztény kollektívizmusa a szó legideálisabb értelmében. A fekete barát nem akar diktaturát, senki diktaturáját, se franciáét, se németét, se polgárét, se proletárét. A fekete barát nem uralkodni, hanem szolgálni akar. Mindenki lelkének jobbik, nemesebbik részéből szőtt lélek. Jellemző, hogy a ezt kollektív ideált éppen az az író alkotta meg, aki regényében az egyéni színek végtelen variációját láttatta s a személyiségek légióját vonultatta fel. Nagy kiegyenlítődést jelent az ő gondolata. Egyén nélkül nincs kollektivitás, kollektivitás nélkül nincs egyén.

10.

«Egyéni» gondolat a könyv másik óriási gondolata: *a belső szabadság*. Bennem ez maradt meg első-utolsó, uralkodó impresszióknak. Ezen a ponton találkoztam leginkább és legteljesebben Kuncz Aladárral. Szilveszter-éjszaka Noirmoutier-ban. A foglyok a bástyatorony padlásán gyűlnek össze titokban, köszönteni az újesztendőt. A közeli templomtoronyban megszólalnak szokatlan, irtózatossal zúgással a harangok, a pohár megáll döbbségekben, nem tudnak koccintani. Hazagondolnak tétova, félénk, szárnyalni nem tudó gondolatokkal. Ekkor belép egy szegény, zavarodott elméjű társuk. Furcsákat beszél. Aztán elénekli nekik azt a régi nótát: «Végimentem az ormódi temetőn».

Furesa meghatódás vesz mindnyájukon erőt. A hazagondolás kezd erősebb, konkrétább, színesebb, szárnyalóbb lenni. Olvadnak, melegednek, megáradnak a nyomorult, földhözvert lelkek. Eltűnik az egész idegen, sívár, gonosz környezet, lehull a körülmények lánc, felpattannak a börtönajtók, tengerek járhatóvá lesznek, nincs távolság, nincs elszakíttóság, nincs háború, nincs szolgaság. S ekkor a szegény örült varázsló az örület és az igazság rettentő feloldó erejével odavágja nekik: «Ti most szabadok vagytok, mondom nektek — szabadok!»

11.

Több, mint egy évtizede érzem, hiszem és hirdetni is próbálom gyengén és egyre fogyó erővel itt, Erdély nyomorult földjén azt a gondolatot, amelyet Kuncz Aladár könyve a síron túl is olyan óriási erővel hirdet most. A gondolatot, mely az örület és az igazság erejével hirdeti e földkerekség minden rabszolgánépének — nem is a «síkralépést pirosló arccal és piros zászlókkal» — csak azt, hogy ahol a gondolat munkál, a képzelet röpül, az emlékezet meg nem áll, ott bármilyen külső körülmények közt szabadság van.

Minden rabság történetének ez az utolsó és megváltó pszichológiája: Ahol Lélek van, ott szabadság van.

Reményik Sándor.

Széchenyi és Kossuth vitája. (Magyarország Ujabbkori Történetének Forrásai. *Gróf Széchenyi István írói és hírlapírói vitája Kossuth Lajossal.* Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. *Viszota Gyula.* II. rész. (1843—1848.) Bp. 1930. A M. Történelmi Társulat kiadása.)

Ez a hatalmas kötet második s egyszersmind befejező részét nyújtja annak a becses forrásanyagnak, mely a szabadságharc előtti fontos publicisztikai küzdelmek hiteles aktáit tartalmazza. A egyszerű szellemi mérkőzést első sorban Széchenyi és Kossuth vívták ugyan, de erkölcsi résztvevői között ott látjuk az akkori idők minden számottevő politikusát; a címbeli «hírlapi vita» szövegéből tehát végeredményül a legizgatóbb kortörténeti rajz körvonalai bontakoznak ki. A szóbanforgó politikai viaskodás első szakaszának anyagát a Napkeletben már ismertettük (1928. évf. II. k. 385. l.); a nem kevésbé érdekes folytatás nemrég jelent meg Viszota Gyula gondos bevezetésével és sokirányú gazdag tájékoztatójával.

Az új kötet szöveggyűjteménye Széchenyinek és Kossuthnak a közteherviselés érdekében írt hírlapi

cikkeivel kezdődik, ezután jön a «közvetett támadások» és egyes viták anyaga, míg utolsónak a Politikai Programm-töredékek és köre címen egybefolyt iratok olvashatók. Az érdekes polemia darabjai oly módon vannak elrendezve, hogy a problémát fölvető cikket rögtön követi a tételnek az ellenfél szempontjából való megvitatása. Ily módon az elvi harc szinte az egyidejűség frissességével újul meg az érdeklődő előtt. Nagyban elősegíti ezt a tudós kiadónak az az eljárása, hogy a másoktól származó, de a főszereplők vitájába bekapcsolódó iratokat, vagy hozzászólásokat sem mellőzte. (Pl. Rosty Zsigmondnak A pisztoly idő előtti elsütéséről szóló cikkét; vagy Valero leveleit Széchenyihez és Kossuthhoz; A Pecsovicsok utolsó fortélyá c. névtelen röpiratot stb.) Mindezeket kiegészíti a Függelék becses adatközlése, melyben egyebek közt Kossuthnak eltiltott vezércikkein és Széchenyi cikktervezetein kívül a két nagy embernek egymásra vonatkozó feljegyzései s a rendőrségnek mindkettőjüket illető jelentései különösen érdekesek. A szöveget tarkító, ma már csak utánjárással kibogozható vonatkozások megfejtiése Viszota Gyula ér-

deme. Ezekre s más kortörténetileg fontos mozzanatra nézve az eligazodást igen megkönnyíti a negyven lapnyi, nagy gondokkal készült név- és tárgymutató.

A szöveggyűjtemény terjedelme és tárgyi sokfélesége — e szűkre szabott helyen — nem nyújt módot az egyes darabok behatóbb ismertetésére. Pedig igen tanulságos volna megfigyelni, hogyan tükröződik ez iratokban, a változó helyzetek szerint remény és kétség közt hánykódó ellenfelek lelki arculata. Szolgáljon e részben némi mutatóanyagul Széchenyi utolsó hírlapi cikkének néhány, ma sem időszertlen mondata. Az 1848 márc. 27-ről keltezett sorok a Pesti Hírlapban jelentek meg s bennük írjuk, az éppen folyamatban levő események hatása alatt, mintegy a közvélemény megnyugtatósára, egy vele azonos elveket valló barátjának azon a kérdésen elmélkedik, hogy *Mi lesz belőlünk magyarokból?* A belső izgalmat nagy önuralommal leplező cikk szerint a gróf «derült lélekkel» így válaszolt: «Mi lenne belőlünk egyéb, mint dicső nemzet, mely hamvaiból kiemelkedve, mikor Egész Európa bomladozik, az emberiség díszére úgy fog állani most a rend, béke és szabadság fölött őrt, valamint hajdanta a kereszténységnek volt védőfala . . . Most hazánkban igazi baj csak az által keletkezhetik, ha a minisztérium szava elhangzik. Új rendnek kell keletkezni. Sok érdek meg van sértve. Számptalan egyed hely és kenyér nélkül teng. Mind ezt rendezni, mind erről provideálni kell. Ugy de ahhoz idő szükséges s mindenek fölött egybehangzó concentricus működés. Kiki tehát állja saját helyét becsületesen s önmegtagadással; ne adjon minden criticának hitelt: de inkább gondolja magát belé azon nehézségekbe, mellyeket legyőzni kell». Ime a köztudat s a valóság szerint is állandó idegizgalomban élő Széchenyinek a lázas napokban oly feltűnően

nyugodt hangja, mely mögött azonban — főképp a cikk egészét ismerve — könnyű észrevenni a felelős államférfiú hivatásszerű magatartását. Különben talán ez az adott helyzethez igazodás sem meglepő annál a férfiúnál, akit saját vallomása szerint: soha nem indított a politikában egyéb, mint ügyszeretet és faji hűség; s aki állítólag így imádkozott: Óh Isten, ne hagyj veszni puha ágyban, vagy meleg kályha mögött, de (ha csak lehet) honunkat szolgálva «hámban».

Egyéb vonatkozásban nézve a kötetet, említésre méltó még a szöveggéközlést megelőző monografiaszerű bevezetés, mely a Széchenyi-irodalom eredményeinek fölhasználásával, de legfőképpen a szerzőnek, Viszota Gyulának saját kutatásai alapján bő részletességgel tárgyalja a két államférfiú ellentétének sokat vitatott kérdését. Igazában többet nyújt, mint amennyit tőle az adott esetben várunk, mert a «legnagyobb magyar» sorsát a hírlapi harcok *utáni* időkben is nyomon kíséri, sőt a döblingi tartózkodás indokolt voltát külön tanulmányzerű fejezetben, az adatok egész sorával bizonyítja be.

A bevezetésnek e minden részletében aprólékos gonddal kidolgozott szakasza szép példája annak a nagy tárgyszeretetnek, mely a tudós szerzőnek a Széchenyi-irodalom terén több mint harminc évre terjedő munkásságát jellemzi s amelynek éppen a jelzett területen a magyar tudomány nem egy becses megállapítást köszön.

V. M.

Kigyúló csillagok. (Történelmi elbeszélések a hős magyar ifjúságról. Szerkesztette *Gramantik* Margit.) Az elbeszéléseknek ez a gyűjteménye nemcsak irodalmi értékénél fogva jelentős, de nevelő, tanító, példázó hatásánál fogva is, mert megőrökíti számunkra a magyar történelemnek azon lapjait, amelyekre a kiskorú hősök nevét je-

gyezték fel. Eddig azt tartottuk, hogy vitéznek, hősnek lenni férfias tulajdonság. Ez a könyv, amelynek minden elbeszélése a valóság adatain épült fel, csupán művészi köntösét szőtte kiváló írók fantáziája, azt bizonyítja, hogy a magyar fiúk ép olyan férfiak tudnak lenni, mint amilyenek apáik, elődeik voltak. *Gömbös* Gyula honvédelmi miniszternek a könyv elejére iktatott pregnáns emléksorai azt mondják: Azok az ifjak, akikről ezt a könyvet írták, csak méltóknak bizonyultak azokhoz az őseikhez, akik vitézséggel szereztek és tartották meg az országot számukra. A szerkesztő előszava szerint pedig: A trianoni jelenben a nagy magyar jövő ígéretei ők: a magyar ifjúság e névszerint megnevezhető ifjú hősei s velük együtt a magyar ifjúság névtelen hőseinek egész tábora.

Ha végigolvassuk ezeket az elbeszéléseket, amelyeknek egyike-másika valóságos kis remeke az írásművészetnek, önkéntelenül is felülemelkedünk a lehangoló szomorúság fogva tartó érzésén, amelyet a sok, sok fiatal áldozatra való gondolat idéz fel bennünk, és heroikus láz ver könnyeket a szemünkbe, lelkünk megtelik csodálattal és áhitattal. Hiszen voltaképpen gyerekekről van szó, akik az iskola padjairól kerültek a forgatagba, akikből a rendkívüli alkalom váltotta ki a szunnyadó, ősi tulajdonságokat, és önként vállaltak szenvedést, mártíromságot, halált, hogy szolgálatot tessenek áldozatukkal hazájuknak, a haza jövőjének. És a jövőre gondolva, félre kell tennünk minden fájdalmat, minden könnyet. Bizonytalan emberi létünk mi másra is szolgálhatna, mint a jövő élet fölépítésére? Életünkben, halálunkból mindig új emberek, új nemzedékek: a jövő táplálkozik. És a jövőnk talán soha nem volt olyan fontos, mint ma, bilincsbbe vert jelenünkben, amelyet megállítani és megváltoztatni majd talán csak azok fognak, akik most, ennek és más hasonló

irányú könyvnek a példázatain nevelődnek fel.

A kitűnően szerkesztett könyvnek, amely céltudatos tagoltságban sorakoztatja elének a történelmi mult pompás képei után a közelmult világháborúnak, majd a forradalomnak, az ellenforradalomnak és a megszállásnak kimagasló fiatal hőseit, legérdekesebb fejezeteit két asszony-író szolgáltatotta. *Tormay* Cecil kristályosan tiszta írásművészete, a ludovikások balsikerű ellenforradalmi zendülését megrendítő átérzéssel vetíti elének, *Niamessny* Mihályné pedig a temesvári levante-pörről, amelynek tragikusan elhunyt fia volt a főhőse, közli kiadandó naplójának egy részét. Kivülök Bodor Aladár, Gáspár Jenő, Gyallay Domonkos, Komáromi János, Maróthy Jenő, Török Sándor és mások jegyezték felejthetetlen történeteket a hősi magyar ifjúságnak csodálatos nagyságáról ebbe a nagy jövőre érdemes könyvbe. (—)

Tabéry Géza: Vértorony. (Athe-naeum.) — Tabéry az elsők közt ismerte föl az elszakított Erdély írói föladatait és lehetőségeit s azóta is vezéralakjai közé tartozik az ott fölserdült irodalomnak. Nem könnyen találánánk még valakit, aki nála több illetékességgel bocsáthatta volna közre e hősi serdülés *Emlékkönyvét.* (1930.) Szóba kerül ebben a színes, gazdag füzetben a történelmi regény erdélyi reneszánsza is, amelyet jórészt a kényszer hozott létre: az író a mult kosztümeibe burkolja a ma kínjait, hogy veszély nélkül elpanaszolhassa őket. Tabéry szerint a főcél: «devetkőztetni a históriából mindazt, amit a politikum rápatinázott». De akaratlanul elárulja, hogy a tárgyilagos átértékelésen kívül agitatív célja is van, mikor a történelmi regényíró munkáját a «gyakorlati küzdelem fanatikusával» állítja párhuzamba erkölcsi bátorság szempontjából.

Az igazságkutatás és az irányzatosság közösen is jelentkezhettek, mint Eötvös a Magyarország 1514-ben megmutatta. Tabéry Vértornya is ugyanazt a kort választja tárgyul, de a mai regényíró nem ragaszkodik olyan aggodó gonddal a történelmi igazsághoz. Fontosabbnak tartja, hogy aktív hatóerő legyen. Sok közülük látszólag realisabb, mint a féllábbal még a romantika világában álló Eötvös, tömördek részletadat zsúfolódik kompozíciójába; olyan borzalmas színeket használ föl, olyan *vad középkori* jelenetek ábrázolására vállalkozik, amilyenekről a mult század első felének illedelmes «polgárosult» művészete álmodni sem mert volna, s mégis: ezek a mai történelmi regények százszor gyanúsabbak, mint a XIX. század romantikus korképei; minden álarcukon keresztüllátunk s történelmi hátterüket legtöbbször festett kulisszáknak érezzük.

Az elszakított területek irodalmának ezer mentsége van erre, de nem állunk jobban a csonkaországi kísérletekkel sem, az egy Tündérkertet kivéve. Csupán ennek sikerült maximális aktualitásához a korhűség maximális látszatát is kelteni. Móricz emberformáló ösztöne ugyanis éppen a kultúrálatlan típusok mintázásában leli kedvét leginkább s a magyar multból most csak ennek van a köztudatban «hitele». Ki merné ma úgy megrajzolni a magyar reneszánsz műveltségi viszonyait, mint Kemény a Gyulai Pálban? Ha az író kultúrkörnyezetet keres, idegen alakokkal népesíti be regényét, mint Herczeg vagy Surányi. Móricz is eléggé belül marad annak az elképzelésnek a határain, amelyet Ady körvonalozott: vad bajszú, lármas, mokány nagyúr, meg Dózsa György szenvedő népe; de ő legalább szereti ezeket az alakokat s gazdag változatban mélyíti egyéni jellemeké őket, míg a legtöbb mai írónk, ha történelmi kompozíciókra vállalkozik,

léleken idegenül áll ezek előtt az alakok előtt s a nagyúrra ráárasztja palettája legfeketebb színeit, a jobbágyot pedig sokszor a legromantikusabb Viola-részvét aranyával glóriázza körül. Ez lehet a legnemesebb szándék sugallata, de történelmi szempontból is tarthatatlan, művészileg pedig, a tizedik, huszadik fölöntésben már elviselhetetlenül ízetlen és unalmas.

Mindez, ismétlem, nem csupán s nem mindenben a Vértoronyra vonatkozik, bár ez sem utolsó példája annak, hogy lehet a választott kort nem szeretni. Tabéry nem szereti a reneszánszot. Végigviszi főhősét Itálián, Beatrice magyarországi udvarán s a Dunai Tudós Társaság szórakozásain: mindenütt csak a sötét árnyakat festi. Ott válik melegebbé a hangja, ahol a regény végén a reformációnak örvendezhet. A Vértorony Tabéryja jellegzetesen barokk szellem, stílusában is, szétágazó kompozíciójában is, hősnőjének bizarr vallásos exaltációjában is, de talán legjellegzetesebben a borzalmas jelenetek részletezésében, amelyek egy erdészcsalád karóbahuzatásának leírásában tetőződnek. Az a nyugodt, kesernyés humorú szellem, amilyenek *Emlékkönyve* mutatja Tabéryt, sehol nem található itt. Mintha valóban, programszerűen sürolgatná történelmünkről a «politikai patinát», bizony nem egyszer a progresszív ártékelők naivságával, amint ez különösen Werbőczy szerepeltetésében látható, mindjárt a mű első lapjain.

Hol hát a regényben az az író, akinek vezéri jussa van a mai Erdély szellemi életében? Színes, hangulatosan megírt részletein kívül főleg abban a diszkrét lírai illatban, amellyel Fugger Katalinnak és három férfiának sorsát körülburkolja. Katalin meglehetősen modern alak, jórészt valami forradalmár diákkisasszony és kis százalékban egy misztikus rajongó keveréke, nem sok illuziókeltő erővel helyezve át

Dózsa korába. De hite, részvéte, emberi nemessége őt teszi a munka legvonzóbb alakjává. Szépsége és jósága bővíti köré a regény három legfontosabb férfinőjét, az olasz udvar neveltjéből szerzetessé s kereszties alvezérré vált Darvadó Gergelyt, aki voltaképpen Drágyf-vér, jobbágyba oltva; aztán Drágyf Jánost, aki viszont kakukfiók: nemtelen származású. (Szimbólum, amelynek a regény jóformán semmi hasznát nem tudja venni!) A harmadik férfi Katalin körül Thurzó György kamaragróf; ennek a három különböző társadalmi típusnak az egymás mellé helyezése is jó elgondolás volna, ha kínálkozó ellentéteit az író el nem ejtené. A mese gazdag, érdekes ugyan, de nem egylendületű; túlságosan elágazik és jellemzőresek árán jut előre. Az egyes jelenetek kidolgozása pedig sokszor félmegoldásokkal éri meg. Néha a történelmi beleélés hiánya, máskor az alakok elnagyoltsága vagy az elgondolás közhelyszerűsége okozza ezt.

De föltétlen értéke a regénynek nemes humanizmusa, amely némely divatos elfogultságával sem alacsonyabb rendű, mint az Eötvös Dózsa-regényéé. Tiszteletreméltó bátorsággal nyúl veszélyes erdélyi kérdésekhez s erdélyi volta különösen a mű második részében szembeszökő, ahol a parasztlázadásból mindössze annyit mutat, amennyi a Királyhágón túl lejátszódott. Érdeme e korfestés sok erős, találó vonása, s amit említeni is fölösleges: minden keserősége ellenére hívó, lelkes magyarsága. Nyelve az a stilizált próza, amely az egyszerű elbeszélő hangot manapság szinte merőben kiszorította irodalmunkból: zsúfolt, néha mesterkélt, fölösleges díszekkel sallangozott, de legalább ízes, lendületes és sokszor szükségesen költői.

Ha egymás mellé teszem az *Emlékönyvet*, amely bizonyára inkább pihe-nésűl, különösebb igények nélkül szüle-

tett sa Vértornyot, amelyen a *főmű* minden nekifeszülése érzik, őszintén merem Tabérynak ajánlani, tegyen próbát a társadalmi regénnyel. Aki olyan emelkedetten s élesen látja és láttatja a mostani Erdélyt, azt hiszem, tisztább értéket alkotna a ma anyagából, mintha tovább is történelmi tárgyakkal kísérletezik, amelyek észrevehetően úgysem önmagukért érdekliek.

Juhász Géza.

Stoddard, Lothrop : Lázadás a civilizáció ellen. Fordította: **Horváth Dániel.** Budapest, 1931.

Stoddard arra keresi a feleletet, mi az oka a civilizációk hanyatlásának, s hogyan lehetne elkerülni civilizációnk fenyegető összeomlását. Miután megállapítja, hogy a civilizáció léte olyan társadalmat feltételez, mely oly egyedekből tevődik össze, kik azt fenntartani és erre képes utódoknak átadni tudják, a hanyatlás okát abban látja, hogy a társadalom faji erői elgyengülnek s a civilizáció terhét nem képesek és nem is hajlandók elviselni. A fajta ereje természetesen attól függ, milyen arányban élnek benne értéke-sebb minőségű emberek, s a civilizáció megszületése és fennmaradása azon múlik, olyan-e az arány az értékesebb és értéktelenebb embercsoportok közt, hogy az értékesebbek akarata, mely a civilizáció terheit vállalni képes, elnyomja az értéktelenebbek negációs törekvéseit. Az itt adódó probléma megoldását Stoddard szerint az élet-tan legfrissebb eredményei kínálják. Kiderült ugyanis, hogy az egyén minősége az átörökléstől függ, s ez a minőség a környezet hatására csak kifejlik, formáját nyeri el, de soha meg nem másul, mert alapjai a csiraplazmában biológiailag adva vannak. Ez az «egyenlőtlenség vas törvénye», mint Stoddard írja, s abban a meggyőződésben van, hogy ez az igazság a gondolatoknak olyan hatalmas átalakulását hozza magával, amelyet a

világ még nem látott. «Az eszességnek az a különleges vonása, amely az embert az állattól megkülönbözteti, csak néhány százezer évvel ezelőtt jelentkezett és csupán néhány emberi törzsben fejlődött ki.» Az a kérdés tehát, hogy a civilizációt hordozó társadalomban mennyi az értékesebb törzsekből való egyedek száma, s a társadalom faji ereje ezen múlik. A tragikus dolog mármost az, hogy maga a civilizáció egyenesen ellensége és pusztítója e faji erőknél, az értékesek számának. A természetes állapotok közt a természetes kiválogatás érvényesült, melynek következtében az értékesebbek éltek meg és szaporodtak, míg az értéktelenek elhullottak. A civilizáció gyökeresen megváltoztatta ezt az állapotot. A fennmaradást védő intézményei által biztosította ugyanis az értékteleneket, elősegítette szaporodásukat, míg az értékesebbeket hajlamossá tette arra, hogy ne legyenek utódaik. Hajlamossá, mert olyan feladatokat rótt rájuk, melyek elvonták őket fajfenntartási tevékenységüktől, másfelől megnehezítette a sok gyermek eltarthatását, megfelelő neveltetését és jövőjük biztosítását. Az értéktelenebb elemek a társadalom alsóbb szintjein ezeket a terheket sokkal kevésbé érezték, s így nemcsak hogy megéltek, de bőségesen szaporodtak is. Ezzel a kivánatos arány fokozatosan romlik a két fajta közt. A végén is az *Under Man* — a szerző terminusa szerint — «az az ember, aki mértékben «under» (alatta) marad annak a szintnek, amelyet tőle az a társadalmi rend képességekben és alkalmazkodásban megkíván», oly tömegé szaporodik, hogy eredményesen fellázadhat az értékesebbek ellen, kik őket voltaképpen sem testüknek, sem lelküknek nem kellő életre kényszerítik, s ez az alantas tömeg eldobja a civilizáció terheit, kiirtja a magasabb fajt és visszasüllyed a barbár állapotba

Stoddard ezt az elméletet igen finom

részletekig fejtegeti, — aprólékos ismereteiről és megvitatásáról itt sajnálatlaltal le kell mondanunk — s gazdag irodalmi anyaggal támasztja alá. Majd három fejezetben három stádiumát rajzolja meg az *Under Man* ama lázadásának, mely a legújabb kor történetét teszi. Körülbelül Rousseau fellépésétől számítja, ki elsőnek emelte fel szavát a civilizáció ellen; ide sorolja a francia forradalmat, a Marx-féle szocializmus százados mozgalmait, s végül a bolsevizmusban látja a teljes kitörését a lázadásnak. Ez a három fejezet hallatlanul érdekes a historikus számára egészen újszerű szempontjaival. De nagyon tanulságosak a szociológus szempontjából is azok a fejtegetések, melyek a demokrácia mai formája ellen irányulnak.

A legnagyobb és legáltalánosabb hatásra azonban gyakorlati következtetései számíthatnak. Az eddigi lázadásokat a civilizáció ellen mindig legyőzték az értékesebbek s az elerőtlenedett, megromlott társadalmak kezéből kihulló civilizációt mindig felémelték új, friss fajok, mert eddigelő volt tartaléka az emberiségnek «értékes barbárokban». Most azonban az a helyzet, hogy az egész emberiség — már azok a fajok, melyek civilizálhatók voltak, s ezek sorából ő a színeseket kizárja — *egyellen* civilizált társadalomban egyesült, ennek a mai civilizációnak a pusztulása az emberi civilizációnak végérvényes pusztulását jelentené, mert nincs utánpótlás kívülről. Ebben a szorongatott helyzetben a tudomány kínálja a segítséget a fajhiigiéne formájában. Meg kell akadályozni az értéktelenek szaporodását és elő kell segíteni az egészséges, értékes törzs lombosodását. E kérdést illető lapjai megható lelkesedéssel tárják elénk a legnemesebb ideálistmust és a tudományba vetett hit rendíthetlenségét. S még egyet, azt a meggyőződést, hogy az értékeseket össze lehet még fogni a fajtánk és a kultúra meg-

mentésére. A másik angolszász ideálista és racionalista Wells «nyílt összeküvésének» gondolatára emlékeztetnek ezek a szép lapok.

Részletes kritikába a hely korlátozott volta miatt e helyen nem bocsátkozhatunk, noha nem egy tételét csak erős fenntartással fogadhatjuk el. Másrészt sok ponton a részletek is meggyőzők, még ha meglepően hangzanak is szavai. De a könyv jelentősége nem is az, hogy minden részletet végérvényesen eldönt, hanem az, hogy egy alapvető fontosságú tényről olyan világításba helyez, mint senki eddig. Szép példája ez a mű a szintetikus rendszerező elme hatalmának. Szerves rendszerbe foglal és teljessé egészít ki eddig szórványosan feljegyzett jelenségeket, s felmutatja ezeknek az összefüggéseit. Új részleteredmény alig van benne, már ami a szaktudományokat illeti, mert a kultúr- és történetfilozófia kérdéseire egészen új válaszai vannak, de a részleteket új egységbe foglalja és éppen ez a szintézis maga adja az utat: a rendszert, mely egyetlen középponti gondolat köré szervezi a részleteket. Természetesen éppen azért, mert nem tűntethettük fel e rendszeres gondolatkör minden ágát, ezen ismertetésből aligha tetszik ki grandiózitása, melynek erős hangsúlyozását éppen ezért szükségesnek látjuk.

A fordító és a kiadó, a Magyar Jogászegylet, minden bizonnyal számíthat a magyar közönség hálájára, de nem hallgathatjuk el, hogy a fordítás annyira símul az eredeti fogalmazásához, hogy számos helyen a jó magyarság vallja kárát. A szedésben pedig igen sok a sajtóhiba. *Joó Tibor.*

H. Böszörményi Margit: Pihenni megyek Szováta. Pallas-nyomda, Szatmár. 1931. — A kis kötet vezérnovellája úti élményeket tartalmaz: aprólékosan számol be mindazokról a kellemetlenségekről, melyek az új ura-

lom alatt egy erdélyi kis utazótársaságot érhetnek. Az élmények és kalandok elbeszélése eleven, de maguk az élmények néha mindennapiak s arra nézve, aki az erdélyi viszonyokat ismeri, nem elég érdekesek. A kötetnek különben egy pár elbeszélése családi vonatkozású s ezért inkább a szerző szűkebb rokoni és baráti körét érdeklő. Magasabb írói törekvésre azok a novellák mutatnak, melyekben egy-egy kerek kompozíciójú mesében rokonszenvesen nyilatkozik meg az elbeszélő képzeletének formáló ereje (A példa, Péterke jó fiú lesz) vagy meleg részvéte. (Megütött a muzsika.) Az ilyenek reményt keltenek, hogy megfelelő tanulmány és tapasztalat révén a könyv írója az élet külső eseményeinek regisztrálásánál nem áll meg, hanem a lélek mélyebb titkait rejtő rétegeit is fel fogja kutatni azzal a mécsessel, mely kezébe adatott. (M.)

Könyvek Szent Ágostonról. *Papini: Szent Ágoston.* (Athenaeum-kiadás.) — *Dr. Lippay Lajos: Küzdelmekben az igazság jelé.* (Élet-kiadás.)

A kritikai anyag halmozódása miatt — sajnos — csak most kerül sor a tavalyi 1500 éves jubileum alkalmából megjelent könyvek megbeszélésére. 1500 év után félév késés talán még nem tette időszerűtlenné ezeket a könyveket még akkor sem, ha nem Szent Ágoston, az emberi szellem egyik legérdekesebb és legszimpatikusabb alakja lenne a témájuk.

Az emberek nagyságának egyik mértéke az, hogy mennyire ismerik fel a korukban ható különböző világnézetek erejét. Szent Ágoston korában a szkepticizmus, manicheizmus és kereszténység éppúgy egymás mellett élő és ható világnézetek voltak, mint napjainkban a relativizmus, szocializmus és megint csak a kereszténység. A szakembereken kívül ki emlékszik ma a szkeptikus *Carneadesre* és ki tudja, hogy a manicheizmus alapítója

Mani volt, kinek jutott eszébe, hogy ezeknek 1500 vagy 2000 éves jubileumát megünnepelje? Szent Ágoston nagy volt, mert felismerte kora egyenlő erőseknek látszó szellemi áramlatai közül azt, amelyik a legerősebb, amelyik 1500 év múlva is hatékony és viruló lesz.

Érdekes tanulmány megkeresni Szent Ágoston életművében azt, ami örök érték, amit ma is érvényesnek fogad el a teológia és filozófia. Erre a feladatra vállalkozik dr. Lippay Lajos nagy felkészültséggel megírt könyvében. Szent Ágoston egyéniségének ismertetése és rövid életrajza után ismerteteti az első műveket, amelyek a későbbi hitvitázó művekkel szemben tisztán filozófiai tartalmúak és a pogány bölcsből keresztény egyházatyáig való fejlődést jól mutatják be. A könyv harmadik része a fiatalkori művekben szereplő fontosabb filozófiai fogalmakat tisztázza. (Isten, lélek, a rossz stb.) Lippay nemcsak a magyar nyelvű Szent Ágoston-irodalomnak, hanem filozófiai irodalmunknak is nagy szolgálatot tett szigorú objektivitással, a legújabb eredményekig terjedő tanultsággal és a tudós felelősség-érzetével megírt összefoglalásával.

Ugyancsak érdekes Papini szempontja, aki Szent Ágoston életéből nem az örökérvényűt vizsgálja, hanem azokat a vonásokat és részleteket, amelyek korához kötik. Papinitól megtudjuk, hogy a kegyelemről szóló ágostoni tan élményi alapja az afrikai Baál-vallás által megkövetelt korlátlan önfeláldozás, a hívők teljes Isten akarata alá való rendelése. Ugyancsak ilyen élményi okot, Szent Ágoston egyéni berendezkedésében rejlt keres manicheizmusára is. *Mani* vallásának alapja a jó és a rossz éles dualizmusa. Papini ugyanezt az éles kettőséget találja meg Ágoston egyéniségében is, amelyben az apjától örökölt rossz (érzékiség, durvaság) és az anyjától örökölt jó (szelídség) küzd egymással.

Papini általános sikerének egyik titka ez a reális látás, amelyik megfelel korunk kiábrándult emberének. Nem az örökérvényű, de szintelenül elvont vonásokat látja meg Papini. Számára Szent Ágoston nem egy név, amely egy sereg filozófiai elv középontja, hanem ember hibákkal és eredményekkel. Ilyen reálisan látó kiábrándultak tömegesen léptek fel a múlt században is, Papini eredetisége abban áll, hogy reális látásmódja mellett sem kiábrándult, hanem hívő.

Papini hitét a félreérthetetlen nyilatkozatokon kívül páthoszából és líraiságából veszi észre az olvasó. Páthosza nem lelkesedéséből folyik, hanem meggyőződéséből. Nem lírai, hanem értelmi. Legtöbbször abból áll, hogy még egyszer leírja azt, amit fontosnak tart. Nem fellelkesíteni akarja az olvasót, hanem meg akarja vele jegyeztetni az érdekesebb gondolatokat és lényegesebb eredményeket. Líraisága kétoldalú: lelkesedés az isteni iránt és megvetése mindennek, ami emberi. Lelkesedése azonban sohasem fokozódik a rajongásig, erősen értelmi színezetű, leginkább az Isten neve helyett leírt jelzőkben nyilvánul meg. Az olvasónak az a benyomása, hogy minden jelző egy-egy teológiai dedukció, tehát értelmi művelte eredménye. Az emberek megvetéséből fakadó líra tűnik fel igazán őszintén átértettnek. Élményi alapja valószínűleg önmaga bűnös részének megvetése, amit minden emberre kivetít. Nem ritkák az ilyen mondatok: «Az emberdisznó kimondhatatlanul hálás annak, aki elaltatja lelkiismeretét».

Ez a nagy reformátorokra emlékeztető szókimondó keserűség, a kiábrándult modern emberhez szóló reális életlátás és mély hite magyarázzák meg Papini világsikerét. Természetesen még szüksége volt néhány csekélységre ehhez a sikerhez: például írói tehetségre.

Fábián István.

Márai Sándor: Műsoron kívül. (Pantheon kiadás.)

Egy kis spleen, egy kis öngúny, egy kis malícia, amelyet napilapok hasábjain kendőztek szellemességgé: ez az az egyéni íz anno 1930, amelyet Márai Sándor «Műsoron kívül» című könyvében talál a nyájas olvasó.

Cikkek gyűjteménye a kötet, cikkeké, amelyeket «Kopf»-nak, vagy esetleg «színes»-nek becéz a szerkesztőség tolvajnyelve. Témája mindnek más és más, de világszemlélete, frivol logikája egy, és nem is egészen ismeretlen. Ez a szemlélet és ez a logika Molnár Ferencsel vonult be az irodalomba és Nádas Sándorral került ki az aszfaltra. Máraié e kettő között született és nevelkedett. A kisvilágot írja, amelynek jelentéktelenségeit úgy tűzi tollhegyre, ahogy valamikor a l'art pour l'art művelői passzív gyönyörködéssel fonták magukat valamely méla hangulat gubójába, amelyből a kolumna végéig sem lehetett kihámozni őket. Maga írja egyhelyütt: «A nagyvilág ködös és távoli, semmi közöm hozzá, semmi utam.»

Márai nem hangulatokat elemez s ha netalán a mondat első felében valami lírai hangot ütne meg, a második felében rögtön fonákjára fordítja. Tárgyakat, állatokat, magát a természetet, úgy személyesíti meg, mintha maliciájával ámulatot akarna kicsi-holni a közönyös olvasóból. Pedig ez csak látszat. Ha végigolvassuk a kötetet, megérezzük, hogy Márai nem pályázik olcsó sikerekre, de így lát s a látottakat csak így tudja közölni. Közlési módja helyenkint művészien finom, de három-négy mondat után rendesen olyan asszociációval áll elő, amely a reggeli kávé mellett kedvesen és szórakoztatóan hat, de a művészi gondolatot éppen emelkedése útján vágja ketté váratlan fintorával. S így mindent, ami új, igazság, erő és szépség lehetne, kiküszöböl az írásaiból. Az ember szinte azt mondhatná, hogy

az, ami ebből a könyvből hiányzik, az az irodalom. *m—i.*

Kölcsey-évkönyv, 1931. A mátészalkai Kölcsey Irodalmi és Közművelődési Egyesület két évi munkásságáról számol be ez az évkönyv, amelynek egyik legérdekesebb cikke báró Kemény György tollából való. Ez a cikk levelekkel és adatokkal igyekszik azt a régen fennálló vitát eldönteni, hogy Kölcsey melyik szemére volt vak? Legfőbb bizonyítékként közreadja a báró tulajdonában lévő Kölcsey-portrét, amelyet Einsle német festő 1835-ben festett a Himnusz költőjéről. Ez is, valamint a közreadott levelek, amellet tanuskodnak, hogy Kölcseynek a balszeme volt ép.

Az évkönyv további cikkei, illetőleg az egyes ünnepélyeken elhangzott beszédek, világosan kifejtik azokat a nemes célokat és törekvéseket, amelyek az egyesület tagjait eltöltik. Egyedül Barkóczy Lajosnak az irodalomról szóló cikkével lehetne szembe szállani több ponton. Ő ugyanis Pekár Gyula megállapításait követi, «mint az eddig ismert megállapítások közül a lehető legjobbat». Ehhez a megállapításhoz pedig bizony sok kétség fér. Idéz is, de idézőjelek nélkül, bár ha kitenné őket, azok sem emelnék az idézetek értékét. A futurista-költészet-ről is leszedi a keresztvizet, ami nem volna baj, de az idézett vers ismét szerző nélkül szerepel, és így könnyen esik az olvasó abba a gyanuba, hogy Mátészalkán született és az alkalom szülte. *Möi.*

Gutenberg Nagy Lexikon. (Gutenberg könyvkiadóvállalat r. t. kiadása.) Ed-dig az I—V. köt. jelent meg. — Budapest. — Helyesen állapítja meg az előszó, hogy óriási a föladat, amely a modern lexikonra hárul. Mert csakugyan igaz az, hogy a kutatás manapság — különösen a természettudomány egyes ágaiban — mérföldlépő

csizmákkal halad. Ami a lexikonkiadók szemszögéből annyit is jelent, hogy a legutóbbi (máskiadású!) lexikon teljes elavultságát és újabb lexikon kiadásának szükségességét hirdethetik.

Semmi külön bizonyításra nem szorul, hogy minden komoly könyv-olvasó az örvendezés érzésével fordul minden megjelenő könyv felé. Számára a megjelenés már magában is élmény. S ha jó a kiadvány, valóságos élményláncolatot jelent. A lexikon pedig a modern «könyvek könyve». S mindezt, főként a lexikkal kapcsolatban, fokozottabb mértékben mondhatjuk el az írókról. Mert senki sincs annyira ráutalva a lexikonra, mint az író, s legelső sorban a modern ujságíró.

Ezek az igazán maguktól értetődő dolgokon kívül van aztán olyan, aminek kidomborítása ezúttal szükségesnek látszik.

A modern könyv-olvasó meg a modern író és ujságíró a «modern» lexikont nem olyan áhítattal és nemcsak előlegezett, hanem kiutalt föltétlen bizalommal forgatja, mint hajdani elődje a korabeli lexikont. Ma mindenki mindent kritikával olvas. Való igaz tehát, hogy óriási földadat ilyen sok oldalról jövő s aprólékossáig menő bírálatok keresztüzét állani. De viszont ezt állania kell a lexikonnak, éppen úgy, mint a jogi döntvénytárnak.

Az alábbi sorok természetesen csak egy bíráló-olvasó észrevételeit foglalják magukban. Sőt nem is minden észrevételét, mert már az eddig megjelent lexikonköteteket is több észrevétellel lehetne kísérni, mint amennyi folyóiratunkban ilyen célra szánnható.

Az észrevételek felsorolásában tartuk magunkat lehetősen ahhoz a sorrendhez, aminő sorrendben az előszó az új lexikon létjogosultságát és a többiekét túlszárnyaló kiválóságát hirdeti.

A régebbieket az új lexikon —

mondja az előszó — legelső sorban a fölölelt anyag gazdagságával kívánja fölülmúlni. Természetes, hogy azt a túlzottan reklámizú, magabizó kijelentést: «... fölölel *mindent*, ami a mai művelt embert érdeklí és fölvilágosítja» — nem vesszük egészen szó szerint. De ha «mindent» nem is, annyit csakugyan elvárunk, hogy jóval kevesebb címszó hiányozzék, mint a legutóbbi lexikonból, és a földolgozás rövidsége ne torzuljon rövidességgé.

Kissé mostoha elbánást látunk pl. Amerika leírásán. Erre az új lexikon csak 399 sort szentel a «Révai» 462 sorával szemben. Pedig a közben eltelt 20 esztendő is hagyott valamelyes rögzíthető nyomokat. S hogy csak még egy idevágó példát idézzek, ilyen a bazalt esete is, amelyet a régi lexikon mintegy 460 sorban ismertet, holott ugyanerre az új csak 99 sort szentel. S ámbár jól tudjuk, hogy némely stiliszta kevés szóval is többet mond, mint sok szóval egy másik, hanem azért «sunt denique certi fines».

De még a rövides elbánás is jobb, mint egyes címszavak teljes kihagyása. A kihagyottak közül — hirtelenében — csak a következőket sorolom föl:

Állatboncolás, alpi szén, Amenthes, akroterma, anasztrofa, anhidrikus, argila, scagliosa, arizonai kövült erdő, Arnói emelet (geol.), Astiiemelet (geol.), Askja (nevezetes izlandi hegy), áttörés (földr.).

Az állatboncolással kapcsolatban érinteni lehetett volna az «élveboncolás» témáját, jöllehet az «állatkísérletek» címszó is ejt erről néhány megjegyzést. Ilyen címszó alatt azonban aligha fogja keresni valaki. Az «anasztrofa», mint a «katasztrofá»-val ellentétes fogalom, a Föld történetében sűrűn szerepel. Az «anhidrikus» címszó kihagyása pedig annál súlyosabb beszámítás alá esik, mert az «archái formáció» meg az «archái idő» címszavaknál egyenes utalás történik reá.

S itt újra hangsúlyozom, hogy ezek a kihagyások csak *egy* olvasó fölsorolása. Szinte gondolni sem jó arra, hogy tíz olvasó mennyit tudna fölsorolni! S higgye el a lexikon szerkesztősége, hogy ezekért a kihagyásokért nem nyújt kárpótlást az «addig kapar a tyúk» . . . , «addig nyújtózzál . . . », «addig szolgád a szó . . . » kezdetű, és egyéb közmondások beiktatásával. Ezek magyarázatáért — ha ugyan rászorul valaki — nem a lexikonhoz szokás fordulni. Egészen fölösleges volt továbbá Herczeg F. «Álomország» c. regényét 31 sorban ismertetni, amikor pl. Jókai «Az aranyember»-ére egy sort sem tudtak szentelni. És egészen hasonlóan aránytalan elbánásokat találunk egyes írók, művészek és tudósok életrajzaiban is. Jelentéktelenek igen gyakran jutnak 10—15 sorhoz és a jelentősek is legföljebb csak ennyihez; olykor még kevesebbhez. De még ennél a bántó aránytalanságnál is nagyobb baj, hogy a lexikon olyan «geológiai cikkeket író hirlapírónak és szociológusnak» is szentel 12 sort, akit eléggé meg nem bélyegezhető «tevékenységeért» minden cikkével együtt egyhanguan «törölt»-nek nyilvánítottak a magyar geológusok — 1908-ban! Ezenkívül olyan ifjú «szakember» életrajzának is szentel 8 sort, kinek a szakmunkásságát irodalmi botránynak minősítette a szakkritika. Igaz, ez utóbbi egyúttal munkatársa is a lexikonnak.

Az elsietett rövidítés s általában a kihagyások már a II. kötettől kezdve szembeszökőek. Az egyenletes beosztás hiányát különösen az illusztrációk árulják el. Mert míg az I. kötetben 15 színes képét és 60 műmellékletet találunk, ezek a számok a II. kötetben már 10-re, illetően a műmellékletek száma 43-ra csökken. A III—V. kötetben színes kép átlag 11, műmelléklet pedig 38 (tehát az első kötetének csak 67 százaléka) látható. Megállapítható tehát, hogy még ha az I. kötetben

volt is valamelyes szándék «mindent» nyújtani, ez a «minden» a II. kötettől kezdve mindinkább zsugorodik és szinte-szinte «kevés»-nek nyilvánítható.

Nagyon fontos az előszó második tétele is: mindenki számára érthető nyelven közölni az anyagot. Ebben a tekintetben alig érheti gáncs az új lexikont, mert egészen szórványosan fordul csak elő «bunoselenodont zápfogó ősemlősök»-et emlegető, azaz ilyen népszerűsítő stílusban megírt cikk. Ezenkívül azonban az sem könnyen érthető, hogy a «banánévők» címszónál földolgozás helyett miért találunk kétsoros utalást a «pizánevők» címszóra? Érthetetlen ez egyfelől azért, mert a «pizáng» magyarban használatos elnevezése «banám», másfelől azért is, mert a meglevő 2 sornak 4—5 sorral való megtoldásával már jellemezni is lehetett volna ezt a madárcsoportot s így elmaradhatott volna a helytelen utalás.

«Ahol véget ér az írott szó kifejező ereje, helyébe lép a mindennél világosabb és érthető szemléltető kép» — mondja tovább az előszó. Készséggel ismerhetjük el, hogy a szerkesztőség ezt a kitűzött célját itt-ott igyekezett megközelíteni. Néhány jogos aggályunkat azonban mégsem nyomhatjuk el. Ezek elseje az a már előbb is érintett, föltűnő csökkentése a műmellékletek számának. S ez a megjegyzésünk annál érthetőbb, mert ugyanennek a kiadónak egy másik, többkötetes kiadványában, az új «Magyar Brehm»-ben is találkozunk ezzel a jelenséggel. Az első, bőven illusztrált kötet után — jöhetnek a felényire illusztrált kötetek! — érezzük ki ilyenkor a kiadó gondolkodását.

A szövegek közti rajzokra azt kell mondanunk, hogy általában gyatrák. Különösen az állatrajok közt sok a torz. Három hasábon négy török szultán képét hozni pedig pazarlás; ezek helyett jobb lett volna jó szemléltető

képeket közölni, mert ezen a téren is inkább hiányt, mint bőséget tapasztalunk.

A Gutenberg Lexikon visszatért ahhoz a módszerhez, hogy cikkeiket szerzőik fémjelezzék. És ez helyes is. Mert bármennyire is áll az, hogy a lexikon sem egyoldalú politikai vagy világnézeti, sem vitás tudományos fölfogást nem vallhat, áll az is: si dus faciunt idem, non est idem. Egészen megnyugtató lexikonadat csak az lehet az olvasóra nézve, amelyet az illető szakma ismert és elismert művelője közléséből meríthet. És éppen, mert ez így van, az olvasó szigorú seregszemlét tart a lexikon munkatársai során. Ezeket az I—IV. kötet ismételtén mind fölsorolja; az V. kötetben a fölsorolás elmarad. Ez helytelen. Mert azt a látszatot akarja kelteni, hogy valamennyi beharangozott munkatársa végig kitartott a lexikon mellett. Idők folyamán pedig olyan eltolódások lehetnek, amelyek a munkatársak gárdájának egészen más színezetet adnak. A helyes eljárás: minden kötet tényleges munkatársait külön közölni.

A közölt fölsorolásokban a munkatársakat a szerkesztőség két csoportba rangsorozza. A rangsorozás alapját azonban nem értjük meg, mert sok tudományszak maradt az első (magvasabb?) rangba sorozott «szerkesztő» nélkül. Ebből az tűnik ki tehát, hogy a lexikon az egyes tudományzakokat különbözően értékeli.

Még nagyobb baj van azonban a többi, «köz munkatárs» rangján síny-

lődő munkatársak légiójával. A névsor 550-et sorol föl. Talán még a lexikon szerkesztősége sem állítja, hogy ez tisztán elsőrangú szakemberek légiója. Itt valóban áll tehát: kevesebb — több lett volna. A sok cím sem vezet félre. Hiszen ezek között a «MÁV hidrológiai szaktanácsadója» cím is olvasható, illet pedig eddig senki nem is hallott. Nem afféle «ön-cím» ez? Az sincs egészen rendjén, hogy éppen a jőnevű munkatársak közül többen egyetlenegyszer sem szerepelnek cikkükkel. S ha annak lehetőségére gondolunk, hogy éppen az élelmes kis névtelenek miatt nem jut, vagy nem is akar szóhoz jutni az illetékes szakember, még inkább elhibázottnak tartjuk az 550-es létszámú légió összetoborzását.

Mert egészen bizonyos, hogy ennek a rendszernek rovására kell írunk a Gutenberg Lexikonban előforduló kisebb-nagyobb szarvashibákat is. Ezek közül itt csak a Románia helyett hibásan Jugoszláviához csatolt Ada Kále-t, meg a *Dendrocoelides Hankói* nevű rajzban bemutatott jellegzetes barlangi állatnak *D. pannonicus* névvel való önkényes és helytelen fölrüházását emeljük ki.

Ha tehát el is fogadnók a kiadónak azt az állítását, hogy szükség van új lexikonra, a lexikont bíráló olvasó viszont bizonyosan azt állapítja meg, hogy nem ilyenre van szükség, mert hiszen a maga elé tűzött föladatokat még annyira sem sikerült megközeleltetnie, mint amennyire annakidején a régiek megközelítették.

Gaál István.

«A szökevények útja.»

Mályusz Elemérnek *A vörös emigráció* c. történeti tanulmányosorozata, mely a *Napkeletben* immár befejezéshez közeledik, oly páratlan érdeklődést keltett nemcsak a magyar olvasók körében, hanem külföldön is, hogy egy müncheni kiadó most német nyelven jelentette meg a művet. (Sturm auf Ungarn. Volkskommissäre und Genossen im Auslande. Südost-Verlag. München.)

Bizonyára európai érdek is, hogy e könyv minél szélesebb rétegekben megismertesse a külföldön történetünk e sötét fejezetét s feltárja belső, majd az emigrálás után külsővé kényszerült ellenségeink pokoli ármánykodásait, a *Napkelet* azonban úgy vélte, hogy mindenekelőtt *nemzeti érdeket* szolgál, amikor e szörnyű krónikát, a jövő fenyegetéseinek e világító lámpáját a magyar közönségnek átadja s mint első hívja fel a figyelmet izgalmas tartalmára és intő tanulságaira.

A magyar sajtóban a *Magyarság* ismerte fel és méltatta először a *Napkelet* tanulmányosorozatának jelentőségét: Milotay István «A szökevények útja» címmel egy kiváló vezércikkben emlékezik meg Mályusz Elemér művéről s többek közt ezeket írja:

«...Bocsássuk előre mindjárt, borzasztó könyv. Lélegzetállító és öklöt összeszorító tények és tanuságok tárháza. Hajmeresztőbb minden bűnügyi regénynél, sokszor fantasztikusabb a legképtelenebb kalandorfilmnél. Lapozgatása közben az ember lépten-nyomon fölteszi magának a kérdést, lehetséges-e együtt ennyi aljasság, ennyi hazugság, ennyi gyü-

lölet, ennyi bosszúszomj, ennyi erkölcsi hitványság, ennyi lelki aberráció s mindez meghatványozva a gonosztevők leleményességének, szívósságának olyan mértékével, amely dantei mélységeket és távlatokat nyit ugyanazon őrült cél szolgálatában! Soha politikai csoport vagy társaság az emigráció fogalmát úgy meg nem gyalázta, mint az októbrizmusnak és a kommunista rémuralomnak ez a szökevény hada.

Mályusz Elemér könyve pompás, mindenre kiterjedő adatgyűjteménye ennek a tevékenységnek. Nincs egyetlen mozzanata, amely figyelmét elkerülné. A zszurnalisztikai dokumentumoktól kezdve az úgynevezett politikai akciók, komplottok, besugások, merénylettervek, információs hadjáratok szövevényes útjain keresztül mindent felkutat, feljegyez, összefoglal, egymással viszonylatba állít, hogy fejtegetései nyomán mint egy szörnyű egész, egy szörnyű tervszerűség bontakozzék ki az olvasó előtt mindaz, amire a hazaárulás szó olyan szegény, semmitmondó, vértelen megjelölés. Közbe-közbe élethű portrékat, lelki, erkölcsi és szellemi arcképeket rajzol az emigráció vezetőtényezőiről, legjellemzőbb alakjairól a tárgyilagosságnak azzal a fölnyével és hidegségével, amely mögött az utálat és fölháborodás megbántott ösztönei égnek és reszketnek.

Mályusz sorra veszi az évek és események egymásutánjában ennek az emigrációs agitációnak legfőbb, hogy azt mondjuk, történelmi mozzanatait. A bécsi sajtóközpontnak a fehér terrortól gyártott rémhirei, ennek az egész Nyugateurópát és Amerikát behálózó

sajtómaffiának munkássága, a Fimmen-féle gazdasági világbojkott eszelős kísérlete, a szovjet lengyel offenzívájának kihasználása mind ugyane cél érdekében történik. Végigkísérjük nyomról-nyomra Jásziék, Károlyiék, Kunfiék összeköttetéseit, aknamunkáját a csehekkel, szerbekkel, románokkal karöltve. A legjobb barátságban, intimitásban mindazokkal, akik bennünket szétraboltak és ma is legigázva tartanak. Nekik dolgoznak, mikor meg akarják alapítani a Duna-konföderációt, az Ausztriával és Csonkamagyarországgal bővített kisántántot. Mindezt a demokrácia, a haladás és a világbéke nevében, mint világpolitikai szükségességet. Egy szavuk sincs a trianoni égbekiáltó igazságtalanság ellen, sőt helyeslik azt és meg akarják szilárdítani, állandósítani, konszolidálni a hódítók segítségével és azok barátságára támaszkodva. Feltáru előttünk rettenetes munkájuk, az a lélektisztító mérgezés, melyet Erdélyben vagy Felsőmagyarországon az ottani magyarság ellen elkövetnek. Egy szavuk nincs ezek szenvedéseire, sőt azt az állapotot, mely osztályrészükül jutott, ki akarják terjeszteni Csonka-Magyarországra is. Fölvonulnak előttünk a bizalmas diplomáciai tárgyalások dátumai céljai, eszközei és argumentumai, Benesékkal, Avarescuékkal, a szerbekkel, a francia radikálisokkal, az angol vagy a francia szocialista zszurnalizmus tényezőivel. Olvassuk a megszállt területeken alapított újságjaik gyalázkodásait Magyarországgal szemben, az elnyomott magyarság naponkénti elárulását s hízégüket a zsoldban tartó kormányok érdekében. Hogy ragadnak meg minden kínálkozó alkalmat, kicsinyt és nagyot egyaránt, minden lehetőséget, amelybe terveik és reményeik horgonyát beleakaszthatják! A pécsbaranyai háromszög kérdése, a király hazatérése, a nyugatmagyarországi

konfliktusⁿ mind kínálkozó ürügy és jogcím a nyugati és a kisántántközvélemény heccelésére. Új megszállásra ösztönzik a rablókat, új beavatkozásra, hogy azok segítségével még egyszer az álmodott hatalom birtokába kerüljenek. Ahasvérus egy változata alkudozik itt; az dühöng, futkos, átkozódik; szennyet, epét és lángot okádik, hogy ezer év becsületét s egy szerencsétlen nép utolsó életlehetőségét elrabolja.

És mindezek az emberek nyolcvan százalékban magyar nevet viselnek, anélkül, hogy a magyarsághoz bármilyen lelki, vagy erkölcsi közösség fűzné őket. Vezérek szinte hangadók voltak a háború előtti és alatti magyar sajtóban, publicisztikában, tudományban, pártéletben. A liberális Magyarországon nőttek nagyra és tettek szert befolyásra, hogy a két forradalomban aztán nyakára üljenek sajtónak, irodalomnak, közkormányzatnak egyaránt. Mi sokat beszéltünk, háborogtunk, szörnyűködtünk rajta az elmúlt tíz esztendő alatt, hová elnyúltak ennek az emigrációnak hosszú körmei, milyen messzeségekig elhatott lehellete és próbáltuk lemérni mindazt az erkölcsi és politikai kártevést, melyet munkájuk Magyarországnak és a magyar nemzetnek jelentett. De csak most Mályusz Elemér könyvéből néz vissza ránk, mint egy Meduza-fejű valóság, mi volt mindez a maga pokoli embereivel, pokoli céljaival és pokoli eszközeivel!»

Bánk-bán a kolozsvári pályázaton.

Az irodalomtörténet kezdettől fogva úgy tudta, hogy Katona Bánk-bánt beküldte a kolozsvári pályázatra. Ezt maga Katona mondja Bánk-bán kiadásának előszavában: «Ötödik éve, hogy készítettem e darabot, mikor az Erdélyi Múzeumban a kolozsvári leendő játékszintől felszólítás hirdettetett... valójában a híre el is némult, vagy legalább én nem tudok

róla. Részemről elegendő hálát nem adhatok, hogy így esett; mert megvallom, hogy gyengét irtam». Újabb érvünk az 1912-ben előkerült Bánk-bán-kézirat. Ennek keltezése: Kecskemét, 1815 Jakab hava (vagyis július) 30. Mivel a határidő 1815 szeptember vége volt: a keltezés is azt mutatja, hogy a mű e pályázatra készült el; az *idegen* írású kézirat pedig azt, hogy ez volt maga a pályamű. Katona fentemlített hírnélkülisége megáll így is, ha föltesszük, hogy pályaművét értesítés nélkül küldték vissza.

De határozott kijelentés nincs arról, hogy Bánk-bán *megérkezett* Kolozsvárra és valóban résztvett a pályázaton. Ezt veti fel már Baráth Ferenc az Egyetemes Philologiai Közlöny 1897. évf. 849—50. lapján s azt sejtí, hogy a pályamű tán a postán veszett el, mert csak így érti meg, hogy agyonhallgatták.

Ezt a gondolatot mélyíti ki Gyulai Farkas nyug. egyetemi könyvtár-igazgató az Erdélyi Múzeum Egyesületben legutóbb tartott előadásában, azzal a szándékkal, hogy «pörújítást csinál ebben az ügyben». Érvei a következők:

1. Katona maga elismeri 1815. évi művéről, hogy gyenge s kiadásakor annyira átdolgozta, hogy ez nem azonosítható a pályaművel; tehát Katona remekműve nem vett részt a pályázaton.

2. A megjelent darabot az összes magyar kritika se vette számba hús esztendeig, mert Katona nem tartozott Kazinczyék divatos és uralkodó köréhez.

3. Bánk-bánt nem lehetett jutalmazni, mert a királynégyilkosság miatt — éppúgy mint később — az erdélyi gubernium sem engedte volna a jutalmazást és előadást.

4. Nincs rá bizonyosság, hogy Bánk-bán Kolozsvárra érkezett volna. Erre vall az is, hogy Katona a bíráló-

bizottságtól semmiféle értesítést sem kapott.

5. Hogy az Erdélyi Múzeum meg sem említi Bánk-bánt, ennek oka az, hogy a folyóirat *váratlanul* megszűnt s ezért csak öt pályamű bírálatát közölhette.

I. Ami az első érvet illeti: hogy az 1815. és az 1821. évi Bánk-bán annyira eltér egymástól, hogy ugyanegy műnek nem vehető; erre megfelel a két szöveg összehasonlítása. Ez azt mutatja, hogy Katona e hat év alatt valóban sokat tanult részben Bárány Boldizsár Rostájából, részben egyéb dramaturgiai tanulmányai-ból. A dráma szövegéből elhagyta a Mentor és a költő közti hosszadalmas és a tárgyra nem tartozó előbeszélgetést, amely, saját beismerése szerint, «tele van ifjúi vére gőzével, negéddel és feszaléggel». Az 1. jelenésben az öreg Mikhál monológját Mikhál és Simon párbeszédével helyettesítette a hét fiúról, hogy bemutassa idillikus lelkületüket az udvar dőzsölésével és cselszövéseivel szemben. A motiválást mélyítette azzal, ami az első szöveg-ből hiányzik: hogy Biberach Ottónak porokat ad Melinda és Gertrud számára, ami Biberach ördögi jellemét és Ottó sikerét indokolja. A 2. felvonásban új Petur beszédében szent Erzsébet férjhezadásakor Endre király szánalmas szerepe, Bánk részéről Petur elfogatása, illetve a mult felidézésével meghajlítása s a sokat vitatott «bánki sértődés», valamint a felvonás végén Biberach odajöttének indokolása. A 3. felvonásban új Melinda megőrülése; erősen át van dolgozva Bánk és Izidóra jelenete, Tiborc szerepe; Bánk csak az újabb szövegben bízza Melindát Tiborcra. A 4. felvonásban a Gertrud-Melinda-jelenet változott erősen Melinda örültsége folytán. Gertrud halálánál az első szövegben még hiányzik az utolsó okadatolás: Ottó megjelenése és Gertrud törántása Bánkra. Az 5. fel-

vonás erősen tömörítve van Mikhál és a király jelenetében ; ki van hagyva az összevagdalt, átkozódó Petur színrehozása ; viszont Endre túlságosan passzív szerepe javult azzal, hogy Bánkot párbajra hívja. Az utolsó jelenetből kimaradt Izidóra bosszút lihegő beszéde.

E mesevezetési változtatásokon kívül sokat változott a dráma nyelve és verselése : tömörebb és választékosabb lett. Fontos változás az is, hogy Bánk neje az első szöveg Adelajd-ja helyett a sokkal szebb Melinda nevet kapta.

De azonos maradt a mű lényege : az erős drámai cselekmény, a hatalmas jellemek, a mű komor nagyszerűsége, — ami mind feltűnhetett volna a bírálóknak.

II. Arra az ellenvetésre, hogy Bánk-bán talán nem is érkezett Kolozsvárra: megfelel Horváth János «Jegyzetek Bánk-bán sorsáról» c. cikkében. (Napkelet, 1926. évf. 824. l.) Szerinte Döbrentei, aki 1851-ig élt, módjában lett volna Katona (Bánk-bán előszavában és nagy dramaturgiai cikkében, 1821), Csányi (Katona-életrajzában, 1840) és Sebeshelyi (Bánk-bán elemzésében, 1845) szemrehányásaira nyilatkozni, hogy Bánk-bán Kolozsvárra nem érkezett. Ha nem tette : oka volt rá — az, hogy hibásnak érezte magát.

III. Elfogadva a 2-ik érvet : hogy Bánk-bánt nemcsak a kolozsváriak, hanem az egyetemes magyarság sem fedezte föl húsz évig (ez Döbrenteiék fő mentsége) s

IV. hogy Bánk-bánt a királynégyilkosság miatt jutalmazni nem lehetett, mert — a pályázat célja szerint — színrehozni se lehetett volna : mindez nem gátolta azt, hogy a pályabírák

Bánk-bánt észrevegyék, méltányolják és ezt a bírálatban kifejezzék.

V. Idevág az az ellenérv is, hogy az Erdélyi Múzeum *hirtelen* megszűnése miatt nem *közölhette* Bánk-bán bírálatát. Erre megfelel maga a folyóirat utolsó füzete. Már címlapja ezt mondja : «Tizedik s *utolsó* füzet». Elején Döbrentei 11 lapon számol be szerkesztői működéséről ; itt közli munkatársai neveit, akik bizonyára a drámabírálok is voltak (csupa szürke név). A drámapályázat beszámolójára 63 lapot fordít : ide bizonyára belefért volna — mint a megbíráltakról — egy 10, 8, vagy 4 oldalas Bánk-bán-kritika. De erre szándék sem volt ; hiszen a 145. lapon ez áll : «Először itt a Pártosság tüzéről kell szólanunk, ezután azon három olyan Író munkájáról, mely leginkább érdemlett figyelmet» — s valóban következnek a Pártosság tüzének, Bolyai Farkas három darabjának s Kún Lászlónak bírálatai ; — ez után annak bejelentése, hogy még egy mű bírálata készen van, de helyhiány miatt nem közölhető. Ám e darab címe «Losonczi Bánffy István», nem pedig «Bánk-bán». A bírálók a beérkezett 12 pályamű felét érdemesítették bírálatra, de ezek közt Bánk-bán nem volt — érett megfontolás alapján, nem a folyóirat megszűnésének kényszere folytán.

A fent ismertetett ellenérvek tehát semmiben sem másítják meg eddigi irodalomtörténeti tudásunkat. Továbbra is áll ez, hogy Bánk-bán a kolozsvári pályázatra készült, ott részt is vett, de a pályaműveknek még jobbik felébe sem jutott be, — mert Döbrentei és társai a maguk korának divatán, irodalmi ízlésén felülemelkedni nem tudtak. *Hajnóczy Iván.*

A NAPKELET minden közleményeért írja felel.

A folyóirat szerkesztője : TORMAY CÉCILE. Helyettes szerkesztője : HARTMANN JÁNOS.

A kiadásért felelős : HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató : KOHL FERENC.